

પ્રસ્તાવના

દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ

શ્રીમન્ મહોનાધ્યાય ની યશોવિજયજીગણિવિરચિત શ્રી દ્રવ્યગુણ પર્યાયના સારાનું આ મંશોધન અમોએ હસ્તક્ષિપ્ત ચાગ્ર પ્રતો ઉપરથી નીચે પ્રમાણે કરેલું છે.

૧. કે પાણ એક શુદ્ધપ્રાયઃ અતે મારી પ્રતિ ઉપરથી પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રીએ પ્રેસ કાપી તૈયાર કરેલી હતી, તેને મુખ્ય રાખીને મનોધન કરવામા આવેલું છે.
૨. બીજી પ્રતિ પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજશ્રીએ મો-પ્રેની હતી, જેમા ૬૦ પાના છે. અને તે લગભગ શુદ્ધ જેવી છે. જેની મજા અમોએ ભાગ મળેલી છે. તેનું કારણ એ કે તે પ્રતિ પ્રાયઃ પદ્યન ભામાના પાડના ભાગની છે. એમ સમજીને એ સંજ્ઞા મળેલી છે જેના ઉપર લખેલું છે કે-શા અંખાસાસ ચુનિસાસના જ્ઞાનભંડારની પ્રત છે
૩. ત્રીજી પ્રત પાંચીનાના એક આનુદંજી કલ્યાણજીના ભંડારની છે. જે હજારબગ શુદ્ધશુદ્ધ ની મનાર તેના પાના ૧૬ છે. જેની સંજ્ઞા અમોએ પાસિંગ મળેલ છે તેના ઉપર પાણ એવાજ અક્ષરોથી શા. અંખાસાસ ચુનિસાસના જ્ઞાનભંડારનું નામ છે
૪. ચતુર્થ પ્રત પાંચ પાના પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ તરફથી અમને મોકલવામા આવી હતી. તેના પાના ૧૮ છે અને હજારબગ શુદ્ધ જાનાત છે. તેની સંજ્ઞા અમોએ મળેલ છે કે-શા અંખાસાસ ચુનિસાસના જ્ઞાનભંડારની પ્રત છે

આ સંશોધનમાં પ્રેસ્ટોપીને મુખ્ય ગણીને બાકીની પ્રતિઓના પાઠા-
ન્તરે તે તે સદા આપીને નીચે ટીપ્પણમાં આપવામાં આવેલા છે.

અમોએ ગ્રંથકારની ભાષા જેવી ને તેવી માગોપાંગ કાયમ રાખી છે.
તે વખતની ગુજરાતી ભાષામાં જે શબ્દો જેમ લખાય છે તેમજ છપાયા છે.
તો પણ તેમાં ક્યાંક ક્યાંક અનુવાદ : હ્રસ્વ. દીર્ઘ : એ ના અમુક વિગેરેમાં
ફેરલેક અંગે એક ગરખુ ધોગણ પ્રતિઓમાં જ મચવાએલું ન હોવાથી અમે
પણ ક્યાંક ક્યાંક સાચવી રાક્યા નથી. વિશેષમાં-આવા દુઃધિગમ્ય ગ્રંથને
સમજવો ધણો જ કઠીન છે, એટલે અભ્યાસીઓને એ મુશ્કેલી ઓછી
નહી, મારે ગ્રંથને સમજીને ફેરફારો ચિન્હોનો ઉમેરો અમોએ કર્યો છે.
ન્યાય અને તર્કથી ભરેલો ગ્રંથ દુઃક દુઃક વાક્યો- યોગમાં ધણુ કહેવાતું
આ સ્થિતિમાં જો રીતસર ચિન્હો મદવામાં ન આવે, તો વાચકને ભારે
શુશ્રુષા પડે, એમ અમને જણાય હતું. ક્યા વાક્યનો સળંગ ક્યાં કોવો ? તે
શુશ્રુષા હામ હામ ઉભી થાય તેમ છે. એટલે ચિન્હોની સગવડ વિના ગ્રંથ
સમજવો બહુ જ કઠીન હોવાથી વાચકોની સગવડ માનવ ચિન્હોનો
ઉમેરો કરવો પડ્યો છે. ચિન્હોનું જો કે એક સરખું ધોગણ રાખવા કાળજી
રાખી છે, છતાં ક્યાંક ક્યાંક રખલના ચર્ચ નહીં હોય, એમ તો કહી
રાકાય જ નહીં. ગ્રંથ સમજવામાં પણ ક્યાંક ભૂલ થવાથી યથાયોગ્ય ચિન્હ
મૂકવાને બદલે અન્યથા પણ મૂકાઈ ગયેલા હોવાનો સંભવ છે. પરંતુ એવી
સ્થિતિ થયેલી રખલનાઓ સ્વજનો સુધારીને વાચકો, તથા અમને મુચવશે તો
આગળ ઉપર તે રખલનો નીકળી જઈને ગ્રંથ ઉત્તરોત્તર વધારે વ્યવસ્થિત થશે.

પૂત્ય ઉપાધ્યાયજી મહાનગરશ્રીએ જે જે ગ્રંથોના અવતરણો
આપેલા છે, તેના રચણો બની શકે તેટલા અમોએ ટાકેલા છે, પરંતુ બીજા
કામોની ભીડ અને ગ્રંથ જરૂરી વાચકોના હાયમાં અમર્યાદાની ઉતાવળને
અગે ગ્રંથો કટાવી તથા બહારથી મગવી કે હ કે.હ અવતરણોના રચણો
ટાંકવાનું બનેલ નથી. તે કુટ્ટી અભ્યાસીઓ પૂર્ણ કરી લેશે. એવી આશા
રાખીએ છીએ. કેમકે-ધણુ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે.

ગ્રંથો-ગ્રંથકારો તથા મનોની સૂચિ ખાત્રી આપેલ છે તે સિવાય
વાદ રચણોની સૂચિ વિગતો ભરેલી આપવામાં આવેલ નથી.

જો કે વિષય ગાંઠીય અને પ્રાચીન સમયની ભાષાને હીલે આ ગ્રંથને
રીતસર સમજાવવા મારે આગરણે એક સિદ્ધાન્ત ટીપ્પણ લખવાની અમારી
કચ્છા હતી. પરંતુ વખતને અગાધે હાલમાં તે કુલની આપવામાં આવેલ

શુદ્ધોપ વિગેરે દેશની સ્થિતિ જુદી છે. આપણા દેશની સ્થિતિ જુદી છે. ખરા અધ્યાસી તો અથમાથી અધ્યાસ મારફત બધી વસ્તુ મેળવી શકે અને જેઓ અધ્યાસીઓ નથી તેની આગળ માત્ર પડિતાઇનો ડાળ બનાવવા માટે ફેટલીક લાખી લાખી સૂચિઓ ધરવામાં આવતી હોય, એમ અમને તો લાગે થાય છે. “ફેટલા અંથો ઉપરથી અમોએ સગોધન કર્યું છે” તેની લાખી લાખી સૂચિ આપવામાં આવે છે. શું એ દલ નથી ? પૂન્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેવા મહાનુ અથકારે આ અથ બનાવવામાં ફેટલા અંથો ઉપર નજર નાખી દશે ? તેની આપણને કલ્પના આવવીજ મુશ્કેલ છે અને જો તેનું ક્ષિરટ કરવામાં આવે તો કેવડું મોટું થાય ? પણ એવો ડાળ બનાવવાની એ મહાત્માઓના દિલમાં રવખે પણ લાવના નહોતી, અને નજ હોય. પરંતુ આજકાલના ફટકીયા મોતી વધારે ચમકવાનો ડાળ કરે છે, પરંતુ મર્મજ માણસો તેની પાછળના કુદ્ર હેતુઓ સમજી લીધા વિના રહેતા નથી બોળા અને ભદ્રિક પરિણામો કોઈ ઘણી વખત જો કે એવી રીતે હેતુનાય છે. પરંતુ એ તો દુનિયાનો એવો ફેટલોક કમ પરાપૂર્વથી આલ્યો આવે છે, જેને માટે વિચાર કંવો નકામો છે.

શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ માટે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વિચિત્ર ગુર્જર સાહિત્ય સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં કમ્પક સવિસતર લખવામાં આવેલ છે, તેમાંથી જણાસુએને જોઈ લેવા લગામણ છે.

અહીં તો એટલું જ કહેવાનું છે કે-તેમનો જૈન દર્શન જૈન તત્ત્વજ્ઞાન જૈન આચાર્યો જૈન આગમો તીર્થંકર પરમાત્માઓ ઉપર અનન્ય રાગ છે, અનન્ય ભક્તિભાવ છે. તે અંધ શ્રદ્ધારૂપે નહીં, પરંતુ અત્યંત વિચારપૂર્વક છે. તેઓ લખે છે કે-

“સમ્યગ્દર્શનની જે રૂપરચિ, તરૂપ જે સુરભિતા-સુગંધ, જસ રોવાપણું, તેણે, મુજમતિ-મારી જે મતિ, શુભ ગુણે કરીને વાસી-આસ્તિક્ય ગુણે કરી અંગો અંગ પ્રણમો તેહની રવેન્છા રૂચિ રૂપેષ્ઠ છંદ” લાળ ૧૭ ગા. ૯

જૈન દર્શનમાં દીક્ષિત થયા માટેજ તેને વળગી રહ્યા અને જેમ તેમ કરીને તેનું મહત્ત કરતું પડ્યું છે, એમ નથી. તે કાળના મમમ દર્શનો અને વિચાર જોણીએમાં મધેન્દ્ર વિચરવા છતાં તે સર્વદોષ એવી જૈન વાણીમાં વિશેષ રંગના ગયા છે, અને એ રંગને પશ્ચિમે ઉન્નતી ઉન્નતને નેમને અન્ય રંગ નતોના દગેદગ. પણ ખડા કરી દીધા છે. કાશીમાં અધ્યાસ કર્યા પછી

ન્યાયના એવા અથો બનાવી બતાવ્યા કે જેથી ત્યાંના ભટ્ટાચાર્યને ખુશ થઈને ન્યાયવિશારદનું બિરુદ આપવું પડેલ છે એટલે આવા પુરુષને કુપમં-
કુક કહી શકાયજ નહીં તેમના અથોની દલિલો ઘણીજ વ્યાપક હોય છે,
દાર્શનિકોના ખડન મંડન તો પ્રાસંગિક હોય છે, પરંતુ સર્વકાળે જૈનવાણી-
ની બચાવતા, સુખરતા, વિચારશીલતા, ગહનતા, કાયમ દરેક જમાનામાં
જળવાયા કરે, તેવી છાપ ઉત્પન્ન કરવાનું ખામ મુખ્ય હોય છે. આજના યુગમાં
પણ જો નેગોશી હોત તો હાલના વૈજ્ઞાનિકોની પણ જે ખચર લેત તે
જોડા જોડી હોત પ્રત્યક્ષ પ્રયોગોથી સાબિતીઓની હાલના વૈજ્ઞાનિકોની
પેશનાની ધૂળ મારી રીતે ઉડાડી હોત જગતની અદર ઘણા તરવો એવા
દે, કે જે કાષ્ઠપણ રીતે પ્રયોગ ગમ્ય થઈ શકે તેમ હોતાજ નથી. દાખલા
તરીકે ગ્વામાવિમ્ સ્વચ્છ માણસનું હાર્ટ (હૃદય) કેમ ચાલે છે? તેના
લે લોની ગતિ કેવી હોય છે? તે બગચર જોઈ શકાયજ નહીં. મરેલાનું હૃદય
પ્રત્યક્ષ જોવાય છે, પણ તે, તે વખતે તો સ્વચ્છ નથી. કદાચ ઍકસરે વિગેરે
જેવે માધ્યમોથી ડહાંડ ખ્યાલ આવે, પણ સંપૂર્ણ ખ્યાલ ન આવે. દરેક
દરેક મનુષ્યોમાં કેટલાક હોય છે. દરેક મનુષ્ય અને દરેક પ્રાણીમાં જે થોડો
ધર્મો કંઈક હોય છે કે તેની નોંધ ક્યા? એવાતો અનેક પદાર્થો છે કે જે
પ્રયોગનજ દૂરી શકાય તેમ છેજ નહીં. મોટો ભાગ અનુમાન ઉપરજ
અધારે ગમચો પડે છે. ત્યારે પોતાના અનુમાનો ખરા, અને ખીજના
અનુમાનો પોતા આનો ઍકે અર્થો માનુષ્યનું વલણ ગણાય.

અનુમાન મનુષ્યમાં વાગસાધી કેટલા તરવ ઉતરી આવેલા છે? તેનું
પે કુ બિરુદ કવવુ મુશ્કેલ છે

જેનું અજો એવી વ્યક્તિ આપણા શામનમાં નથી એટલે આપણે
કેટલુંક અનુમાન લેવ પડે છે જેમ તેમના કાળની મર્વ વિચારવેણીઓને સામે
મુખને કરે તરવજાતની મર્વે પગિનાની વિચારણા કરવામાં આતી છે, તેજ
અનુમાન હોય જોઈએ એવું એ વસ્તુવ્યતિ ચિયર દગ્યાની ખામ જરૂર છે.

વૈજ્ઞાનિકો પણ અનુમાન નથી, તેની નોંધ કરી શકવું નથી અને
જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો
જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો
જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો

જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો
જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો
જો તેમને જોઈ શકે છે, તેમ નહીંનતા જી? તેનો અર્થ એટલો

પણ આપણને બરાબર જાણ થયા વિના રહે નહીં. તથાપ્રકારના રહસ્યન પુરુષોને અભાવે આપણે જૈન શાસનમાયો ઘણું ન જાણી શકીએ, પરંતુ એટલાથી તેની ત્રુટિ સાબિત થઈ શકતી નથી.

સારાંશ કે-પૂર્વ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેવા મહાન્ પ્રતિપાદક પુરુષોની યુગેયુગે જૈન શાસનને જરૂર છે: જેથી કરીને જૈન શાસનની સર્વાતિશાયી ખરી ખુબી યુગે યુગે જ્ઞાનસુઓ સમજતા રહે, તેવા પુરુષો પાકતા રહે, એવી આશા સાથે વિરમીએ છીએ.

તા. ૧૫-૩-૩૮
મહેસાણા

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ

ત્રીજી ઢાળ

અભેદ પક્ષ:

[૧. એકાંતે ભેદ માનવામાં દોષો. ૧ ગુણગુણિ ભાવનો લોપ અનવરથા દોષઃ
વ્યવહાર લોપઃ ભારતી અધિકતા દોષ અનેક દ્રવ્યોના એક પર્યાયમાં એકતાઃ દ્રવ્યની
નિત્યતાઃ કાર્યોત્પત્તિનો અપ્રસંગઃ]

- ૧ એકાંત અભેદ પક્ષે-ગુણગુણિ ભાવનો ઉચ્છેદ ૨૩
- ૨ અનવરથા દોષ ૨૪
- ૩ “મોનું તેજ કુડલ છે” એ વ્યવહાર લોપ ૨૪
- ૪ દ્રવ્યમા ગુણ અને પર્યાયનો ભાર વધવો જોઈએ ૨૫
નવા નૈયાયિકનો મત
- ૫ જુદા જુદા દ્રવ્યના પર્યાય રૂપ ધરતે એક માનવામાં આવે છે. ૨૫
- ૬ જીવ અજીવ વિગેરે દ્રવ્યનૈયત્યનો ભંગ થાય ૨૬
તથા એક પરિણતિનો ભંગ થાય
- ૭ કારણમાથી કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય ૨૭
- ૮ કરણમા મના રૂપે કાર્ય જના પ્રથમથી જ ન દેખાય ? ૨૭
- ૯ નૈયાયિકની ખામસ ચર્ચા ૨૮
પ્રશ્ન - કારણ કાળે વિદ્યમાન કાર્ય ઉત્પન્ન ન થાય, પણ
તેનું જ્ઞાન કેમ ન થાય ? ૨૮
- ૧૦ હિન્દુ - નાગના કાર્ય દ્રવ્યાર્થથી નિત્ય છે, અને પર્યાયાર્થથી ૨૮
અનિત્ય છે, તે દ્રવ્યાર્થથી તે જ્ઞાન થાય જ છે. ૨૮
- ૧૧ મુર્ચ્છા સ્વપ્ન પદાર્થ જનમા ભામેજ નહીં. ૨૯
તેને કોને મત ૨૯
- ૧૨ જુદા - તે રૂપ “તે જમણ નહોતો,” ત્યાં વર્તમાન કાલીન ૩૦
દ્રવ્ય - પ્રતિભા રૂપ કે અથવા નૈમગ્ન નયથી અતીત
દ્રવ્ય - વર્તમાનને આરોપ થાય છે. ૩૦
- ૧૩ કે - તે - અતીત કાળે કામે, તે જગત કાળમા ૩૦
તેને કોને મત ૩૦
- ૧૪ ન - અતીત જ્ઞાન ન થાય ૩૧

૧૫ ભેદવાદી નૈયાયિકઃ અભેદવાદી સાખ્યઃ ઉભયવાદી જૈન ૩૧
અન્ય-યોગ-વ્યવચ્છેદ દ્વાત્રિંશિકાના પ્રમાણુ ૩૧-૩૨

ઢાળ ૪ થી

ભેદાભેદના પરસ્પર વિરોધનું તાત્ત્વિક સમાધાનઃ

[૧ ભેદાભેદના વિરોધનો પરિહાર;
૨ તેથી ઉત્પન્ન થતો નયવાદ અને સમસંગી
૩ તથા સમસંગીનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ]

૧ ભેદાભેદ સાથે કેમ રહે ?	૩૨
સપ્રમાણુ જૈન સિદ્ધાન્તોમા દઢ રહેવાની ભલામણુ	૩૩
૨ ભેદાભેદ સાથે રહી શકે છે	૩૩
૩ રૂપ અને રસ સ્પષ્ટ રીતેજ સાથે રહે છે કે નહીં ?	૩૪
પ્રત્યક્ષ બાગતમા દ્રષ્ટાતની જરૂર શો ?	૩૪
૪ સ્વામપણું અને રક્તપણું એકજ ઘડામા દેખાય છે કે ?	૩૫
૫ એકજ માણસમા બાળકપણું, યુવાનપણું, જુદપણું દેખાય છે કે ?	૩૫

સમ્મતિનું પ્રમાણુ

૬ ભેદ હોય ત્યાં અભેદ ન જ હોય, એવી નૈયાયિકની શકાનું સમાધાન	૩૬
૭ જૈન દર્શનને તો જડ અને ચેનનમાં ભેદાભેદ માનવામા વાધો નથી	૩૬
૮ જોતો ભેદ, તેતોજ અભેદ : અને જોતો અભેદ તેતોજ ભેદ.	૩૭
સેટ્ટો નયોની ઉત્પત્તિનું આ જ બીજ છે	૩૭
૯ દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ અને ભાવઃ વિગેરેને આશ્રયોને દર્શાવોલાગા ચાય છે. દુઃકામા સમસંગી	૩૯
૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ સમસંગીના ૭ ભાગાનું સ્વરૂપ	૪૯
સાત ભાગોની નિરુમિત્તના વિષે ચર્ચા	૪૦
૧૪ સમસંગીના જ્ઞાનનું રૂપ	-૪૦

ઢાળ પ મી

નયઃ પ્રમાણઃ વિચાર અને દ્રવ્યાર્થિક નયના દિગમ્બર- પ્રક્રિયાથી ૧૦ પ્રકાર

[પ્રમાણ વાક્ય અને નય વાક્યનો વિવેકઃ દિગમ્બર પ્રક્રિયાએ નયના બેઠેઃ નવ નયોઃ ત્રણ ઉપનયઃ અધ્યાત્મ શૈલિના બેજ નયોઃ વિગેરે તેમાંથી નવ નયોમાંના પ્રથમ દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ બેઠો આ ઢાળમાં સમજાવ્યા છે.]

૧ પ્રમાણ વાક્ય અને નય વાક્યનો વિષય	૪૩
૨ નય વાક્યમાં દ્રવ્યાર્થિકની મુખ્ય વૃત્તિ અને ઉપચાર વૃત્તિ	૪૪
૩ નય વાક્યમાં પર્યાયાર્થિકની મુખ્ય વૃત્તિ અને ઉપચાર વૃત્તિ	૪૫
૪ પર્યાયાર્થિક દ્રવ્યાર્થિકની મુખ્યતા અને ઉપચારનું ધોરણ	૪૫
૫ એક નય એકજ પ્રદણ કરે તો દુર્નયતા	૪૬
૬ સ્વેનામ્બર નય વ્યવસ્થાની વિશેષતા	૪૬
૭ દિગમ્બર પ્રક્રિયામાં અવ્યવસ્થા છતાં માણુવા માટે તેનો ઉદ્દેશ	૪૭
૮ દિગમ્બર પ્રક્રિયાએ નયના બેઠો.	૪૭
૯ દશ પ્રકારના દ્રવ્યાર્થિકમાંથી શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૧)	૪૪
૧૦ દશાન્ત-જેમ મ મારી જીવો મદજ સ્વભાવની મુખ્યતાએ મિદ્ધ જેવા ગણાય છે	૪૮
૧૧-૧ મત્તાની મુખ્યતાએ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૨)	૪૯
૧૨ દ્રવ્ય તથા પર્યાયના બેઠની કલ્પના રહિત શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૩)	૪૯
૧૩ ચિત્ત વની મુખ્યતાએ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૪)	૪૯
૧૪ દિગ્-દ્રવ્ય સંગતિના મત્તામાંદક અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૫)	૫૦
આ નયની પ્રમાણમાં અનિશ્ચયિત નયો થતી	૫૧
૧૫ બેઠાવના આધાર અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૬)	૫૧
૧૬ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (૭)	૫૧
૧૭ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક એક-દ્રવ્યાર્થિક (૮)	૫૨
૧૮ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક એક-દ્રવ્યાર્થિક (૯)	૫૨
૧૯ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક એક-દ્રવ્યાર્થિક (૧૦)	૫૩

ઢાળ ૬ ક્રી બાકીના ૮ નયો.

[પર્યાયાર્થિક નયના ૬ બેદો. તથા બીજા ૭ નયોના પેટા બેદો સાથે નવેય નયોનું પુરૂં વર્ણન આ ઢાળમાં કરવામાં આવેલ છે.]

- ૧ મેરના દષ્ટાને અનાદિઃ નિત્યઃ શુદ્ધઃ પર્યાયાર્થિક નય (૧) ૫૩
- ૨ જૈન ચૈત્રીની ખુખી ૫૪
- ૩ સિદ્ધ પર્યાયને દષ્ટાન્તે સાદિ. નિત્ય શુદ્ધ. નય (૨) ૫૪
- અને સત્તા ગૌણત્વે અનિત્ય શુદ્ધ પર્યાયાર્થિક (૩) ૫૪
- ૪ સત્તા ગ્રાહક નિત્યઃ અશુદ્ધઃ પર્યાયાર્થિક નય (૪) ૫૫
- ૫ સિદ્ધ જેવા સસારી જીવને દષ્ટાને નિત્યઃ શુદ્ધઃ ૫૬
- પર્યાયાર્થિક નય (૫) ૫૬
- ૬ જન્મ મરણાદિ યુક્ત જીવને દષ્ટાને અનિત્ય અશુદ્ધઃ ૫૬
- પર્યાયાર્થિક નય (૬) ૫૬
- ૭ નૈગમના ૩ બેદઃ જૂતકાળમાં વર્તમાન કાળના આરોપમાં ૫૬
- તત્પર નૈગમ (૧) ૫૬
- ૮ દષ્ટાત્ દીવાળીને દિવસે પ્રભુ મહાવીર પરમાત્મા ૫૭
- નિર્વાણ પામ્યા. ૫૭
- ૯ ભાવિ કાળમાં જૂતકાળનો ઉપચાર નૈગમ નય (૨) ૫૭
- દષ્ટાંતઃ જિનેશ્વરને સિદ્ધ કહેવા ૫૭
- ૧૦ વર્તમાનારોપ નૈગમ ૫૮
- દષ્ટાત્: “ ભાત ગણે છે.” ૫૮
- ૧૧ ઓષ મંત્રદાને વિશેષ સંત્રદ. નયના બે બેદ ૫૮
- દષ્ટાન્ત મર્વ દ્રવ્ય એક સરખા ૫૯
- સર્વ જીવો એક સરખા : ૫૯
- ૧૨ સામાન્ય મત્રદ બેદક વ્યવહાર નય અને વિશેષ સંત્રદ ૫૯
- બેદક વ્યવહાર નય ૫૯
- દષ્ટાન્ત ૧ જીવઃ અજીવ દ્રવ્ય જે ૫૯
- ૨ જીવો સમાની અને મિલો. જે ૫૯
- ૧૩ સુદમ અજીવન નય અને મધુલ અજીવન નય ૫૯
- દષ્ટાન્ત ૧ ક્ષણિક પર્યાય ૬૦
- ૨ અનુષ્ઠાદિ-પર્યાય ૬૦
- ૧૪ સુદ નયનું લક્ષણ ૬૦
- દષ્ટાન્તઃ તટનદી નદીમાં આપઃ વલ્લમ ૬૪

સમભિરૂઢ નયનું લક્ષણ. દૃષ્ટાન્ત—ધટઃ કુંભઃ

૧૫ એવંભૂતનયનું લક્ષણ	૬૦
દૃષ્ટાન્ત રાજ સભામા રાજમાન તે રાજ, રનાનાદિક કાર્યમાં બેઠેલો તે રાજ નહિ	૬૧
૧૬ નાના ૨૮ બેઠોનો ઉપસહાર	૬૧
૯૯	

ઢાળ ૭ મી ઉપનયના ભેદો.

મદ્ભૂત વ્યવહારના બે ભેદઃ અસદ્ભૂત વ્યવહારના ૯ ભેદઃ ઉપ-
ગંત અમદ્ભૂત વ્યવહારના ૩ ભેદ. ઉપચરિતોપચરિત વ્યવહારના
ત્રણ ભેદઃ]

૧ મદ્ભૂત વ્યવહારના ભેદ	૬૨
૨ શુદ્ધ મદ્ભૂત વ્યવહારના અને અશુદ્ધ મદ્ભૂત વ્યવહારના લક્ષણો.	૬૨
૩ દૃષ્ટાન્તઃ ૧ આત્મ દ્રવ્યનું કેવલ જ્ઞાન ૨ આત્મ દ્રવ્યના મતિ જ્ઞાનાદિ શુભો	૬૨
૪ અદ્ભૂત વ્યવહાર નયની વિષય મર્યાદા	૬૩
૫ અમદ્ભૂત વ્યવહારનયનું લક્ષણ	૬૩
૬ દ્રવ્યમા દ્રવ્યનો ઉપચાર અમદ્ભૂત વ્યવહાર નય (૧)	૬૩
૭ સુનુમા નુનનો ઉપચાર—આત્માના મલીન સ્વભાવને દૂષણરૂપેના કહેવામા આવે છે (૨)	૬૩
૮ પર્ણમા પર્ણનો ઉપચાર. કાથી. ઘોડાઃ ને પુદ્ગલ સકંધ કહેવામા આવે છે (૩)	૬૪
૯ દ્રવ્યમા નુનને ઉપચારઃ છુ ધેળો છુ (૪)	૬૪
દ્રવ્યમા પર્ણનો ઉપચાર છુ સર્ગી છુ (૫)	૬૪
૧૦ સુનુમા નુનને ઉપચાર ને ગેરોદેમાય છે (૬)	૬૪
૧૧ નુનમા દ્રવ્યને ઉપચાર ને આત્મા (૬)	૬૪
૧૨ નુનમા પર્ણને ઉપચાર મનિજ્ઞાનને સર્ગી (૮)	૬૫
૧૩ નુનમા દ્રવ્યને ઉપચાર સર્ગી ને મનિજ્ઞાન (૯)	૬૫
૧૪ અમદ્ભૂત વ્યવહાર ૯ ક્રમને સમજાવ. તથા બીજા ત્રણ નયનો લક્ષણ	૬૫

- ૧૩ સજ્જતીય અસદ્ભૂત વ્યવહારઃ અહુ પ્રદેશી પરમાણુ (૧) ૬૫
 ૧૪ વિજ્ઞતીય અસદ્ભૂત વ્યવહારઃ મૂર્ત મતિ જ્ઞાન (૨) ૬૬
 ૧૫ સજ્જતીય-વિજ્ઞતીય અસદ્ભૂત વ્યવહારઃ જીવ અજીવ
 વિષયનું જ્ઞાન (૩) ૬૬
 ૧૬ ઉપચરિતાઅસદ્ભૂત વ્યવહારનું લક્ષણ ૬૬
 ૧૭ સ્વજ્ઞતિ ઉપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર નયઃ
 દષ્ટાન્તઃ હું પુત્રાદિકઃ અથવા મારા પુત્રાદિકઃ (૧) ૬૭
 ૧૮ વિજ્ઞતીય ઉપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર નયઃ
 દષ્ટાન્તઃ મારા વસ્ત્રાદિક. (૨)
 સજ્જતીય-વિજ્ઞતીય ઉપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર
 દષ્ટાન્તઃ મારા ગદ્યઃ દેશઃ વિગેરે (૩) ૬૭
 ૧૯ ઉપનયોનો ઉપસંહારઃ

૧૦૮

આઠમી ઢાળ

આધ્યાત્મિકનયો અને નયભેદમાં મતાંતરની ચર્ચા:

[૧ આધ્યાત્મ નયના નિશ્ચયઃ અને વ્યવહાર. એ ભેદોનું પેટા ભેદો અને દષ્ટાંતો સહિત વર્ણન.

૨ દિગંબર પ્રક્રિયાએ નયના જે ભેદો પાડવામાં આવેલા છે, તે માત્ર શિખાઉ વિદ્યાર્થીની ભુદ્ધિ ખીલવવા માટેના છે. વાસ્તવિક રીતે એ ભેદો જરૂરના નથી. શ્વેતામ્બર પ્રક્રિયાએ માત્ર નયો કહેલા છે, તેજ વ્યવસ્થા બરાબર છે. અને તેમાં દરેક પ્રકારનો સમાવેશ થઈ શકે છે. એ આ ઢાળમાં રીતસરની યુક્તિ પૂર્વક સાબિત કરવામાં આવેલું છે]

૧ નિશ્ચય નયઃ વ્યવહાર નય એ બે આધ્યાત્મિક નયઃ

નિશ્ચયનાઃ—શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એ બે ભેદ. ૬૮

૨ દષ્ટાન્તઃ જીવ તેજ દેવલ-જ્ઞાન શુદ્ધ નિશ્ચય નય (૧) ૬૮

મતિ જ્ઞાનાદિક આત્મા અશુદ્ધ નિશ્ચય નય (૨) ૬૮

૩ સદ્ભૂત વ્યવહાર નય અને અસદ્ભૂત વ્યવહાર નયના લક્ષણો ૬૯

૪ સદ્ભૂત વ્યવહારના ઉપચરિત અને અનુપચરિત બે ભેદ

ઉપચરિત સદ્ભૂતનું લક્ષણ દષ્ટાન્ત-જીવનું મનિજ્ઞાન ૬૯

૫ અનુપચરિત સદ્ભૂતનું લક્ષણ દષ્ટાન્ત-દેવલ જ્ઞાનાદિક આત્માના ગુણો ૬૯

- ૬ અસદ્ભૂત વ્યવહારના ઉપચરિત અને અનુપચરીતઃ એ બે
ભેદો દૃષ્ટાન્તઃ અસંશ્લેષિત યોગે-દેવદત્તનું ધન ૬૯
- ૭ દૃષ્ટાન્ત સંશ્લેષિત યોગે-આત્માનો દેહ ૬૯
- ૮ ટિંગબર નયો તથા ઉપનયોનો ઉપસંહાર ૭૦
- ૯ ત્રિપથભેદ ન છતાં પરિભાષા ભેદની ચર્ચાનો ઉપક્રમ ૭૧
- ૧૦ તત્ત્વાર્થને આધારે સાત અને પાંચ નયો છે, તો નવ નયો
કેમ થાય ? ૭૧
- ૧૦ પર્વાયાર્થિકઃ દ્રવ્યાર્થિકઃ ની પેઠે અર્પિત અને અનર્પિતને
જુદા ગણી ૧૧ નયો કેમ ન કહેવા ? ૭૨
- ૧૧ જેમ અર્પિત-અનર્પિત વ્યવહાર અને સગ્રહમા સમાવેશ
કરો છો, તેમ પ્રથમના અને પછીના નયોમાં દ્રવ્યાર્થિક
અને પર્વાયાર્થિકનો સમાવેશ કેમ ન થાય ? ૭૨
- ૧૨ શ્રી જીનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણને મતે-પ્રથમના ચાર દ્રવ્યા-
ર્થિક અને છેલ્લા ત્રણ પર્વાયાર્થિક નયો. ૭૩
- ૧૩ શ્રી સિદ્ધમેન ટિવાકરને મતે પ્રથમના ત્રણ દ્રવ્યાર્થિક અને
પછીના ચાર પર્વાયાર્થિક ૭૩
- ૧૪ અંતર્મૂત નયોના સમૂહ રૂપ મુખ્ય નયોને જુદા ભેદ
તરીકે શી રીતે ગણી શકાય ? ૭૪
- ૧૫ સંગ્રહ અને વ્યવહાર રૂપ નૈગમ નય માનવા છતાં
સંગ્રહ તેનો ભેદ કરવામાં આવેલો છે, તે રીતે પાંચ નયના
નવ ભેદ કેમ ન કહી શકાય ? ૭૫
- ૧૬ વિભક્તિને વિષય તરીકે ગણીએ, તો વ્યવસ્થા રહે નહિ.
૭ નવ નય માનવા, તે નવ વિરૂદ્ધ પ્રક્રિયા છે ૭૭
- ૧૮ દ્રવ્યાર્થિકના ૧૦ ભેદ પાંચ ઉપવક્ત્રણ દૃષ્ટિએથી મમજ-
નના છે, નર્મિત પ્રદેશાર્થિક નયનો સમાવેશ શામાં થયો ? ૭૮
- ૧૯ દૃષ્ટાન્તે નવ દૃષ્ટાન્ત નયમ સમાવેશ થાય છે, નહિતર
નવ નયને કેટલાક નયના ભેદ માનવા પડશે. ૭૮
- ૨૦ અંતર્મૂત નયને નિર્મિત નય ગણી અને મુખ્યવસ્તુથી
અંતર્મૂત નયને નિર્મિત નય ગણી નયોમાં સમાવેશ
કેમ ? ૭૯
- ૨૧ નિર્મિત નયને નિર્મિત નય અને અવધારના વસ્તુનો
ભેદ છે તે સ્પષ્ટ કરો ૮૦

- ૨૨-૨૩ નિશ્ચય અને વ્યવહારનો મૂળ નયોમાં કેવી રીતે
સમાવેશ થાય છે? ૮૭-૮૧
- ૨૪ દિગંબર પ્રક્રિયા માત્ર બાળ વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા
પૂરતીજ છે, તાર્ત્વિક નથી. ૮૨
- ૨૫ નય વિચારનો ઉપસંહાર ૮૨
- દ્રવ્ય. ગુણ: પર્યાય: રૂપ એકજ પદાર્થને જુદા જુદા
નયોથી જાણવામાં જગતનો પરમાર્થ સમજાય છે,
ત્યારે હૃદયમાં એક જાતનો અપૂર્વ આનંદ આવે છે. ૮૨

૧૩૩

ઢાળ ૯ મી

ઉત્પાદ: વ્યય: અને દ્રૌવ્ય: નું સુંદર સ્વરૂપ:

[૧ ઉત્પાદ: વ્યય: દ્રૌવ્ય: ની સાબિતી

૨ દૃષ્ટાન્તો

૩ બૌદ્ધ તથા નૈયાયિકની એકાન્ત અનિત્યતા: તથા સર્વ ઇન્ધવાદ:
દ્રોષક નિત્ય જ પદાર્થ: દ્રોષક અનિત્ય જ પદાર્થ: વિગેરે માન્યતાઓનું
ખંડન

૪ એક દાળે એકજ પદાર્થમાં ત્રણેયની સિદ્ધિ

૫ એક દાળે ત્રણેય દાળના વ્યવહારની સિદ્ધિ

૬ દ્રવ્યો ઉપર રૂપ અને પર પર્યાયથી ત્ર-લક્ષણની ઘટના

૭ ઉત્પાદના ભેદો

૮ નાશના ભેદો

૯ દ્રૌવ્યના ભેદો અને

૧૦ ઉપસંહાર]

૧ દ્રોષપણ એક પદાર્થ ઉત્પાદ: વ્યય અને દ્રૌવ્ય: લક્ષણકુળ છે ૮૩
શ્રી જિનરાજના ત્રિપટીના આ ઉપદેશની ખુબી ધણીજ
અનેરી તે ૮૩

૨ ઉપેય દ્રવ્યોમાં એ ત્રણેય કુળ લક્ષણોના પરસ્પર વિરોધને
પરિહાર. એકાન્ત મોહ વાન્નાને લીધે વિરોધ દેખાય છે ૮૪

૩ સોનું અને તેના ધરા તથા મુકુટને દૃષ્ટાન્તે-સ્પર્શ

- દૂઃખઃ અને સુખ. ઉપરથી ત્રણેયની સત્યતાની સાબિતીઓ ૮૫
- ૪ ઉત્પાદઃ વ્યયઃ અયે પ્રાવ્યતો અભેદ-સખદ્-ભેદ ૮૫
- સ્યાદ્ શબ્દની સર્વત્ર યોગના ૮૬
- ૫ કારણભેદે કાર્ય ભેદ. અને કાર્ય ભેદે કારણ ભેદઃ પણ હોય છે. ૮૭
- અને તે પણ સ્યાદ્થી સૂચિત થાય છે ૮૭
- ૬ બૌદ્ધ મતે “ ઇષ્ટાનિષ્ટ વાસના ભેદે વસ્તુ ભેદ માનવાને ૮૭
- કારણ નથી.” તેનું નિમિત્ત ભેદની યુક્તિથી ખડન ૮૭
- ૭ નિમિત્ત કારણના ભેદ વિના વાસનાજાતિત જ્ઞાન સ્વભાવથી ૮૭
- મંકલ્પવિકલ્પ ભેદની માન્યતાનું માધ્યમિકના મતમા ૮૮
- પ્રવેશ થવારૂપ દલીલથી ખડન, માધ્યમિક સર્વશૂન્ય- ૮૮
- જ્ઞાન વાદીનું પણ ખડન ૮૮
- ૮ ઉત્પાદઃ અને વ્યયઃનો એકાન્ત ભેદ માનનાગ નૈયાયિકનું ખડન ૮૯
- ૯ દ્વૈતોઃ દુષ્ટ અને ગાયના રમના વ્રત વાળાના દૃષ્ટાન્તો ૮૯
- ઉત્પાદઃ વ્યયઃ પ્રૌઢ્યઃ સતતી સિદ્ધિ ૮૯
- ૧૦ એક કાળે ઉત્પાદઃ વ્યયઃ અને પ્રૌઢ્યની સિદ્ધિ. ૯૦
- ૧૧ “ ક્રિયમાણે કૃતમ્ ” એ વચનને અનુસારે ત્રણેયની એકકાળે ૯૨
- મિથિની આગમ અને યુક્તિ (અનુમાન) પ્રમાણથી સિદ્ધિ. ૯૨
- ૧૨ ના ભેદની વ્યવસ્થાથી ઉત્પદ્યમાન તેજ ઉત્પન્નઃ કહેવામા ૯૨
- જોત મને વાધો નથી આવતો, અને અન્ય મતને “ હમણા ૯૨
- વટ પુટરો ” એ વ્યવહાર પ્રથમ ક્ષણે ઘટશે જ નહીં. ૯૨
- ૧૩ પશ્ચિમામતી અપેક્ષાએ-એક ક્ષણે ઉત્પત્તિ નારા અને ૯૩
- દ્રવ્યાદ્યે તેજ ક્ષણે કૃતનાની સિદ્ધિ ૯૩
- ૧૪ જન્ય અને મિદ્ર્ય પ્રેમ જાત; એ સૂચ વચન ૯૪
- અનુમાને જોતની એક કાળના વિશે મમ્મતિની ૯૪
- દૃષ્ટાન્તો સિદ્ધિ ૯૪
- ૧૫-૧૮ કેવળ જાત ઉત્પાદ ઉત્પાદ વ્યય કૃતનાની સિદ્ધિ ૯૪
- ૧૭ અનુમાન અને પશ્ચિમે નારા કૃતનાના મંમધ- ૯૪
- પશ્ચિમે ઉત્પત્તિ અને નારા મંમધ પશ્ચિમામે પ્રૌઢ્ય ૯૪
- જેમ જાતે મંમધે દરેક પાસેમાં નૈતર્યાએ છે. ૯૪
- જોત નારા-જોત જાતે જોત અમાર દાય ૯૪
- ૧૮ જોત દરેક જાતે જોત જોત જોત જોત જોત જોત ૯૪
- જોત જોત જોત જોત જોત જોત જોત જોત ૯૪

ઉત્પત્તિ નાશ અને ક્રોધ્યઃ છેજ.	૯૬
૧૯ ઉત્પાદના બેદો	૯૭
૨૦ વિચક્ષા ઉત્પાદનુ લક્ષણુ અને તેના બેદો	૯૭
૨૧-૨૨ ઐકચ્ચિક વિચક્ષા ઉત્પાદનુ લક્ષણુ અને તેની સિદ્ધિ	૯૮
૨૩ ધર્માસ્તિકાયાદિમાં ઉત્પાદની સિદ્ધિ	૯૯
૨૪ નાશના બે પ્રકારો	૧૦૦
૨૫ રૂપાન્તર પશ્ચિમ અને અર્ધાન્તર ગમન વિનાશના દષ્ટાન્તો.	૧૦૦
૨૬ એ બન્ને નાશ વિષે વિશેષ મમજ.	૧૦૧
૨૭ દ્રાવ્યના નવ બેદો બે પ્રકારો	૧૦૨
૨૮ આમ અનેક રીતે દ્રવ્ય વસ્તુને ત્રણ લક્ષણુ યુક્ત બનાવ મમજે તે વિસ્તામ્ભયિ છવ સમ્યક્ત્વ પામે, અને શાસનના પ્રભાવકપણ પામે	૧૦૨

ઠાળ ૧૦ મી.

છ દ્રવ્યોઃ તેની સિદ્ધિઃ અને ભેદોઃ

[૧ પાછળ વર્ણવેલા વિષયોનો સબંધ.

૨ છ દ્રવ્યોના લક્ષણોઃ તથા ભેદો

૩ ઠાળ દ્રવ્ય વિષે મત-મતાન્તરોનું સમાધાન]

- ૧ દ્રવ્યઃ શુણુ પર્યાય ના સ્વરૂપ, તેઓનો પરસ્પર કથ-
ચિત્ ભેદ અને કથચિત્ અભેદ, તે પ્રમજે સખ-
લંગી વિચાર અને નય વિચાર, તથા-ત્રણેયના ઉ-
ત્પાદઃ વ્યય અને ધોવ્યઃ એ ત્રણ લક્ષણુ વિચાર
પૂર્વક દ્રવ્યઃ શુણુ પર્યાયનું કેટલુક સ્વરૂપ ૨ થી ૯
ઠાળ સૂત્રી કી, દ્રવ્યઃ શુણુ પર્યાય ના વિશેષ-
લક્ષણુ ભેદ વિગેરે વિશાળપૂર્વક હવે પછી
વિન્નારથી આપગમ આવના વર્ણુનને ઉપક્રમ. ૧૦૩
- ૨ આ પ્રમાણે પર્યાય જ્ઞાત થા, તેજ સ્પષ્ટિત અને તેજ
ધર્મનો ભેદો આધાર, ગણે તેના બે દર્શની લગભણુઃ
તે વિના તરોનું ખરૂં જ્ઞાત ને ભરત નથી ૧૦૩
- ૩ અનાદિ અનન્ત ભેદો છ દ્રવ્યોના નામ ૧૦૪
- ૪ ધર્માસ્તિકાયાદિ ૧૦૫

૧૪ સર્વસ્વભાવોનો પ્રમાણ અને નયોની મદદથી અધિગમ કરવાનો ઉપદેશ અને ઉપસંહાર

૧૩૮

ઢાળ ૧૩ મી.

૨૧ સ્વભાવો ઉપર નયોની ઘટના:

[૧ સ્વભાવો ઉપર નયોની ઘટના.

૨ પુદ્ગલ દ્રવ્યમા અમૂર્તતા સ્વભાવના ઉપચાર વિષે વિશેષ ચર્ચા.

૩ ત્રિગુણર મત સાથે શ્વેતામ્બર મતની તુલના.]

- ૧ અસ્તિનાસ્તિ સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૩૮
- ૨ નિત્ય અનિત્ય સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૩૯
- ૩ ૪ ભેદ અભેદ સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૩૯
- ૫ ભગ્ય : અભગ્ય સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર અને ચેતન સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૦
- ૬ અચેતન સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૧
- ૭ જીવની અચેતનધર્મતા અને મૂર્ત સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૧
- ૮ જીવની મૂર્તતા . અને પુદ્ગલ વિનાળીમ દ્રવ્યોની અમૂર્તતા ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૨
- ૯ ઉપચારથી પણ પુદ્ગલ દ્રવ્યને અમૂર્તતા કેમ નહીં ? ૧૪૨
- ૧૦ તેમા મમતિ તર્કનુ પ્રમાણ ૧૪૩
- ૧૧ "પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં અમૂર્તતાનો ઉપચાર ન હોય" તેનો ખુલાસો ૧૪૪
- ૧૨ અમદ્ ભૂતગ્વયદાર નયની અપેક્ષાએ પરમાણુને ઉપચારથી અમૂર્ત કરવામા હરકત નથી. ૧૪૪
- ૧૩ એક પ્રદેશ સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૫
- ૧૪ અને- પ્રદેશ સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૫
- ૧૫ નિત્ય સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતાર ૧૪૬
- ૧૬ સ્વભાવ ઉપર ન્યાયતારનું ધોરણ ૧૪૬
- ૧૭ એ દ્વિગુણ પ્રક્રિયા અને સ્વભાવ પ્રક્રિયાનો ભેદ ૧૪૬
- ૧૮ શુદ્ધ અને સ્વભાવ પ્રક્રિયાનો ઉપસંહાર ૧૪૬

ઢાળ ૧૪ મી

પર્યાયોના ભેદો : લક્ષણો : દૃષ્ટાંતો : અને ન્યાયતાર:

૧ સ્વભાવ અને ન્યાયતાર ૧૪૭

૨ સ્વભાવ અને ન્યાયતાર ૧૪૮

૩ સ્વભાવ અને ન્યાયતાર ૧૪૮

મેદો, છવ દ્રવ્ય ઉપર શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય	૧૪૮
૪ અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય અને શુણ્ય વ્યંજન પર્યાયના દષ્ટાન્તો	૧૪૯
૫ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પર્યાયના લક્ષણો	૧૪૯
૬ અર્થ પર્યાયના દષ્ટાન્ત	૧૫૦
૭ દિગંબર સાથે “કેવળજ્ઞાનાદિકમા અર્થ પર્યાય નથી” એ બાબતમાં ચર્ચા	૧૫૦
૮ પુદ્ગલ દ્રવ્ય ઉપર શુદ્ધ: અશુદ્ધ: વ્યંજન પર્યાય	૧૫૧
૯ ધર્માસ્તિકાયા આદિ વિષે અર્થ પર્યાય નથી માનતા તે મતનું ખંડન	૧૫૧
૧૦ ધર્માસ્તિકાયાદિકને વિષે અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય નથી માનતા તેનું ખંડન	૧૫૨
૧૧ સંયોગ પણ આકૃતિની પેઠે પર્યાય છે.	૧૫૨
૧૨ તે વિષે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો અભિપ્રાય	૧૫૩
૧૩ ધર્માસ્તિકાયાદિકને પરદ્રવ્ય સાથે સંયોગ નથી. અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય તરીકેની વિશેષ માખીતી	૧૫૩
૧૪ એજ વાતની વિશેષ દહના	૧૫૪
૧૫ નયચક્રને અભિપ્રાયે પર્યાયના ખીજા ચાર પ્રકાર	૧૫૪
૧૬ તેના દષ્ટાન્તો અને તે પ્રકારોનું પ્રાયિકપણ	૧૫૫
૧૭ “શુણ્યમા વિદારો” તે પર્યાય” એમ કહી દ્રવ્ય પર્યાય: અને શુણ્ય-પર્યાય કહેતાં દિગંબર દેવસેનાચાર્યનું ખંડન	૧૫૬
૧૮ વિષયોપસહાર	૧૫૬
૧૯ આશીર્વાદ	૧૫૬

૨૪૫

દુહા

૧ થી ૮ દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનની વિશેષ મહત્તા તથા ક્રિયા અને જ્ઞાનમાના સદ્ગુણોદની ચર્ચા ૧૫૭

૨૫૩

તાળ ૧૫ મી

૧ થી ૧૩ ગીનાર્થ પુરોક્ત જ્ઞાનની ખુબી અને મરુતિ ૧૬૧

૨૬૬

ઢાળ ૧૬ મી

૧ થી ૭ સર્વોત્તિશાયિની અદ્વિત્યુત જીનવાણીની સ્તુતિ. અને તે
અધિકારીને આપવાની ભલામણ, અનધિકારીને, આપવાનો
તદ્દન નિષેધ વિગેરે ૧૬૮

૨૭૩

ઢાળ ૧૭મી

૧ થી ૧૧ અથ કર્તાની ગુરુ પરંપરાની પ્રશસ્તિ: અંચકારના
અભ્યાસનું સ્થાન: ગુરુ ભક્તિ: શાસનરાગ: તથા આ અંચ
ભજવા માટેની ઉદ્વેગપૂર્વક ભલામણ ૧૭૪

૨૮૪

કળશ

૧ દ્રવ્ય ગુણ પર્માય ના વર્ણન રૂપે વાણીનો જે વિસ્તાર
કરેલો છે, તેનું ફળ અને આશીર્વાદ ૧૭૬

૨૮૫

મુમાપ્તિ કાવ્ય	૧૮૧
દ્રવ્ય ગુણ પર્માય ના રામના છુટા બોલ	૧૮૩
દ્રવ્ય રાખ્ખની વ્યુત્પત્તિઓ અને લક્ષણો:	૨૦૩
પ્રથમ. અથકારો અને મનોની યાદી	૨૦૪

ત્રણ નિબંધો

અ દ્રવ્ય અને અર્વાંગના	૨૦૬
અનુનિ: વિજ્ઞાન અને જોન-વિજ્ઞાનની અમાધ્યતા	૨૧૩
અનુનિ: અનુનિ: અનુનિ: નગ્નીગતે	૨૪૦
અંચાન્તરોના વાક્યોનું સરળ ભાષાંતર-	૨૫૭

ॐ

श्री मन्महोपाध्याय-न्यायविशारद-न्यायान्यार्य-
श्रीमद् यशोविजयल उपाध्याय विरचित-

स्वोपज्ञ-सस्तप्पक-

द्रव्य-शुद्धि-

पर्यायिनो राज्ञः

संशोधक :

श्री जैन अथर्वर मंथन-भट्टाचार्य.

ऐन्द्र-श्रेणिनतं नत्वा जिनं तेत्त्वार्थ-देशिनम् ।
प्रवन्द्ये लोकवाचाऽत्र लेखार्थः कश्चिदुच्यते ॥१॥

ઢાલ ૧ લી.

રાગ . દેશાખ : : ચોપાદ.

તિહાં પ્રથમ ગુરુનંદે નમસ્કાર કરીનંદે *પ્રયોજન-સહિત
અભિધેય દેખાડછ છઈ.—

૧.

શ્રી ગુરુ જીતવિજય મનિ ધરી,

શ્રીનયવિજય સુગુરુ આદરી,

આતમ-અરથીનંદે ઉપકાર,

કરું દ્રવ્ય-અનુયોગ-વિચાર. ૧

શ્રી જીતવિજય પડિત, અનંદે શ્રીનયવિજય પડિત એ
બેહુ ગુરુનંદે ચિત્તમાંહિ સંભારીનંદે, આતમાર્થી-જ્ઞાનરચિ જીવના
ઉપકારનંદે હેતંદે. દ્રવ્યાનુયોગ વિચાર કરું છું. અનુયોગ
કહિંદે-સૂત્રાર્થ વ્યાખ્યાન તેહના ૪ ભેદ શાસ્ત્રંદે કહિયા-ચરણ-
કરણાનુયોગ-આચાર વચન. આચારાદ્ધ પ્રમુખ ૧, ગણિતાનુયોગ
-સખ્યાશાસ્ત્ર, ચન્દ્રમણસિ પ્રમુખ ૨. ધર્મકથાનુયોગ-આખ્યા-
યિકાવચન. જ્ઞાના પ્રમુખ ૩. દ્રવ્યાનુયોગ-૫૬ દ્રવ્યવિચાર, સૂત્રમધ્યે-
મ્મગ્નવૃત્તાદ્ધ. પ્રકરણમધ્યે સન્મનિ. તત્ત્વાર્થ પ્રમુખ મહાશાસ્ત્ર ૪.
તેમાંટિં-એ પ્રબંધ ૧ થીજંદે છઈ. તિહાં ૨ પણ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય-
વિચાર છઈ. તેણંદે એ દ્રવ્યાનુયોગ બંધુવો. ૧.

એવેવેનો મહિમા કહઈ છઈ—

*પદિકા જિ ૧૦ મ ગણાસંખ્યુ દેખાડું. નો મતે ૧ ના મોળ
પદા અધિધારી ૩ તેવન. નોધે ૫૫૨-૫૫૩. પ્રયોજન ૩, દ્રવ્યો
બંધુવો તે ૧૦ અધિધાર અન્ધારની દીવ્યતા.

“ વિના દ્રવ્ય-અનુયોગ-વિચાર,
ચરણ-કરણનો નહીં કેા સાર.”
સમ્મતિ ગ્રંથે ભાષિઉં ઈસ્થૂં,
તે તો બુધ-જન-મનમાં વસ્યૂં. ૨

“ દ્રવ્ય-અનુયોગવિચાર વિના કેવલ ચરણસિત્તરી-કરણ-
સિત્તરીનો સાર કોઈ નહીં.” એહવું-સમ્મતિ ગ્રંથનંઈ વિષઈ
કહિઉં, તે તો બુધજનના મનમાંહિં વસિઉં, પણ બાહ્યદૃષ્ટિના
ચિત્તમાં ન વસઈ. યથા:—

ચરણ-કરણ-પ્રવાણા, સ-સમય-પર-સમય-મુક્ક-વાવારા ।
ચરણ-કરણમ્મ સારં, ણિચ્છય-સુદ્ધં ન જાણંતિ ॥ ૩. કાણ્ઠે ૬૭ ॥
ગથા સમ્મતૌ. ૨.

એ કહિઉં, તેજજ દૃઢઈ છઈ —

૩

શુદ્ધાદારાદિકે તનુ યોગ,
મોટો કહિઓ દ્રવ્ય-અનુયોગ,
એ ઉપદેશપદાદિકે ગ્રંથિ,
આપિ લાડી ચાલો શુભ પંથિ. ૩

શુદ્ધાદાર-જર નેપમિતિ આદાર, ઇત્યાદિકે યોગ છઈ, તે,
તનુ કરનાં-જાણ કહિઉં. દ્રવ્ય-અનુયોગ-જર સ્વસમય-પરસમય
પરિચય, તે, મોટો યોગ કહિઓ. ૨ મોટકે-શુદ્ધાદારાદિકે સાધન

સ્વાધ્યાયનું જ છઈ. એ સાપિ ઉપદેશપદાદિક ગ્રંથછ લહીનછ
શુભપંથિ-ઉત્તમ માર્ગિ આલો. બાહ્યવ્યવહાર પ્રધાન કરીનછ, જ્ઞાનની
ગૌણતા કરવી, તે અશુભમાર્ગ; જ્ઞાનપ્રધાનતા રાખવી, તે ઉત્તમ
માર્ગ. અત એવ-જ્ઞાનાદિક શુણ હેતુ-શુરુકુલવાસ છાંડી શુદ્ધાહારાદિ-
યતનાવંતનછ મહાદોષછે ચારિત્રહાનિ કહી છઈ.

ગુરુદોષારમ્ભિતયા લઘ્યકરણયન્નતો નિષુણધીભિઃ ।

સન્નિન્દાદેશ્વ તથા જ્ઞાયત એતન્નિયોગેન ॥ ૧. ૯. ॥ પ્રોહજકે-૩.

૪

“એ યોગિં ને લાગછ રંગ,

આધાકર્માદિક નહીં ભંગ,”

પચ્ચકલ્પમાખ્યં ઇમ ભણિઉં,

સદ્ગુરુપાસ ઇચ્છું મેં સુણિઉં. ૪

એ યોગિં-દ્રવ્યાનુયોગવિચારરૂપ જ્ઞાનયોગછ, ને રંગ-એ સંગ-
સેવારૂપ લાગઈ-સમુદાયમધ્યે જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં કદાચિત્ આધા-
કર્માદિ દોષ લાગઈ. તેહિ ચારિત્રભંગ ન હોઈ, ભાવશુદ્ધિ બલવંત
છઈ, તેણુછ. ઇમ પચ્ચકલ્પમાખ્યં ભણિઉં. તથા સદ્ગુરુપાસદ
સાંભલિઈ. અત એવ-કલ્પ્યાકલ્પ્યતો અનેકાંત શાસ્ત્રછે કહિયો છઈ-

આત્મગટાઃ સુંજંતિ અણમણે સકામ્ણા ।

લ્પલિતે વિચાણિજ્ઞા અણુવલિતે તિ વા પુણો ॥ ૨. ૫. ૮.

एएरि दोरि ठाणेरि वयसारो ण विज्जर ।

एएरि दोरि ठाणेरि अणायारं हु जाणए ॥ २. ९. २ अहं २.१

अध्ययने ॥

किञ्चिच्छुद्धं कल्पमकल्पं स्यात् स्यादकल्पमपि कल्पम् ।

पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १४५

देजं कालं पुरुषमवाथामुपयोगशुद्धिपरिणामान् ।

प्रसमीक्ष्य भवति कल्पं नैकान्तात् कल्प्यते कल्पम् ॥ १४६

प्रशमरतौ ॥ ४.

५

आद्यक्रिया छर्ध आहिर योग,

अंतरक्रिया द्रव्य-अनुयोग.

आद्य हीन परिणु ज्ञान-विशाल,

भक्षो कलिओ मुनि उपदेशमाल, ५

आद्ययोग-आवश्यकदिष्ट आद्ययोग छर्ध. द्रव्य-अनुयोग-
वस्तुमयपरिणाम, ते अंतरग-क्रिया छर्ध आद्यक्रियाछर्ध-हीन,
परिणु-ज्ञानविशाल-मुनीश्वर, ते उपदेशमाला-मध्ये भक्षो
कलिओ छर्ध. यत्—

नाणादिभ्यो वरतम हीनो वि द् पवयण पभावंतो ।

न द दृष्टं वरंतो मुद्र दि अपागमो पुरिमो ॥ ४२३ ॥

तत्—

हीनस्य वि मुद्रपन्थगम्य नाणादिभ्यम् कायव्यं ।

ઉપકાર ન હોઈ. ” તે શંકા ટાલવાનં “ દ્રવ્યાદિ જ્ઞાન જ શુદ્ધધ્યાન દ્વારં મોક્ષ કારણ, માટિ ઉપાદેય છઈ, ”—ઈમ કહ્યું છઈ—

૬

દ્રવ્યાદિકચિંતાઈ સાર,

શુદ્ધધ્યાન પણિ લહિઈ પાર.

તેમાટિ એહજ આદરો—

સદગુરુ વિણુ મત ભૂલા કરો. ૬

દ્રવ્યાદિકની ચિંતાઈ શુદ્ધધ્યાનનો પણિ પાર પામિઈ, જેમાટિ—આત્મદ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયભેદ ચિંતાઈ શુદ્ધધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ હોઈ, અનં—તેહની અભેદચિ તાઈ દ્વિતીય પાદ હોઈ. તથા શુદ્ધ દ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયની ભાવનાઈ ‘ સિદ્ધસમાપત્તિ ’ હોઈ, તેતો શુદ્ધધ્યાનનું ફલ છઈ.

પ્રયચનગ્ગારેઽપ્યુક્તમ્—

જો જાણદિ અરિતંને દવ્યત્તગુણત્તપજ્જયત્તેદિ ।

સો જાણદિ અપ્પાણં મોહો સ્વત્તુ જાદિ તસ્મ ભયં ॥ ૧. ૮૦. ॥

તેમાટિ—એહ જ દ્રવ્યાનુયોગ આદરો. પણિ—સદગુરુ વિના સ્વમતિકલપનાઈ ભૂલા મ ફિરંગો. ૬

જ્ઞાન વિના ગારિતમાત્રિં ન સંતુલ્યામ્ છઈ, તેહનં શિક્ષા કહઈ ૧૬—

૭

“ એહનો જેણું પામિઓ નાગ.

ઓવડં એહનો જેહનડં રાગઃ

એ બે વિન ત્રીજો નહીં સાધ.”

ભાષિઓ સમ્મતિ અરથ અગાધ. ૭

“એહનો-દ્રવ્યાનુયોગનો, જેણું તાગ પામિઓ-સમ્મતિ પ્રમુખ તર્કશાસ્ત્ર ભણીનઈ જ ગીતાર્થ થયો, તેહ. તથા-ઓધઈ-સામાન્યપ્રકારઈ, એહનો-દ્રવ્યાનુયોગનો, જેહનેઈ રાગ છધ, તે ગીતાર્થનિશ્ચિત. એ બે વિના ત્રીજો સાધુ નહીં.” એહવો અગાધ અર્થ સમ્મતિમંથે ભાષિઓ છઈ. તે માટઈ-જ્ઞાન-વિના ચારિત્ર જ ન હોઈ.

ઉક્તં ચ—

ગીયત્થો ય વિદ્યારો વીઓ ગીયત્થ-નિસ્સિઓ મળિઓ ।
ઇત્તો નડયવિદ્યારો નાણુણાઓ જિણવરેહિં [વ્યવહારે ૨-૩૦]

એટલો વિશેષ: જે-ચરણકરણાનુયોગદૃષ્ટિ-નિશીય-કલ્પ-વ્યવહાર-દૃષ્ટિવાદાધ્યયનદં જઘન્યમધ્યમોત્કૃષ્ટ ગીતાર્થ જણવા. દ્રવ્યાનુયોગદૃષ્ટિ, તે-સમ્મત્યાદિ તર્કશાસ્ત્રપારગામી જ ગીતાર્થ જાણવો. તેહની નિશ્ચયે જ અગીતાર્થનઈ ચારિત્ર કહિવું. ૭

એ દ્રવ્યાનુયોગની લેશથી પ્રાપ્તિ પોતાના આત્માનઈ કૃતકૃતતા કહઈ છઈ—

તે દારણિં ગુરુચરાગુ-અધીન,

સમય સમય ઇણિ યોગઈ લીન,

સાધું જે કિરિયા વ્યવહાર,

તેહ જ અમલ મોટો આધાર. ૮

તે કારણિ—દ્રવ્યાનુયોગની બલવત્તાનં છેતઈ, ગુરુચરણનં
અધીન થકા,—એણઈ કરી મતિકલ્પના પરિહરી,—સમય સમય
ધણિ યોગઈ—દ્રવ્યાનુયોગઈ, લીન—આસક્ત થકા, જે ક્રિયાવ્યવહાર
સાધુ' છુ, તેહિજ અમ્હેનઈ મોટા આધાર છઈ, જે માટિ—ધમ
ઈઅઘાયોગ સંપજઈ. તલ્લક્ષણમ્—

कर्तुमिच्छोः श्रुतार्थस्य ज्ञानिनोऽपि प्रमादिनः ।

विकल्पो धर्मयोगो यः इच्छायोग उदाहृतः ॥ ७ ॥

ललितविस्तरादौ [યોગદષ્ટિ૦] ૮.

ધમ—ધઁઘાયોગઈ રહી અમ્હે પરઉપકારનં અર્થિં દ્રવ્યાનુયો-
ગવિચાર કહું છું, પણિ—એતલઘ જ સંતુષ્ટિ ન કરવી, “વિશેષાર્થઈ”
ગુરુસેવા ન મૂકવી”—ધમ હિતશિક્ષા કહઈ છઈ—

सम्मति-तत्त्वारथमुष्ण ग्रंथ,

મોટા જે પ્રવચન નિર્ણય.

તેહનો લેશમાત્ર એ લહો,

પરમારથ ગુરુવચણ રહો. ૯

સમ્મતિ—તત્ત્વાર્થ પ્રમુખ જે મોટા નિર્ણય—પ્રવચનરૂપ છઈ,
તેહનો લવલેશમાત્ર એ લહો; જે—એ પ્રબંધમાંહિં બાંધ્યો છઈ, પણિ—
પરમારથઈ ગુરુવચનઈ રહ્યો. થોડું જાણીનં ગર્વ મ કરરથો, જઘનેન
ધનં પ્રાપ્તં. તૃણવન્ મન્યતે જગન્ । એ રહ્યાનંતઈ. અત એવ—અપ-
રિત્યા અચર નય અતિગંભીર. ઘણાનં ન પરિણમઈ. ઈમ—જાણીનં-
સિદ્ધાંતઈ પહિલાં દેખાદિયા નહી. અનં—ગંભીર—ગુરુઅધીનતાઈજ
દેવા કહિયા ૧૪૦. ૯

છઠ, તેહનંદી પશિ—અપેક્ષા અવશ્ય અનુસરવી. “કુણતુ” સમવાયિ-
હારણ? ” ઈમ—આકાંક્ષા હોઈ, તો “કુણતુ” દ્રવ્ય? ” એ આકાંક્ષા
કિમ ન હોઈ? ”

“ગુણ-પર્યાયવદ્દ્રવ્યમ્” તત્ત્વત્યે । [અ૦ ૬ સૂ૦ ૩૭.] એ
જિનવાણી રંગઈ—વિશ્વાસઈ મનમાંહિં ધરિઈ. ૧૦.

૨

ધરમ કહીજઈ ગુણ સહભાવી,
કમભાવી પર્યાયો રે.

ભિન્ન-અભિન્ન, ત્રિવિધ, તિય લક્ષણ,
એક પદારથ પાંચો રે. ૧૧, જિન૦.

સહભાવી કહનાં—યાવદ્દ્રવ્યભાવી જ ધર્મ, તે ગુણ કહિઈ.
જિમ—જીવનો ઉપયોગ ગુણ, પુદ્ગલનો અહણ ગુણ, ધર્માસ્તિકાયનો
ગતિહેતુત્વ, અધર્માસ્તિકાયનો રિતિતિહેતુત્વ, આકાંક્ષનો અવગાહના
હેતુત્વ, કાલનો વર્તનાહેતુત્વ. કમભાવી કહનાં—(અ?) યાવદ્દ્રવ્ય-
ભાવી, તે પર્યાય કહિઈ. જિમ—જીવનઈ નર-નારકાદિક, પુદ્ગલનઈ
રૂપ-રસાદિક પરાવૃત્તિ ઈમ—દ્રવ્યાદિક ૩. ભિન્ન છઈ—લક્ષણથી.
અભિન્ન છઈ—પ્રદેશના અવિભાગાથી. ત્રિવિધ છઈ. નવવિરો. ઉપસારક.
એક એકમાં ૩ ભેદ આવઈ, તેહની. તથા ત્રિલક્ષણ—ઉપાદ-
ાયથ-ધીવ્ય સ્વરૂપ છઈ. એહવો એક પદારથ નૈન પ્રમાણઈ
પાંચો. એ દ્રાર રૂપ પા. ન્દરૂવાં. ૧૧

નિતા પ્રથમ એ દાહનાંહિ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો ભેદ સુદેન
રૂપ, રૂઈ છઈ—

જિમ-મોતી ઉજ્જવલતાદિકથી,

મોતીમાલા અલગી રે.

ગુણ-પર્યાયવ્યક્તિથી જાણો,

દ્રવ્યશક્તિ તિમ વલગીરે. ૧૨. જિન૦.

જિમ-મોતીની માલા, મોતી-થકી તથા મોતીના ઉજ્જવલ-
તાદિક ધર્મથી અળગી છઈ; તિમ-દ્રવ્યશક્તિ ગુણ-પર્યાયવ્ય-
ક્તિથી અલગી છઈ, તથા એકપ્રદેશસંબંધઈ વલગી છઈ, ઈમ-
જાણો. મોતી પર્યાયનઈ ઠામિ, ઉજ્જવલતાદિક ગુણનઈ ઠામિ,
માલા દ્રવ્યનઈ ઠામિ, ઈમ-દૃષ્ટાંત જોડવો. ઘટાદિ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષપ્રમાણઈ
સામાન્ય-વિશેષરૂપ અનુભવિઈ છઈ, તે સામાન્ય ઉપયોગઈ-મૃત્તિ-
કાદિ સામાન્ય જ ભાસઈ છઈ, વિશેષઉપયોગઈ-ઘટાદિવિશેષ જ
ભાસઈ છઈ. નિદાં-સામાન્ય, તે દ્રવ્યરૂપ જાણુ, વિશેષ, તે ગુણ-
પર્યાયરૂપ જાણુવાં. ૧૨

સામાન્ય-તે દ્રવ્ય કહિઉ, તે સામાન્ય ૨ પ્રકારઈ છઈ, તે
દેખાઈ છઈ—

૪

ઊરધનાસામાન્ય શક્તિ તે,

પૂરવ-અપર ગુણ કરતી રે.

પિતૃ-કુસુલાદિક આધારિં,

જિમ માટી આગુદિરતીરે. ૧૩. જિન૦.

ઉર્ધ્વતાસામાન્યરૂપ દ્રવ્ય શકિત તે કહીય, જ-પૂર્વ
કહિય-પહિલા, અપર કં આગિલા, ગુણ કં વિશેષ, તેહનઈ-
કરતી-તે સર્વમાંહિ એકરૂપ ગ્રહય. જિમ-પિંડ કં માટીનો
પિંડો. કુચ્છ કં ઢાઠી. તે પ્રમુખ અનેક મૃતિકાના આકાર કિરય
છય. પણિ-નેહમાંહિ માટી કિરતી નથી; તે પિંડ-કુચ્છાદિક
આકારનું ઉર્ધ્વતાસામાન્ય કહિય. જે પિંડ-કુચ્છાદિ પર્યાયમાંહિ
અનુગત એક મૂલદ્રવ્ય ન કહિય, તે ઘટાદિપર્યાયમાંહિ અનુગત
ઘટાદિ દ્રવ્ય પણિ ન કહવાઈ. તિવારઈ-સર્વ વિશેષરૂપ થાતાં ક્ષણિ-
કવાદી ઊંઘાનું મત આવઈ. અથવા-સર્વ દ્રવ્યમાંહિ એક જ દ્રવ્ય
આવઈ. તે માટિ-ઘટાદિદ્રવ્ય, અનઈ-તેહનાં સામાન્ય મૂલદિ દ્રવ્ય,
અનુભવનઈ અનુસારય પણપર ઉર્ધ્વતાસામાન્ય અવશ્ય માનવાં.
ઘટાદિ દ્રવ્ય ઘોડા પર્યાયનઈ વ્યાપય છય, અનઈ-મૂલદિ દ્રવ્ય
ધણા પર્યાયનઈ ઇમ-નર-નારકાદિકદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યનો પણિ વિશેષ
ભણવો એ સર્વ નેગમનયનું મત. શુદ્ધસંપ્રહનયનઈ મતઈ તે
સદકૈત વાદઈ એક જ દ્રવ્ય આવઈ, તે જાણુ. ૧૩

પ

ભિન્ન વિગતિમાં રૂપ એક જે,

દ્રવ્યશકિત જગિ દાખઈ રે.

તે તિર્થકસામાન્ય કહીજઈ.

જિમ ઘટ ઘટપણુ રાખઈ રે. ૧૪. જિન૦.

ભિન્ન વિગતિમાં-ભિન્નપ્રકારી વિષયો. તે દ્રવ્યની શક્તિ
એકરૂપ-એકરૂપ રૂપમાર-૧. તેહનઈ-તિર્થકસામાન્ય કહિય.
જિમ-ઘટ. ઘટપણુ-તેવ રાખઈ રે.

હિવધ-ઠાઈ ઈમ કહુસ્યધ જ-“ ઘટાદિક્ષિન્ન વ્યકિતમાં જિમ ઘટત્વાદિક એક સામાન્ય છધ, તિમ-પિંડ-કુસલાદિક્ષિન્ન વ્યકિતમાં મૃદાદિક એક સામાન્ય છધ. તેા તિર્યક્સામાન્ય ઊર્વતા સામાન્યનો સ્યો વિશેષ ? ” તેહનધ કહિઈ જ-“દેશભેદધ-જિહાં-એકાકાર પ્રતીતિ ઊપજઈ, તિહાં તિર્યક્સામાન્ય કહિઈ; જિહાં.કાલ-ભેદધ અનુગતાકાર પ્રતીતિ ઊપજઈ, તિહાં ઊર્વતાસામાન્ય કહિઈ.”

ઠાઈક દિગંખરાનુસારી ઇમ કહુધ છઈ, જ-“ ષટ્ દ્રવ્યનધ કાલપર્યાયરૂપ ઊર્વતાસામાન્યપ્રયય છઈ. કાલ વિના પાંચ દ્રવ્યનધ અવયવસંધાતરૂપ તિર્યક્પ્રયય છઈ. ” તેહનધ મતઈ-“ તિર્યક્પ્રયયનો આધાર ઘટાદિક તિર્યક્સામાન્ય થાધ, તથા-પરમાણુરૂપ અપ્રયયપર્યાયનુ આધાર સિન્ન દ્રવ્ય જોઈઈ.” તે માટિં-પ દ્રવ્યનધ-પદ-દેશ-પ્રદેશભાવધ એકાનેક વ્યવહાર ઉપપાદવો, પણિ-તિર્યક્પ્રયય નામાતર ન કહુનું. ૧૪

નિવધ-ઊર્વતાસામાન્યશક્તિના ૨ ભેદ દેખાડધ છધ—

૬

શક્તિમાત્ર તે દ્રવ્ય સર્વની,

ગુણ-પર્યાયની લીજઈ રે.

કારયરૂપ નિકટ દેખીનઈ,

સમુચિત શક્તિ કહીજઈ રે. ૧૫. જિન૦.

દ્રવ્ય સર્વની-અપ આપ ગુણ-પર્યાયની શક્તિમાત્ર લીજઈ. તે એવશક્તિ કહિઈ. અનઈ-તે કાર્યનું રૂપ નિકટ નહીં-વેદિય - પદ્ય દેખિઈ, તે કાર્યની અપેસાઈ-તેની સમુચિત શક્તિ નહીં. સમુચિત અર્થ-અવદાન્ય અ ૧૫

ધૃતની શક્તિ યથા તૃણભાવઈ

જાણી પિણુ ન કહાઈ રે.

દુઘાદિક ભાવઈ તે જનનઈ

ભાપી ચિત્ત સુહાઈ રે. ૧૬. જિન૦.

જિમ-ધૃતની શક્તિ તૃણભાવઈ-પુદ્ગલમાદિ છઈ નહી તે-
તૃણઆહારથી ધેનુ દૂધ દિ' છઈ, તે દૂધમાંલિં ધૃતશક્તિ કિદાંથી
આવી ? ઈમ-અનુમાન પ્રમાણઈ-તૃણમાંલિ જાણી, પિણુ ધૃતશક્તિ
કહવાઈ નહી, તે માટિ-તે ઔઘશક્તિ કહિઈ. અનઈ-તૃણનઈ
દુઘાદિક ભાવઈ-દુઘ-દધિ પ્રમુખ પરિણામઈ ધૃતશક્તિ કહીઈ,
તે ભાપીયકી જનનઈ-લોકનઈ, ચિત્તિ સુહાઈ. તે માટિ-તે સમુ-
ચિત્તશક્તિ કહિઈ અનંતર કારણમાંલિં સમુચિત શક્તિ પર પર
કારણમાંલિ ઔઘશક્તિ એ વિવેક. એહ ર. સુંજ-અન્યકારણના
૧. પ્રયોજકતા ૨. એ જિ ભીન્ન નામ કહાઈ છઈ, તે જાણવું. ૧૬
આત્મદ્રવ્યમાંલિ એ ર શક્તિ કહાવઈ છઈ—

૮

ધરમશક્તિ પ્રાણીનઈ પૂરવ

પુદ્ગલનઈ આવર્તઈ રે.

ઔઘઈ સમુચિત જિમ વલી કહિઈ

છેહલિં તે આવર્તઈ રે. ૧૭. જિન૦.

જિમ-પ્રાણીનઈ-લવ્ય જીવનઈ, પૂર્વ કહતાં-પહિણા પુદ્ગ-
લપરાવર્ત અનંત વીતા, તેહમાં, પણિં-ઓધઈ-સામાન્યઈ, નહી તો-
છેહલઈ પુદ્ગલપરાવર્તઈ તે શકિત ન આવઈ. “નાસતો વિદ્યતે
ભાવઃ” [ગીતા અ. ૨. ૧૬.] इत्यादिवचनात्.

અનઈ-છેહલઈ પુદ્ગલપરાવર્તઈ ધર્મની સમુચિત શકિત
કહિઈ. અત એવ-અચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત લવ-આદ્યકાલ કહિઓ
છઈ, અનઈ-છેહલો પુદ્ગલપરાવર્ત ધર્મયૌવનકાલ કહિઓ છઈ.

અચરમપરિઞ્ઠેસું કાલો ભવવાલકાલમો મળિઓ ।

ચરમો ડ ધમ્મજુવ્વળકાલો તદ્વચિત્તેભેઓત્તિ ॥ ૧૯ ॥

૪ વીસીમધ્યે ॥ ૧૭

૯

“કારયભેદઈ શકિતભેદ” ઈમ

વ્યવહારિં વ્યવહરિઈ રે.

નિશ્ચય-“નાના-કારય કારણ-

એકરૂપ” તે ધરિઈ રે. ૧૮ જિન૦.

ઈમ-એકેક કાર્યની ઓધ-સમુચિતરૂપ અનેક શકિત એક
દ્રવ્યની પામિઈ, તે-વ્યવહારનયઈ કરીનઈ વ્યવહારિઈ. તે નય-કાર્ય-
કેવળેદ માનઈ છઈ. નિશ્ચય નયથી-દ્રવ્ય નાનાકાર્ય-કારણએક
શક્તિવત્ત્વ વગર હૃદયમાંનિ ધરિઈ. નહીતો-સ્વભાવભેદઈ દ્રવ્યભેદ
ધરે. તે તે દેશ-કાલાદિકની અપેક્ષાઈ-એકનઈ અનેકકાર્યકારણ-
વત્ત્વ વગર માનઈ દેઈ દેખ નથી. કારણાંનગની અપેક્ષા પણિ સ્વભા-
વનિ ધરે અનેકનઈ છઈ તે ગુરૂ-નેરૂનું પણિ વિદ્વલપણું ન હોઈ.
તે એક જિનિયનવત્ત્વ માનઈ-કાર્ય મિશ્ર છઈ. “આદાવન્ને ચ

યન્નાસ્તિ, વર્તમાનેઽપિ તત્તથા ।” ઇતિ વચ્ચનાત્ ધાર્યં. કારણકલ્પના-
રહિત-શુદ્ધ-અવિચલિતરૂપ દ્રવ્ય જ છઠ્ઠ, તે જાણવું. ૧૮

ઈમ-શક્તિરૂપેષાં દ્રવ્ય વખાણિઉ, હવમ-વ્યક્તિરૂપ ગુણુઃપર્યાયઃ
વખાણમ્ છઠ્ઠ—

ગુણુઃ પર્યાયઃ વિગતિ બહુ ભેદઘં,

નિજ નિજ જાતિં વરતઘ રે.

શક્તિરૂપ ગુણુ કોઠક ભાષઘં,

તે નહી મારગિ નિરતઘં રે. ૧૯. જિન૦.

ગુણુઃ પર્યાયઃ વ્યક્તિ બહુ ભેદઘં-અનેક પ્રકારિં. નિજ નિજ
જાતિં-સહબાવિ-ક્રમભાવિઃ કલ્પનાકૃત્ આપ આપણું રેવભાવમ્.
વર્તમ્ ૭મ્.

કોઠક-દિગંબરાનુસારી-શક્તિરૂપ ગુણુ ભાષમ્ છઠ્ઠ, જે
માટિ-તે ઇમ કદમ્ ૭મ્ જે-“ જિમ-દ્રવ્ય-પર્યાયનું કારણ દ્રવ્ય.
તિમ-ગુણ-પર્યાયનું કારણ ગુણુ દ્રવ્ય-પર્યાય=દ્રવ્યનો અન્યથા ભાવ,
જિમ-નર-નારકારિક અથવા-દ્વયાગ્રહ-અંગુકારિક, ગુણુપર્યાય=ગુણુનો
અન્યથાભાવ, જિમ-મનિઃસુતાં વિરોધ, અથવા-સિદ્ધાંતિદેવ-
લજ્ઞાન વિશેષ, ઇમ-દ્રવ્ય ૧ઃ ગુણુ ૨ એ જાતિં સાધત્, અનર-
પર્યાયની અસાધન, ઇમ આનંદ. ”

એકદમ્ કદમ્ ૭મ્. તે નિરતઘં-રૂઃ મારગિ નહી, જે માટિ-
એ કલ્પના સાક્ષિ તદ્વા સ્થિત ન મિલત્. ૧૯

૧૧

પર્યાયથી ગુણુ ભિન્ન ન ભાષિઆ.

નમ્માનિશ્રંધિં વિગતિં રે.

જહ દસસુ દસગુણમ્મિ ય, એગમ્મિ દસત્તળં સમં ચેવ ।

અહિયમ્મિ વિ ગુણસદ્દે, તહેવ એયં પિ દટ્ટવ્વં ” ॥ ૩. ૧૫.

ધમ--ગુણ, પર્યાયથી પરમાર્થદિષ્ટિં ભિન્ન નથી, તો તે દ્રવ્યની

પરિં શક્તિરૂપ કિમ કહેલું ? ૨૧

“પર્યાયદલ માટિ” ગુણનું શક્તિરૂપ કહ્યું છે, તેહનું દ્રવ્ય દિધું છે—

૧૩

જો ગુણ, દલ પર્યાયનું હોવું,

તો દ્રવ્યનું સૂં કીજઈ ? ૨૨.

ગુણ-પરિણામપટંતર કેવલ,

ગુણ-પર્યાય કહીજઈ ૨૨. જિન૦.

જો-ગુણ, પર્યાયનું દલ કહિતાં-ઉપાદાન-કારણ હોઈ, તો દ્રવ્યનું સૂં કીજઈ ? દ્રવ્યનું કામ ગુણનું જ કીધું. તિ વારનું-ગુણ ૧: પર્યાય ૨: જ પદાર્થ કહો, પણ-ત્રીજો ન હોઈ.

કારણ-કરણનું: “ દ્રવ્યપર્યાય ગુણપર્યાય: રૂપકારણભિન્ન ઇઈ, તે માટિ-દ્રવ્ય ૧: ગુણ ૨: રૂપ કારણ ભિન્ન કહિપઈ.” “તે જુદું, ન માટિ-કાર્યમાટિ: કારણશબ્દનો પ્રવેશ છે, તેણનું-કારણભેદનું કારણ નિદ થઈ, અનર્થ-કાર્યભેદ સિદ્ધ થયો હોઈ, તો-કારણ-ભેદ નિદ થઈ, એ અન્યોડન્યાશ્રય નામનું દૂષણ ઉપજઈ, તે માટિ-ગુણપર્યાય જ કહિઈ તે-ગુણપરિણામનો તે પટંતર-ભેદ કલ્પનારૂપ, તેણનું જ દેવલ મલ્લવર્ત, પણ-પરમાર્થનું નહીં અનર્થ-એ ઉ નામ કહી કહી તે પાણિ-ભેદોપવેશનું જ, કિમ જાણુ.” ૨૨

પર્યાય ને ગુણ એ બંને એક જ છે, તે જ દ્રવ્ય છે, તે જ દ્રવ્ય છે, તે જ દ્રવ્ય છે.

એક-અનેકરૂપથી ઈણુ પરિ,

ભેદ પરર-પર ભાવો રે.

આધારાધેયાદિકભાવિં,

ઈમ જ ભેદ મનિ લયાવો રે. ૨૩. જિન૦.

એણિંપણિ દ્રવ્ય એકઃ ગુણ-પર્યાય અનેક એ રૂપઈ પરસ્પર
૬૦-માંદામાંદિં ભેદ. ભાવો-વિચારો. ઈમ જ-આધાર આધેય પ્ર-
મુખ્ય ભાવ ૬૦-રૂબાવ, તેણુઈ કરી મનમાંદિ લયાવો, જ માટિ-
પરસ્પરઅવૃત્તિધર્મ પરસ્પરમાંદિ ભેદ જણાવઈ. ૨૩

તેણિ જ વિવરી રેખાહમ છઈ—

દ્રવ્ય આધાર ઘટાદિક દીસઈ,

ગુણુઃ પર્યાયઃ આધેયો રે.

રૂપાદિક એકેન્દ્રિયગોચર,

દોહિં ઘટાદિક વેઓ રે. ૨૪. જિન૦.

દ્રવ્યઃ ઘટાદિક આધાર દીસઈ છઈ. તે માટે — “એ વટ-
રૂપાદિક” ઈતિ-જાણીઈ ૧૪. ગુણુઃ પર્યાયઃ રૂપ-સાદિક. નીલ-પીતલ-
દિક આધેય-દ્રવ્ય. પરિ નિયાં. ઈતિ-આધારાધેયભાવ. દ્રવ્યની
રૂપાપર્યાયતા ભેદ ૧૪ નીલ-રૂપાદિક ગુણુ પર્યાય. એક દ્રવ્ય-
ગોચર ૬૦-વિધ ૧૪. જિન-રૂપ માંદિ દ્રિય ૦ નહીં. ૧૪.
તેમજનંદ્રિયના કા નિવેદિક. એનાં ૧૨ દિક દ્રવ્ય ૧૨ તે દોહિ એક-
દ્રિયઃ એનાં ૧૨ નંદ્રિય એ ૨ દ્રિય ૧૨ દીસઈ જાણીઈ.

એ નધયાયિકમત અનુસરીનધં કહિલ. સ્વમતઈ-ગંધાદિકપર્યાય દ્વારધં ઘાણે દ્રિયાદિકધં પણિ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષ છઈ, નહીં તો-‘કુસુમ ગંધું ધુ’ ઈત્યાદિ જ્ઞાનનધં ભ્રાંતપણું થાઈ, તે જાણવું.

ઈમ-એક-અનેક ઇ દ્રિય ગ્રાહ્યપણું દ્રવ્યથી ગુણુઃ પર્યાયનો ભેદ જાણવો. ગુણુઃ પર્યાયનધં માંહોમાંહિં ભેદ, તે સહભાવી. કમભાવી એ કદપનાથી જ. ૨૪

૧૬.

સંજ્ઞા-સંખ્યા લક્ષણથી પણિ,
ભેદ એહોનો જાણી રે.

સુ-જમ-કારિણી શુભ મતિ ધારો,
દુરમતિવેલીકૃપાણી રે. ૨૫. જિન૦.

તથા-સંજ્ઞા ક૦-નામઃ તેલથી ભેદ,-“દ્રવ્ય”નામ ૧. “ગુણુ”નામ ૨. “પર્યાય”નામ ૩. સંખ્યા-ગણનાઃ તેલથી ભેદ,-દ્રવ્ય ૬ ગુણુ અનેકઃ પર્યાય અનેક. લક્ષણથી ભેદ-દ્રવન=અનેકપર્યાયગમન દ્રવ્યલક્ષણ. ગુણુન=એકથી અન્યનધં બિન્નકરણ તે ગુણુ લક્ષણ, પરિગમન=અર્થનો વ્યાપ્તિ તે પર્યાયલક્ષણ. ઈમ-એહોનો-દ્રવ્ય ગુણુઃ પર્યાયનો, માંહોમાંહિં ભેદ જાણીનું, હિતમ યશની કરણદાર ભક્તી મતિ ધરે તેલથી ભેદ ? ૨-દુરમતિ કહિલ-જે ૨દ્રવ્યાદિતપક્ષની મતિ મતિ તે કારિણી જે વેલી, તેલનઈ વિપરીત કૃપાણી-કુદાળી. ૨૫

એ દાલઈ-દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયનો ભેદ દેખાડયો. દિવઈ-ત્રીજઈ
દાલઈ-એકાંતિ ને ભેદ માંનઈ છઈ, તેહનઈ અભેદપક્ષ અનુસરી-
નઈ દ્રવ્યુ દિઈ છઈ —

દાલ-૩ છ.

(પ્રથમ ગોવાલાણુ તણુઈ છ એ દેશી રાગ-જયતસિરી)
૧

એકાંતિં નો ભાષિઈ છ,

દ્રવ્યાદિકનો રે ભેદ.

તો પરદ્રવ્યપરિં હુઈ છ,

ગુણુ-ગુણિભાવ ઉચ્છેદ રે. ૨૬.

ભવિકા ધારો ગુરુઉપદેશ,

દ્રવ્યાદિકનો-દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયનો ને એકાંતઈ ભેદ ભા-
ષિઈ. તો પરદ્રવ્યનઈ પરિં સ્વદ્રવ્યનઈ વિષે પણિ ગુણુ-ગુણિ-
ભાવનો ઉચ્છેદ થઈ જઈ. જીવદ્રવ્યના ગુણુ જ્ઞાનાદિક, તેહનો ગુણી
જીવ દ્રવ્ય. પુરુષ દ્રવ્યના ગુણુ રૂપાદિક, ગુણી પુરુષ દ્રવ્ય, એ વ્યવસ્થા
ઈ-સાસપ્રસિદ્ધ. ભેદ માંનવાં તે જોપાર્શ્વ. જીવદ્રવ્યના પાગજગુણુરૂપ
કિમ ભેદ છઈ. નિમ-નિજ ગુણુરૂપ પણિ ભેદ નઈ. તો “એકનો
એક ગુણી, એકના એક ગુણુ” એ વ્યવસ્થાનો વિજોપ થઈ આવતી
તે આટલ-દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનો અભેદ ન સંભવઈ એટલે-અભે-
દનયનો ગુણનો (પ્રતિ-ગુણીન-ભાવ પ્રાપ્તિ) નો. ૨૬

વહી અભેદ સિદ્ધિ દરિન પા. ૧ —

૨

દ્રવ્યઈ ગુણુઃ પર્યાયનો છ.

જઈ અભેદ સંબંધ.

પ્રદેશ-ગુરુતા પરિણુમઈ જ,

ખંધ અભેદહ ઊંધ રે. ૨૯. ભવિકાં.

ખંધ કહિઈ-અવયવી, દેશ કહિઈ-અવયવ; એહાનઈ જે ભેદ માનિઈ, તેા ખિમણે બાર ખંધમાંહિ થયેા જોઈઈ. જે માટિ-શતતંતુના પટમાંહિ-શતતંતુનો જટલો બાર. તેટલો પટમાંહિ પણિ જોઈઈ.

અનઈ-જે દોઈ નવા નૈયાયિક ઈમ કહુઈ છઈ જે-“અવયવના બારથી અવયવીનો બાર અત્યંત હીન છઈ,” તે માટઈ-તેહનઈ મતઈ-“દ્વિપ્રદેશાદિક ખંધમાંહિ કિહાંઈ ઉત્કૃષ્ટ ગુરુતા ન થઈ જોઈઈ. જે માટઈ-દ્વિપ્રદેશાદિક ખંધ એકપ્રદેશાદિકની અપેક્ષાઈ અવયવી છઈ. અનઈ-પરમાણુમાંહિ જે ઉત્કૃષ્ટ ગુરુત્વ માનિઈ, તેા રૂપાદિક વિશેષ પણિ પરમાણુમાંહિ માન્યાં જોઈઈ. દ્વિપ્રદેશાદિક-માંહિ ન માન્યાં જોઈઈ.”

અભેદનયનો ઊધ માનઈ-તેા પ્રદેશનો બાર તેહ જે ખંધ-બારપણુઈ પરિણુમઈ. જિમ-તતુરૂપ પટરૂપાણુઈ નિવારઈ-ગુરુતા વૃદ્ધિનો દોષ કહિએા. તે ન લાગઈ. ૨૯

દ્રવ્યાદિકનઈ અભેદ ન માનઈ છઈ, તેહનઈ ઉપાલંબ મિઈ જઈ—

૫

ભિન્ન દ્રવ્ય-પર્યાનઈ જ.

ભવનાદિકનઈ રે એક

ભાષઈ. કિમ દાખઈ નહીં જ

એક દ્રવ્યમાં વિવેક રે ? ૩૦ ભવિકાં.

ભિન્ન દ્રવ્ય-જે.પાષાણુઃ કાષ્ઠઃ પૃથિવીઃ જલાદિકઃ તેહનો
પર્યાય-જે ભવનાદિક, ધરપ્રમુખ, તેહનઈ-તૂં “એક” કહઈ છઈ-
“એક ધર એ” ઈત્યાદિક લોકવ્યવહાર માટઈ ? તો એક દ્રવ્યમાં
દ્રવ્યઃ ગુણુઃ પર્યાયનં અભેદ હોઈ, એહવો વિવેક કાં નથી કહિતો ?
જે માટઈ-આત્મદ્રવ્ય, તેહ જ આત્મગુણુઃ તેહ જ આત્મ પર્યાયઃ
એહવો વ્યવહાર અનાદિસિદ્ધ છઈ. ૩૦

૬

ગુણુઃ પર્યાયઃ અભેદથી જ,

દ્રવ્ય નિયત વ્યવહાર.

પરિણતિ જે છઈ એકતા જ,

તેણિું તે એક પ્રકારરે. ૩૧. ભવિકાં.

જીવદ્રવ્યઃ અજીવદ્રવ્ય ઈત્યાદિ જે-નિયતકહતાં-વ્યવસ્થા
સન્નિત વ્યવહાર થાઈ છઈ, તે ગુણુઃ પર્યાયના અભેદથી. જ્ઞાનાદિક
ગુણુઃ પર્યાયથી અભિન્ન દ્રવ્ય, તે જીવદ્રવ્ય, રૂપાદિક-ગુણુ પર્યાયથી
અભિન્ન, તે અજીવદ્રવ્ય, નહી તો-દ્રવ્યસામાન્યથી વિશેષસંજા ન
થાઈ. દ્રવ્ય. ગુણુ પર્યાયઃ એ ૩ નામ છઈ, પાણિ-સ્વજાતિ ૩ નં
એકત્વ પગિયામ છઈ, તે માટિ-તે ૩ પ્રકાર એક કહઈ. જિમ-
આમદ્રવ્ય ગાનદિક ગુણુઃ તત્પર્યાય એ સર્વ એક જ કહઈ.
જિમ-ગ્ન ૧ઃ કાંતિ ૨ઃ જ્વરાપાદા ગતિ ૩ઃ એ ૩ નં એક જ
પદિ પૂમ છઈ, જિમ-દ્રવ્ય ગુણુ પર્યાયનં, જિમ જાણવું. ૩૧
વચી-અભેદ ન મ નઈ, તેનું દોષ દેખાઈ છઈ—

૭

તે અભેદ નાદોં એટોનો જ,

તો કારણ કિમ હોઈ ?

અછતી વસ્તુ ન નીપજઈ જી,

શશચિપાણુપરિજેઈ રે. ૩૨. ભવિકાં.

જે-એહનઈ-દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયનમ્ અબેદ નથી, તે-કારણુ
કાર્યનહ પણ અબેદ ન હોઈ. તિવારઈ-શ્રુતિકાદિક કારણુથી
થટાદિ કાર્ય કિમ નીપજઈ ? કારણુનાંદિ કાર્યની શક્તિ હોઈ,
તોજ કાર્ય નીપજઈ. કારણુમાંદિ અછતી કાર્યવસ્તુની પરિણતિ
ન નીપજઈ જ. જિમ-શશચિપાણુ. જે-કારણુમાંદિ કાર્ય સત્તા,
માનિઈ, તિવારઈ-અબેદ સદજિ જ આવ્યો. ૩૨

“ કારણુમાંદિ કાર્ય અપના પહિવાઈ જે કાર્યની સત્તા છડ
તો કાર્યદર્શન કાં નથી થાતુ ? ” અ શ કા અપરિ કહઈ છડી—

૮

દ્રવ્યરૂપ છતી કાર્યની જી,

તિરોબાવની રે શક્તિ.

આચિર્ભાવઈ નીપજઈ જી.

ગુણુઃ પર્યાયના વ્યક્તિ રે. ૩૩. ભવિકાં.

કાર્ય નથી નપર. તિવારઈ-કારણુમાંદિ કાર્યની-દ્રવ્યરૂપઈ-
તિરોબાવની શક્તિ ને તેજી હરી-જી. પણ-કાર્ય વસ્તુતુ
નથી. સામગ્રી મિલઈ. તિવારઈ-જી. પર્યાયની વ્યક્તિની અ. તિર્ભાવ
કાર્ય નહીં તેજી હરી-કાર્ય રીતે નહીં તિરોબાવ આચિર્ભાવ
પરિ-કાર્યનાં અર્થોનાં તિરોબાવ કાર્યનાં અર્થોનાં તિરોબાવ
તેજી હરી-કાર્ય નહીં તેજી હરી-કાર્ય નહીં તેજી હરી-કાર્ય નહીં
કાર્ય નહીં તેજી હરી-કાર્ય નહીં તેજી હરી-કાર્ય નહીં

નિયાયિક ભાષર્થ ઈચ્છું જી,

“ જિમ અછતાનું રે જ્ઞાન.

હોવછ વિષય અતીતનું જી,

તિમ કારય સહિ નાણુ રે” ૩૪. ભવિકા૦.

છતાં-નૈયાયિક એહવું ભાષર્થ છે-“ જિમ-અતીત વિષય
જે ધટાદિક, અછતા છે, તેહનુ જિમ જ્ઞાન હોય. તિમ-ધટાદિક
કાર્ય અછતાં જ, મૃત્તિકાદિકદ્વલયકી સામગ્રી મિથ્યછ નીપજ-
વ્યર્થ. અછતાંની જ્ઞાપ્તિ હોઈ, તે અછતાંની ઉત્પત્તિ કિમ ન હોય ?
ધટનુ કારણ દંડાદિક અમ્હે કહું છું, તિહાં-લાયવ છે, તુમ્હારિં
મનિં-ધટાભિવ્યક્તિનું દંડાદિક કારણ કહવું, તિહાં-ગૌરવ હોઈ.
બીજુ, અભિવ્યક્તિનું કારણ-ચતુઃપ્રમુખ છે, પણિ-દંડાદિક નથી.
તે માટિં-ભેદ પણ જ. દ્રવ્યધટાભિવ્યક્તિનુ કારણ-દંડાભાવઃ
ધટાભિવ્યક્તિનું કારણ-ચતુ, તિહાં-ગૌરવ છે, તે-ન ધટય.” ૩૪.

હવઈ, એ મન કૃપછ છે—

૧૦

તે મિથ્યા, નહીં સર્વથા જી

અછતો વિષય અતીત.

પર્યાયારથ તે નહીં જી,

દ્રવ્યારથ છે નિત્ય રે. ૩૫. ભવિકા૦.

“ અછતાની જ્ઞાપ્તિની પદ્ધતિ અછતાની ઉત્પત્તિ હોઈ,” ઇમ
વિદિતે તે મન મિથ્ય. જે અટકે-અર્થન વિષય ધટાદિક, સર્વથા
જી. ૩૫. ભવિકા ૩. નવ પા. ૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭.

અછતો નથી. તે-પર્યાયાર્થથી નથી. દ્રવ્યાર્થથી નિત્ય છઠ. નદ્ર
ધટ પણિ મૃત્તિકાદિપદો છઠ. સર્વથા ન હોઈ, તો-શશ-શૃંગ સરખો
થાઈ. ઉપ.

“ સર્વથા અછતો અર્થ જ્ઞાનમાંદિં બાસઈ છઠ ” એટલુ કહ્યું
છઈ. તેદુનઠ ખાધક દેખાઈછ છઠ—

૧૧

અછતું ભાસઈ ગ્યાનનઈ જી.

જો “ સ્વભાવિ સંસાર

કહતો જ્ઞાનાકાર ” તો જી,

જીપછ યોગાચાર રે. ઉક. ભવિકાં.

જો “ જ્ઞાનનઈ સ્વભાવઈ. અછતો અર્થ અતીત ધટ પ્રમુખ,
બાસઈ. ” એટલું માનિયું. તો-“સારા સંસાર જ્ઞાનાકાર જી જાણ.
જાણ-આકાર અનાદિ-અવિદ્યા વાસનાઈ અછતા જી બાસઈ છઠ.
નિમ-વંચનમાંદિ અછતા પદાર્થ બાસઈ છઠ. બાહ્યાકારગહિત શુદ્ધ
જ્ઞાન. ને બુદ્ધનઈ જી હોઈ. ” જમ કહતો યોગાચાર જ્ઞાનમાં ત્રીજો
બોલ જી ઉપઈ. તે માટઈ-અછતાનું જ્ઞાન ન હોઈ. ઉક.

“ જો અછતાનું જ્ઞાન ન હોઈ. તો “ હવણું મદ અતીત ધટ
બહોતો “ દેખ-દિન. કહવાનું જી ” તે જ પરિ કહઈ છઠ—

૧૨

“ હવણું બહુશે અરથ તે જી. ”

દન અતીત ને બહાઈ.

વર્તમાન પર્યાયથી જ,

વર્તમાનતા થાઇ રે. ૩૭. ભવિકાં.

“તે અતીત ઘટ મઠે હવણાં જાણ્યો.” ઈમ-જે જણાઇ છે, નિર્દા-ક્રમથી છતાં અતીત ઘટનઘ વિષય, વર્તમાનજ્ઞેયાકારૂપ-પર્યાયથી “હવણાં” અતીત ઘટ જાણ્યો જઈ છે.

અથવા-નૈગમનયથી અતીતનઘ વિષય વર્તમાનતાનો આરોપ કીર્તે છે, પણિ-સર્વથા અછતી વસ્તુનું જ્ઞાન ન થાઇ. ૩૭.

૧૩

ધર્મી, અછતઈ ધર્મ, જો જ,

અછતઈ કાલિં સુહાઈ.

સર્વ-કાલિં નિર્ભયપણુઈ જ,

તો શશશૃંગ જાણાઈ રે. ૩૮. ભવિકાં.

“ધર્મી-અતીત ઘટ, અછતઈ ધર્મ-ઘટત્વ, અછતઈ કાલિ-ઘટનઈ અનાગ કાલઈ-ભાસઈ છે. અથવા-ધર્મી-અતીત ઘટ અછતઈ ધર્મ-જ્ઞેયાકાર. અછતઈ કાલઈ ભાસઈ છે.” ઈમ જે-તુઝને ચિત્તમાંનિ મુદ્દાઈ, તો-સર્વ-અતીતઃ અનાગતઃ વર્તમાનઃ કાલઈ નિર્ભયપણુઈ-અદૃશ્યકારકિતપણુઈ શશશૃંગ પડિ જાય છે. ૩૮.

૧૪

તંમાનઈ-અછતા તોણા જ,

આવ ન, જનમ ન હોઈ.

કારય-કારણુનર્થ સહી જ,

છર્ષ અભેદ ઈમ જોઈ રે. ૩૯. ભવિકાં.

ઇમ નથી, તે માટર્-અછતા અર્થનો ગોચ્ર ન હોઇ, જન્મ પાણિ ન હોઈ. ઇમ-નિર્વાર કાર્ય-કારણુનો અભેદ છઠ્ઠ: તે દૃષ્ટાંતર્-દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાયનો પાણિ અભેદ છઠ્ઠ, ઇમ સદૃષ્ટ. ૩૯.

એ ભેદના દ્વાસ ઓપરિ અભેદનો દ્વાસ કહિયો. જે માટર્-ભેદ-નયપક્ષનો અભિમાન અભેદનય દ્વાસર્. લવઇ-એ પિહુ નયના સ્વામી રેખાડીનર્થ, સ્થિતપક્ષ કહઇ છઠ્ઠ—

૧૫

ભેદ ભાણુઈ નદ્યાયિકૌ જ,

માંગ્ય અભેદ પ્રકાશ.

જદન ઉભય વિસ્તારતો જ.

પામઈ સુલભ વિદ્યાસ રે. ૪૦. ભવિકાં.

ભેદ: તેનૈયાયિક ભાષા, તે માટર્-તે અસત્કાર્યવાદી ન. સાંખ્ય:તે અભેદનય પ્રેમ. ન. જાન: તે બેદુનય સ્વાદાદર્ કડીનદ વિસ્તારતો ભવા યસનાં વિદ્યાસ પામઈ. જે અર્થ - પક્ષ-પાતા ભેદ નય નાદાનર્થ કલપતા. પિહુ પક્ષ પક્ષપાતા-પક્ષ-પાતા પિહુ પક્ષ. હક્ક ન—

અમોદનદપ્રાપ્તિપ્તનસાદ સમ સંદેશનદિત્ત: પ્રસન્ન: !

નશાનદેશનદિત્તે સિદ્ધિન ન. પ. પાત્રી સમસ્યના રે. ૩૦.

! અમોદનદપ્રાપ્તિપ્તનસાદ સમ સંદેશનદિત્ત: —

તથા—

ય એવ દોષાઃ કિલ નિત્યવાદે, વિનાશિવાદેऽપિ સમાસ્ત એવ ।
 પરસ્પરધ્વંસિણ કણ્ઠકેણ, જયત્યઘ્ન્યં જિન ! શાસનં તે ॥ ૨૬ ॥
 [અન્યયોગવ્યવહેદકઢાત્રિંશિકા]

હવઘ-ચઉથી ઢાલમાંહિં-ભેદાભેદનો વિરોધ આશંકીનઈ
 ટાલઈ ઇધ.

ઢાલ-૪ થી.

['નંદનકું ત્રિશલા હુલરાવે-એ દેશી.]

પરવાદી કહેઈ ઇઈ—

૧

“ભેદઃ અભેદઃ ઉભય કિમ માનો ?

જિહાં વિરોધ નિરધારો રે.

એક ઠામિ કહો કિમ કરિ રહવઘ

આતપનઈ અંધારો રે ? ” ૪૧.

શ્રુતધર્મઈ મન દૃઢ કરિ રાખો,

જિમ શિવસુખફલ ચાખો રે.

શ્રુતધર્મઈ મન દૃઢ કરિ રાખો. એ આંકણી.

વિરોધી બેહુ એક હામિ ન રહ્યું. જિમ-આતપ હોઈ, તિહાં-અંધારો
ન રહ્યો, અંધારો હોઈ. તિહાં-આતપ ન રહ્યો, તિમ-લેદાબેદ
એકત્ર ન હોઈ. ”

ધહાં-શ્રુતધર્મ-આદ્ય પ્રવચન માહિં, મનદૃઢ-વિશ્વાસવંત
કરી ગયો. જિમ-શાસનશ્રદ્ધાદૃઢપણુધ, મોક્ષરૂપ-કલ્પવૃક્ષનાં
શુભરૂપ-ફલ આપ્યો. અતધર્મ વિના આરિત્રધર્મ ફલવંત ન હોઈ,
જે માટિ-શંકારસદિત આરિત્રીઓ પણિ સમાધિ ન પામઈ.

ઉક્તં ચ—

વિતિગિચ્છસમાવન્નેણં અપાણેણં ણો ન્ભત્તિ સમાદિં. ૫. ૫.

આન્યાગદ્ધે. ૪૨.

૨

ઈસી શિષ્યની શંકા બાણી,

પરમારથ ગુરુ બોલઈરે.

અવિરોધઈ સવિ હામઈ દીસઈ.

હોઈ ધર્મ એક તોલઈ રે. ૪૩. શ્રુત૦.

એકથી શિષ્યની શંકા બાણી કરી, ગુરુ-આદ્યની, પરમાર્થ
બોલાવે. જે “યદ યદાભાવાદિનદં યપિ વિરોધ ઇ” તો
પણિ લેદાબેદનાં વિરોધ નથી. તે માટે—સર્વસમાઈ, દોષધર્મ-
લેદા અતેઃ અવિરોધા—એકત્રન, તિપણિ વ. દીસઈ. ૪૩. હાં
તોલઈ પણિ.

“અપણિ રૂપાદિક સારે, જે સ્ત્રીપાદિક સૂતે.”—૫૨.
૩૦/૩૪/૫૦ તે સ્ત્રીપાદિક સૂતે, ૫૦/૫૨ : “અપણિ રૂપાદિક
“રૂપાદિક સૂતે, ૫૦/૫૨ તે સૂતે” જે સૂતે, ૫૦/૫૨.

એક ઠામિ સવિ જનની સાખિ,

પ્રત્યક્ષઈ જે લહિઈ રે

રૂપ રસાદિકની પરિ તેહનો,

કહો વિરોધ કિમ કહિઈ રે. ૪૪. શ્રુત૦.

એક ઠામિ-ધટાદિક દ્રવ્યનંદ વિષઈ, સર્વલોકની સાખી-
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણઈ, રક્તત્વાદિક-ગુણ પર્યાયનો ભેદાભેદ, જે લહિઈ
છઈ, તેહનો વિરોધ કહો કિમ કહિઈ ?, જિમ-રૂપઃ રસાદિકનો
એકાશ્રયવૃત્તિત્વાનુભવથી વિરોધ ન કહિઈ, તિમ-ભેદાભેદનો
પણિ જાણવો. ઉક્તં ચ—

ન हि प्रत्यक्षदृष्टैर्ध्ये विरोधो नाम ।

તથા-પ્રત્યક્ષદૃષ્ટ અર્થઈ દૃષ્ટાન્તનું પણિ કાર્ય નથી.

ઉક્તં ચ—

वेदमन्यत्र दृष्टममहो ! निष्पुणता तव ।

દટાન્તં યાચમે મન્યં પ્રત્યક્ષેડ્વ્યનુમાનવત્ ॥ ૧ ॥ ૪૪.

વેદાભેદનો પ્રત્યક્ષનો અભિલાપ પુરૂગત દ્રવ્યઈ દેખાઈછઈ-

૪

શ્યામભાવ જે વટ છઈ પહિલાં,

પછઈ ભિન્ન તે રાતો રે.

વટભાવઈ નવિ ભિન્ન જાગુણ,

સી વિરોધનો રાતો રે ? ૪૪. શ્રુત૦.

જે ઘટ પહિલાં-શ્યામભાવ છંદ, તે પછઈ-સતો ભિન્ન
જણાઈ જઈ, અનઈ-બિહુ દાસિ-ઘટભાવઈ અભિન્ન જ જણાઈ
છઈ. શ્યામ રૂપ અવર્યાબેદઈ ઘટ એક જ છઈ, તે ઇહાં-
વિરોધની વાત સી કહી ? ૪૪

હવઈ-આત્મક-અર્થાદિ બેદાબેદનો અનુભવ દેખાડઈ જઈ-

૫

બાલભાવ જે પ્રાણી હીસઈ,

તરુણ ભાવ તે ન્યારો રે.

દેવદત્ત ભાવઈ તે એક જ,

અવિરોધઈ નિરધારો રે. ૪૫. શ્રુત ૦.

બાલભાવઈ-બાલકપાંડુ, જે પ્રાણી હીસઈ જઈ, તે તરુણ
ભાવે ન્યારો કહતાં-બિન્ન જઈ અનઈ-દેવદત્તભાવઈ તે-મનુષ્ય-
પાણીનાં પર્યાયઈ ત-એક જ જઈ. તે-એકનંદ વિષઈ-બાલન-૭:
ભાવઈ-બેદ: દેવદત્તભાવઈ-અબેદ: એ-અવિરોધઈ નિર્ધારો.

હત: ચ—

શ્રીરમ્યા શ્રીરમ્યા, જગત્ મરણવાન્પરજંતો ।

તરત હ દાગ્યા, પરજદમેશ દુરિગણા । ૬ ।

। સન્મતો [૬. ૬૨.] ૪૫

“બેદ રોગ, તિત્ત-અબેદ ન રોગ” જે અવ્યવસ્થિતિ, તે જાણે “બેદની પ્રાચીન નેઆધિકની સહા” કહઈ જઈ—

ધર્મબેદ નો અનુભવિ બાલઈ.

ધર્મિનંદ નયિ કહઈ રે.

ભિન્ન ધર્મના એક જ ધર્મી,

જડ ચેતન પણ લહિઈ રે. ૪૬. શ્રુત૦.

“ક્યામો ન રક્તઃ-ઈહાં-શ્યામત્વઃ રક્તત્વઃ ધર્મનો ભેદ ભાસઈ છઈ, પણિ-ધર્મિ-ધટનો, ભેદ ન ભાસઈ” ઈમજે કહિઈ, તો-જડઃ ચેતનનો ભેદ ભાસઈ છઈ, તિહાં-જડત્વઃ ચેતનત્વઃ ધર્મનો જ ભેદ, પણિ-જડઃ ચેતન દ્રવ્યનો ભેદ નહીં ? ઈમ-અવ્યવસ્થા યાઇ. ધર્મીનો પ્રતિયોગિપણઈ ઉદ્દેશ્ય તો બિહુ ઠામે સરખો છઈ. અનઈ-પ્રત્યક્ષસિદ્ધ-અર્થઈ બાધક તો અવતરઈ જ નહીં. ૪૬.

૭

ભેદાભેદ તિહાં પણિ કહતાં,

વિજય જઈન મત પાવઈ રે.

ભિન્ન રૂપમાં રૂપંતરથી,

જગિ અભેદ પણિ આવઈ રે. ૪૭. શ્રુત૦.

તિહાં-જડઃ ચેતનમાદિઃ, પણિ-ભેદાભેદ કહતાં જૈનનું મત વિજય પામેઈ. જે માટઈ-ભિન્નરૂપ-જે છવાછવાદિકઃ નેડમાં, રૂપાંતર-દ્રવ્યત્વઃ પદાર્થત્વાદિકઃ, તેહથી-જગમાંહિં અભેદ પણિ આવઈ. એટલઈ-ભેદાભેદનઈ સર્વત્ર વ્યાપકપણુ દર્શિ. ૪૭.

વિવર-એટ જ વિવરીનઈ દેખાઈ છઈ—

ધટ છઠ્ઠ, તેહનઈ જ-સ્વત્રેવડીનઈ સ્વરૂપઈ-અસ્તિત્વઃ પરરૂપઈ-
નાસ્તિત્વ. ઇમ લેઘ સમ્પભંગી દેખાડિઈ.

તથાહિ—

સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાપેક્ષાઈ ધટ છઠ્ઠ જ ૧.

પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાપેક્ષાઈ નથી જ ૨.

એક વારઈ-ઉભય વિવક્ષાઈ અવકતેવ્ય જ, ૨. પર્યાય એક
શબ્દઈ મુખ્યરૂપ જ ન કહેવાઈ જ ૩.

એક અંશ સ્વરૂપઈ: એક અંશ-પરરૂપઈ. વિવક્ષિઈ, તિવા-
રઈ-“છઠ્ઠ નઈ નથી:” ૪.

એક અશ-સ્વરૂપઈ એક અંશ-યુગપત્-ઉભયરૂપઈ વિવ-
ક્ષીઈ તિવારઈ-“છઈ: અનઈ અવાચ્ય ” ૫.

એક અશ-પરરૂપઈ એક અંશ-યુગપત્-ઉભયરૂપઈ વિવક્ષીઈ.
તિવારઈ-“ નથી નઈ અવાચ્ય ” ૬.

એક અશ-સ્વરૂપઈ: એક પરરૂપઈ: એક યુગપત્-ઉભય
રૂપઈ વિવક્ષીઈ તિવારઈ-“ છઈ નથી નઈ અવાચ્ય: ” ૭. ૪૬.

તતઃ-એ સમ્પભંગી બેદાબેદમાં જોડીઈ છઈ—

૧૦

પર્યાયારથ ભિન્નઃ વસ્તુ છઈ.

દ્રવ્યારથઈ અભિન્ના: રે.

૧ સ્વાત્માન્યેવ ધટ ૨ સ્યાન્નાન્યેવ ૩ સ્યાદવ્યક્ત્ય ધવ ૪
સ્વાત્માન્યેવ નાન્યેવ ૫ સ્યાદસ્મ્યેવ સ્યાદવ્યક્ત્ય ધવ ૫. સ્યાન્ના-
ન્યેવ સ્યાદવ્યક્ત્ય ૬ ૬ સ્યાદસ્મ્યેવ સ્યાન્નાન્યેવ સ્યાદવ્યક્ત્ય
ધવ ૭ કવિ દ્રવ્યે ન -- ૮ ૦ દિપ્તગી

૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦

ક્રમઠં ઉભય નય નો અર્પી જઈ,
તો-ભિન્નઃ નઈ અભિન્નોઃ રે. ૫૦. શ્રુત૦.

પર્યાયાર્થનયથી-સર્વ વસ્તુ દ્રવ્યઃ શુભઃ પર્યાયઃ સક્ષણુઠં
કથયિત્ ભિન્ન જ છઈ [૧]. દ્રવ્યાર્થનયથી-કથયિત્ અભિન્ન
જ છઈ. ને માટિ-શુભઃ પર્યાય દ્રવ્યતાજ આવિર્ભાવઃ નિર્ભાવઃ
છઈ[૨]. અનુક્રમઠં નો-ર. નય-દ્રવ્યાર્થિઃ પર્યાયાર્થિઃ અર્પીઈ.
તો-કથયિત ભિન્ન કથયિત અભિન્ન કલિઈ [૩] ૫૦

૧૧

નો એકદા ઉભય નય ગલિઈ,
તો અવાચ્યઃ તે લલિઈ રે.

એકઈ શબ્દઈ એક જ વારઈ.
દોઈ અર્થ નવિ કલિઈ રે. ૫૧. શ્રુત૦.

નો-એકવાર ર. નયના અર્થ વિવેચિઈ. તો તે અવાચ્ય લલિઈ,
ને માટિ-એક શબ્દઈ એક વારઈ-ર. અર્થ ન કલિયા નહીં નો-
ભિન્ન શબ્દ પણ એક જ સંવેનિત રૂપ શબ્દ. પણ-ર. રૂપ ના
ન હાલી મહાઈ. શુભપદતાદિ શબ્દ પણ અર્થભિન્ન અર્થઃ
કલિઈ. પણ-ભિન્નકલિત ન હાલી મહાઈ. અર્થ - ર. નયના. નયર્થ
શુભપદાત્ તો ભિન્નકલિત ન હાલી મહાઈ. લલિઈ નિર્ભાવઃ કો-
ભિન્નકલિત ન હાલી મહાઈ. [૪]

૧૨

પર્યાયાર્થ કલ્પન. ઉત્તર-

ઉભય વિવક્ષા સંધિ રે.

ભિન્ન અવાચ્ય વસ્તુ તે કહિંઈ,

સ્થાત્કારનઈ બંધિ રે. ૫૨. શ્રુત૦.

પ્રથમ:-પર્યાયાર્થ કલ્પના, પછઈ:-દ્રવ્યાર્થ કલ્પના: વિચારતાં-
ઈમ-વિવક્ષાઈ, એકદા ઉભયનયાર્પણા કરિંઈ, તિવારઈ-ભિન્ન અવ-
સ્તવ્ય કથયિત્: ઈમ કહિંઈ. [૫]. ૫૨.

૧૩

દ્રવ્યારથ: નઈ ઉભય ગ્રહિયાથી,

અભિન્ન: તેહ અવાચ્યો: રે.

ક્રમ: યુગપત: નય ઉભય: ગ્રહિયાથી,

ભિન્ન: અભિન્ન: અવાચ્યો: રે. ૫૩. શ્રુત૦.

પ્રથમ:-દ્રવ્યાર્થ કલ્પના, પછઈ:-એકદા ઉભયનયાર્પણા કરિંઈ,
તિવારઈ-કથયિત અભિન્ન અવસ્તવ્ય ઈમ કહિંઈ. [૬]. અનુ-
ક્રમ:-૨. નયની પ્રથમ અર્પણા: પછઈ:-૨. નયની એકવાર
અર્પણા કરિંઈ, તિવારઈ-કથયિત ભિન્ન: અભિન્ન: અવસ્તવ્ય:
ક્રમ કહિંઈ. [૭] એ બેદાબેદ પર્યાયભાંતિ સમ્પ્રભંગી જોડી. ઈમ-
અર્થ જોડવી ૫૩.

શિષ્ય પુછઈ છ:-“ જિત્તાં-૨ જ નયના વિષયની વિચારણા
રે. જિત્તાં-એક એક ગોણ-પ્રમુખભાવઈ સમ્પ્રભંગી થાઓ, પછિ-
જિત્તાં-પ્રેરણ: પ્રત્યક્ષદિ વિચારઈ જ્ઞાન છ પાંચ પ્રમુખ નયના
ભિન્ન ભિન્ન વિચાર રે. જિત્તાં-અવિદ્ય ભગ થાઈ, તિવારઈ-
અવિદ્ય નિવૃત્તિ ક્રમ અર્થ ? ”

જિત્તાં-૨. અવ્યવસ્થા-અવ્યવસ્થા નયના પાંચ

મુખ્યવૃત્તિ સર્વિ લેખવર્ધ.

पर्यायान्त्य लिङ्गं च.

ઉપચારથી અનુભવપાલક.

માનદ્યં તેહ અભેદ્યં રે. ૫૭. ગ્યાન૦.

प्रथम-पर्यायार्थनय मुण्यवृत्तिर्येहा सर्व-द्रव्यः गुणः पर्यायः
 निदधं स्वेणवत् न आदध-अ नयनर्ध अनर्धः गृहादिपदना द्रव्य
 अर्थ, इपादिपदना गुण न, घटादिपदना हंशुयीवादि पर्याय न,
 तथा- द्विपञ्चार्धं वक्ष्यामि हरी अनुवाचनम् अवधं ते अवेन्द्राः
 मानम्, " घटादि सप्तद्रव्यावयविन न एव " अ प्रतीति घटादिपदनी
 गृहादिद्रव्यना विपत् वक्ष्या मानिर्, अ परमार्थ, ३७.

‘દાઘ ધર્મ નય જે અહયં.

મુખ્ય અમુખ્ય પ્રકારો ને.

તે અનુસાર છે કહિયો.

तान्म वृत्ति विषयादेः न. ५८. अध्याय ८.

[illegible]

—શક્તિભેદઈ વ્યવહિત સંકેત છઈ, તેમાટઈ—ઉપચાર. ઈમ—પર્યા-
યાર્થિકનયની પણ શક્તિ: ઉપચાર:, ભેદ: અભેદનઈ વિષયઈ
ત્રેડવા. ૫૮.

દાઈક કહઈ છઈ, જ—“ એક નય એક જ વિષય ગ્રહઈ, બીજા
નયનો વિષય ન ગ્રહઈ” તે દૂષઈ છઈ—

૫

ભિન્ન વિષય નયગ્યાનમાં,

જો સર્વથા ન ભાસઈ રે.

તો સ્વતંત્ર ભાવઈ રહઈ,

મિથ્યાદૃષ્ટિ પાસઈ રે. ૫૯. ગ્યાન૦.

જો—નયજ્ઞાનમાંહિ, ભિન્ન વિષય કહતાં—નયાંતરનો મુખ્યાર્થ,
સર્વથા કહતાં—અમુખ્યપણઈ પણ, ન ભાસઈ; તો સ્વતંત્ર
ભાવઈ—સર્વથા નયાંતરવિમુખપણઈ, મિથ્યાદૃષ્ટિ પાસઈ—રહઈ,
એટલઈ—દુર્નય થાઈ, પણ સુનય ન થાઈ: ઇમ—જણવું. ૫૯.

૬

એહ વિજ્ઞાપાયકઈ

મમતિમાં પણ ધારો રે.

ઈમ નયથી સવિ સંભવઈ,

ભેદ—અભેદરૂપચારો રે. ૬૦. ગ્યાન૦.

૬૦. અર્થ વિજ્ઞાપાયકઈ, તથા—સમ્મતિમાંહિ છઈ.
—૬૦. નામ—

તોયિ વિ જાણેયિ જાણ, મન્દમુદ્ગળ તજિ મિચ્છતં ।

જ મરિણમ્મરણમ્મરણે અણુઆનિવેરણા ॥ ૨૧૯૫ ॥

૫૯ ૬૦ ભાગ ૨૦.

સ્વાર્થગ્રાહી દત્તરાંજપ્રતિક્ષેપી સુનયઃ. દત્તિ સુનયલક્ષણમ્ । સ્વા-
ર્થગ્રાહી દત્તરાંજપ્રતિક્ષેપી દુર્નયઃ. દત્તિ દુર્નયલક્ષણમ્ ।

ઉમ-નયધી-નયવિચારધી. બેદઃ અબેદઃ આદ્ય વ્યવહાર અંભ-
વઇ. તથા-નયસંપ્રતિવિશેષથીઃ આદ્યકૃત્તિવિશેષપદ્ય ઉપચાર પશ્ચિ
સશવઇ. તે આદ્ય-બેદઃ અબેદ તે મુખ્યપાત્રાં પ્રત્યેકનયવિષયઃ
મુખ્યમુખ્યપાત્રાં ઉભયનયવિષયઃ ઉપચાર-તે મુખ્યકૃત્તિની પદિ
નયપરિહર પશ્ચિ વિષય નહી. એ અમે આર્ગ એવા અર્ગપ્રમાણ-
શાસ્ત્રસિદ્ધ બાળેવા. ૬૦.

૭

છાંડી મારગ એ સ્વયે,

ઉપનય મુખ જે કલપઈ રે.

તેલ પ્રપંચ પશુ-જાણવા

કલઈ, તે જિઅ વલપઈ રે. ૬૧. ગ્યાનવ.

એ અમે આર્ગ છાંડી મારગ, તે-જિઅવર બાલ-પ્રમા-
ણિ અલગનાં માત્ર ઉપનય મુખ જે કલપા નાં. તે કલપ
મિથ્યજિઅ નમાય પશુ-નમાનત નિરાંત નાં. તે અર્ગ-
વાનાં માત્રે મારગ, જિઅ જે વલપા નાં-વલપિય નાં
નાં. ૬૧.

૮

નય નય. ઉપનય ત્રીન ઉડ.

તર્કમારગ અપત્તમારગ રે.

અધ્યાત્મવાચ્યઈ વડી.

નિધય નર્ક-વલપારો રે. ૬૨. ગ્યાનવ.

તેહનઈ મતઈ- તર્કશાસ્ત્રનઈ અનુસારઈ નવ નય અનઈ-
ત્રણિ ઉપનય છઈ. તથા-અધ્યાત્મ વાચઈ-અધ્યાત્મ શૈલીઈ:
નિશ્ચયનયઃ વ્યવહારનયઃ ઇમ--૨. જ નય કહિઈ. ૬૨.

૯

પહિલો દ્રવ્યારથ નયો, દસ પ્રકાર તસ જાણો રે.
શુદ્ધ અકર્મોપાધિથી, દ્રવ્યાર્થિક ધુરિ આણો રે.
૬૩. ગ્યાન૦.

દ્રવ્યાર્થનય ૧: પર્યાયાર્થનય ૨. નૈગમનય ૩: સંગ્રહનય ૪:
વ્યવહારનય ૫: ઋણસૂત્રનય ૬: શબ્દનય ૭: સમલિટ્ઠનય ૮:
એવંભૂતનય ૯: એ-નવ નયનાં નામ.તિહાં-પહિલો દ્રવ્યાર્થિકનયઃ-
તેહના દસ પ્રકાર જાણવા. તે દ્રવ્યાર્થિકનયના દસલેહમાંહિ-ધુરિ
કહનાં પદિકાં, અકર્મોપાધિથી શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક મનમાંહિ આણો.
“ કર્મોપાવિરહિતઃ શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકઃ ” એ પ્રથમ લેહ. ૬૩.

અન્યો વિષય દેખાડઈ છઈ—

૧૦

નિમ-મંસારી પ્રાણિઆ,
સિદ્ધસમોવડિ ગણિઈ રે.
મહાનભાવ આગલિં કરી,
ભવપર્યાય ન ગણિઈ રે. ૬૪. ગ્યાન૦.

નિમ-મંસારી પ્રાણિઆ સર્વ સિદ્ધસમાન ગણિઈ. મહા
ભાવ ને ને ને ને ને ને આગલિં કરીનઈ. નિમ-ભવપર્યાય
ને ને ને ને ને ને ને ગણિઈ-તેહની વિવશા ન કરીઈ. એ
નિમ-મંસારી પ્રાણિઆ સર્વ સિદ્ધ સમાન ગણિઈ—

અશુદ્ધ કર્મોપાધિથી,

ચોથો એહનો ભેદો રે.

કર્મભાવમય આત્મા,

જિમ ક્રોધાદિક વેદો રે ૬૭. ગ્યાન૦.

ચોથો એહનો-દ્રવ્યાર્થિકનો ભેદ. કર્મોપાધિથી અશુદ્ધ કર્મો. " કર્મોપાધિસાપેક્ષોઽશુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકઃ " इति चतुर्थो भेदः ।

જિમ-ક્રોધાદિક-કર્મ-ભાવમય આત્મા વેદો છો-જાણો છો. જિવારં-જે દ્રવ્ય, જે ભાવરં પરિણમરં, તિવારં-તે દ્રવ્ય, તન્મય કરિ જાણવું. જિમ-લોહ અગ્નિપણરં પરિણમિહ, તે કાલિ-લોહ અગ્નિરૂપ કરી જાણવું. ઈમ-ક્રોધમોહનીયાદિકર્મોદયનરં અવસરરં ક્રોધાન્ભાવપરિણત આત્મા ક્રોધાદિરૂપ કરી જાણવો. અત એવ-આઠ આત્માના ભેદ સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ છઠ.

૧૪

તે અશુદ્ધ વલી પાંચમો,

વ્યય-ઉત્પત્તિસાપેક્ષો રે.

ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રુવઃ-એકરં

સમરં દ્રવ્ય જિમ પેખો રે. ૬૮. ગ્યાન૦.

તે દ્રવ્યાર્થિક ભેદ પાંચમો વ્યય-ઉત્પત્તિસાપેક્ષ જાણવો. " વ્યય-ઉત્પત્તિસાપેક્ષમનાશકોઽશુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકઃ " पञ्चम ।

જિમ-એક સમયરં દ્રવ્ય-ઉત્પાદઃ વ્યય ધ્રોવ્ય રૂપ કરિરં. જે અશુદ્ધ અન્નમય, તે અશુદ્ધ અગ્નિનાશનમય, અનરં-કનકસત્તા તે અશુદ્ધ અન્નમય.

“ एवं नति-द्रव्यप्रमाणवत्त्वेनेदं प्रमाणवचनमेव स्यात्, न तु नयवचनम् ” इति चेत् “ न, मुख्य-गोण-भावेनैवानेन नयेन द्रव्य-प्रमाणवत्, मुख्यतया स्वस्वार्थग्रहणे नयानां लक्षणासिद्धेर्नय-व्यापानत्वं । ”

१५

गालन वेदनी कल्पना,

छट्टी तल अशुद्ध्या रे.

विम-आत्मना व्यापिष्ट.

ज्ञानादिकं शुभं शुद्ध्या रे. ६८. अथान.

वेदनी कल्पना अतस्तु छट्टी अशुद्ध द्रव्यार्थिकं नाना विम-ज्ञानादिकं च तल अथ आत्मना व्यापिष्ट. छट्टी-पाणी विमर्शितं के-हतिः “ विमर्शः शत्रुम् ” इति चेत् अतस्तु छट्टी तल अथ आ-त्मना व्यापिष्टा वेदवत्त्वनासापेक्षोऽशुद्ध-व्यापिष्टः ” पाणि ।

१६

अन्यत्र द्रव्यार्थिकं कल्पिन्ना.

समसं अतु स्वत्वाद्वा रे.

द्रव्यं अतु विम व्यापिष्ट.

शुभं-पर्यायस्वत्वाद्वा रे. ८०. अथान.

आत्मना व्यापिष्टा व्यापिष्टा इति चेत् “ विमर्शः शत्रुम् ” इति चेत् अतस्तु छट्टी तल अथ आ-त्मना व्यापिष्टा वेदवत्त्वनासापेक्षोऽशुद्ध-व्यापिष्टः ” पाणि ।

સ્વદ્રવ્યાદિક ગ્રાહકો,

ભેદ આઠમો ભાષ્યો રે

સ્વદ્રવ્યાદિક ચારથી.

છતો અરથ જિમ દાખ્યો રે. ૭૧. ગ્યાન૦

સ્વદ્રવ્યાદિગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક આઠમો ભેદ ભાષિઓ. જિમ-
અરથ-ધટાદિક, સ્વદ્રવ્ય સ્વશેત્ર: સ્વકાલ સ્વભાવ: એ ૪ થી
છતો કદિઓ. સ્વ-દ્રવ્યથી-મૃત્તિકાંઈ, સ્વ-શેત્રથી-પાટલિપુત્રાદિકધ,
સ્વ-કાલથી-વિવસિત કાલંઈ, સ્વ-ભાવથી-રક્તતાદિક ભાવધ જ ધટા
દિકની સત્તા પ્રમાણસિદ્ધ છઈ. " સ્વદ્રવ્યાદિગ્રાહકો દ્રવ્યાર્થિક:
અષ્ટમ: " ૭૧.

૧૮

પરદ્રવ્યાદિકગ્રાહકો,

નવમ ભેદ તેમાંહી રે.

પરદ્રવ્યાદિક ચારથી,

અર્થ છતો જિમ નાંહી રે. ૭૨. ગ્યાન૦.

તેમાંહિ-દ્રવ્યાર્થિકમાંહિ. પર-દ્રવ્યાદિ ગ્રાહક નવમો ભેદ
કદિએ છઈ. જિમ-અર્થ ધટાદિક, પર-દ્રવ્યાદિક ૪ થી છતો
નથી. પર-દ્રવ્ય-તંતુપ્રમુખ તેદથી-પટ અમર કટીઈ, પર-શેત્ર-જે
કટીપ્રમુખ: તેદથી. પર-કાલ-અતીત અનાગત કાલ તેદથી, પર-
ભાવ-અદ્ય અતીત અનાગત વિવસિત વિવયઈ અછના પર્યાય: તેદથી.
" પરદ્રવ્યાદિગ્રાહકો દ્રવ્યાર્થિકો નવમ: " ૭૨.

પરમભાવગ્રાહક કલિઓ,

દસમે જમ અનુસારે રે.

ગ્યાનરવદ્વેષી આતમા,

ગ્યાન સુર્વમાં સારે રે. ૭૩. ગ્યાન ૦

દસમે દ્રવ્યાર્થિક પરમભાવગ્રાહક કલિઓ, જે નવનર્ અનુસારે—આત્મા જ્ઞાનરવદ્વેષ કલિઈ કા', દર્શનઃ આર્થઃ કાયઃ લેખ્યાર્થિક આત્માના અનનગ્રણ્ય કા', પશ્ચિ-સુર્વમાં જ્ઞાન ભાસ—
ત્કા' કા', અન્યદ્રવ્યથી આત્માનાઈને જ્ઞાનગ્રણ્ય લેખ્યાર્થિક કા',
ત આદિ—સીમાપરિચિત્પણા આત્માનો જ્ઞાન લે પરમભાવ કા'
કા' ગીતા' દ્રવ્યના પરમભાવ—અસાધકાગ ગણ લેવત, " પરમ-
ભાવવાચકો દ્રવ્યાર્થિકઃ " દશમઃ । ૭૩

બહુભાંતિ ક્ષણી જઈને શઘલી,
સાચલું મનિ ધારિ રે.

ખોટું જે કાંઈ જાણુઈ,
તિહાં ચિત્ત નિવારિ રે. ૭૫. બહુ૦.

પર્યાયાર્થનય હમેદ જાણવો. તિહાં - પહોલો અનાદિ: નિત્ય: ગદ્યપર્યાયાર્થિક કહિયો. જિમ-પુદ્ગલનો પર્યાય: મેરુપ્રમુખ, પ્રવાહથી અનાદિ, નહીં નિત્ય છઈ. અસંખ્યાતકાલઈ--અન્યાન્યપુદ્ગલ સદૃશઈ, પણ- સરથાન તેહજ છઈ. ધમ-રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વી-પર્યાય પાણિ જગવા.

૪૧ પ્રકારઈ જૈનશૈલી ક્ષણી છઈ. દિગમ્બરમત પણ જૈનદર્શન નામ ધરાવી. એકવી નયની અનેક શૈલી પ્રવર્તાવઈ છઈ. તેમ જિ-વિચારનાં જે સાચું હોઈ, તે મનમાંહિં ધારિયો. તિહાં-જે કાંઈ એ દે જાણે, તે ચિત્તમાંહિં ન ધરઈ. પણ-શબ્દદેરમાત્રઈ દેવ ન કહે. અર્થ જ પ્રમાણ છઈ. ૭૫

૩

સાદ્વિનિતિ' પર્યાય અર્થો,
જિમ સિદ્ધનો પગજાઉ રે.

ગુણ ગુણ અનિત્ય સત્તા,
ગૌરવ વ્યય હોખાઉ રે. ૭૬. બહુ૦.

સાદિ નિત્ય. શુદ્ધપર્યાયાર્થનય બીજે બેઠ ર, જિમ-સિદ્ધના
પર્યાય નેહની આદિ છઠ, કમંક્ષય સર્વ થયા નિવાર્ય-નિદ્રપર્યાય
અપનો, તેવની. પણિ-નેહનો અન નથી, જે માટિ-સિદ્ધબાવ
નદાકાલ છઠ. એ રાજપર્યાય સર્વેમાં સિદ્ધ દ્રવ્યપર્યાય બાવેના.
સત્તાગૌણત્વર્ગ ઉપાદ-વ્યયગ્રાહક અનિત્ય શુદ્ધપર્યાયાર્થિક
કહિં, ૭૬.

૪

જિમ-સમયમર્થ પર્યાય નાશી,

છતિ ગહત નિત્ય અશુદ્ધ રે

એક સમર્થ યથા પર્યાય,

ત્રિતયરૂપર્થ રૂઢ રે. ૭૭. બાહ્ય.

જિમ-એક સમયમર્થે પર્યાય વિનામી રૂઢ, એક મર્થ
ઈતં નાશી સત્તા-ઉપાદર્શ આપેના, પાણિ-નયલત તે ગૌણ
રેખાલી નાશી. છતિ સત્તા-અપાતે ચતેના નિત્ય સ્વપ્રકારપર્યાયના
કહિં નિમ-એક સમયમર્થે પર્યાય ત્રિતયરૂપર્થ-ઉપાદ
ગૌણ તસમર્થ રૂઢ રૂઢ, એક આદિ, પર્યાય રૂઢ રૂઢ, -
પણા ન રેખાલી, પાણિ-પણા રેખાલી, તે રૂઢ-અપાતે
રૂઢ રૂઢ.

પર્યાયસર્વેના નિત્ય રૂઢિયા

રૂઢિત રૂઢિયાનિ રે

જિમ-સિદ્ધના પર્યાય અરિન્દ્ર

અર્થ માનઈ, પણિ-પરકીય ન માનઈ. તે ઋણુસૂત્ર નય દ્વિભેદ
કહવો—એક-સૂક્ષ્મઃ ખીજે-સ્થુલઃ; સૂક્ષ્મઃ તે-ક્ષણિકપર્યાય માનઈ.
સ્થુલઃ તે-મનુષ્યાદિ પર્યાય માનઈ. પણિ-કાલત્રયવર્તી પર્યાય ન
માનઈ. વ્યવહાર નયઃ તે-ત્રિકાલ પર્યાય માનઈ, તે માટિ-સ્થુલ-
ઋણુસૂત્ર વ્યવહાર નયનઈ સંકર ન જાણવો. ૮૬:

૧૪

શબ્દ-પ્રકૃતિઃ પ્રત્યાદિકઃ

સિદ્ધ માનઈ શબ્દ રે.

સમભિરૂઢ વિભિન્ન અર્થક,

કહઈં ભિન્ન જ શબ્દ રે. ૮૭. બહુ.

શબ્દનય-તે-પ્રકૃતિ પ્રત્યાદિક વ્યાકરણવ્યુત્પત્તિ-સિદ્ધ
શબ્દ માનઈ પણિ-લિંગ વચનાદિઃ ભેદઈં અર્થનો ભેદ માનઈ.
જિમ-“તટઃ, તટી, તટમ્” એ ૩ લિંગભેદઈં અર્થભેદ, તથા-
“ગ્રાપ, ગ્રાપમ્” ઇલાં-એકવચનઃબહુવચન ભેદઈં અર્થભેદ. ઋણુ-
નયનયનઈં એ ઈમ કહઈં, જે-“કાલભેદઈં અર્થભેદ તું માનઈ છઈં,
તો વિંગાદિભેદઈં ભેદ કાં ન માનઈ?” સમભિરૂઢનય ઇમ કહઈં જે-
“ભિન્ન શબ્દ ભિન્નાર્થક જ હોઈ”. શબ્દનયનઈં એ ઈમ કહઈં,
જે-“જો તું વિંગાદિભેદઈં અર્થભેદ માનઈ છઈં, તો શબ્દભેદઈં અર્થ-
ભેદ કાં ન માનઈ?” તે-“માટિ” ઘટશબ્દાર્થ ભિન્નઃ કુંભશબ્દાર્થ
ભિન્નઃ ઈમ એ માનઈ. એકાર્થપણું પ્રસિદ્ધ છઈં, તે ૧ શબ્દાદિનયની
વ મત. થકી ૮૭:

૧૫

ક્રિયા પરિણામ અર્થ

માનઈ સર્વ એવાંભૂત રે.

નવઈ નયના ભેદ ઇશિપરિ,

અઠાવીસ પ્રભૃત રે. ૮૮. બહુ.

એવંભૂતનય-સર્વ અર્થ. ક્રિયાપરિણત-ક્રિયાવેશાદે માનઈ.
અન્યદા ન માનઈ વિગ-ગાઠઈપ્રયઃ આગમદિદ. ઇં શોક. ને-ગાઠ.
તિ પર્યાયામાંલિં ગાઠાં આગર દયાઈ, નિવાઈ. નાનાદિકેવેયાઈ ને
અર્થ વિના ગાઠ ન હદિં.

ગ-નવઈ નયના અઠાવીસ- ભેદ પ્રભૃત મહત્તા-ગાળ.
થયા. ૮૮:

૧૧

નવઈ નય ઈમ કલિયા.

ઉપનય ત્રીન કલિઈ સાર રે.

સાન્યહો મૃત-અરથ પરખી.

હાંહો જમ વિસ્તાર રે. ૮૯. બહુ.

ન-નવઈ નય કલિયા ત્રિપા-ર ઉપનય ત્રિપા, અર પ્રમે-
યાં કલિઈ રે. નેપ ગાંલિં સાને. પુલકે અર્થ પરખી. કલિઈ
પદ્મપા ના ચરણો વિસ્તાર રે. "સાન્યહો મૃત-
અરથ પરખી".

-૧૧૧૧-

તેહ વિજ્ઞાતિં જાણો, જિમ મૂરત મતી,
મૂરત દ્રવ્યઈ ઊપની એ. ૧૦૩.

તેહ અસદ્ભૂત વિજ્ઞાતિ જાણો: જિમ-“ મૂર્ત્ત મતિજ્ઞાનમ્ ”
કહિયં, મૂર્ત્ત-જે વિષયાલોકમકસ્કારાદિક: તેહથી-ઊપનું, તે માટિં.
ઈલાં--મતિજ્ઞાન આત્મગુણ: તેહનઈં વિષયં મૂર્ત્તેત્વ પુદ્ગલગુણ
ઉપચરિઓ, તે વિજ્ઞાત્યસદ્ભૂતવ્યવહાર કહિયં. ૨. ૧૦૩.

અસદ્ભૂત દોઉ ભાંતિ, જીવ-અજીવનઈં,
વિષયગ્યાન જિમ ભાસિઈં એ. ૧૦૪.

દોઉ ભાંતિ-સ્વજાતિ: વિજ્ઞાતિ: અસદ્ભૂતવ્યવહાર કહિયં.
જિમ--જીવાજીવ-વિષયજ્ઞાન કહિયં. ઈલાં--જીવ: જ્ઞાનની સ્વજાતિં
છઈં, અજીવ: વિજ્ઞાતિ છઈં, એ ૨ નો વિષયવિષયિભાવનામઈં
ઉપચરિત અખધ છઈં, તે સ્વજાતિવિજ્ઞાત્યસદ્ભૂત કહિયં. ૩. ૧૦૪

“ સ્વજાત્યાયંતે નિ નાય સદ્ભૂત: ? ” ઇતિ ચેન્, “ ન. વિજ્ઞા-
ત્યસદ્ભૂત દય વિષયતામંવચ્ચમ્યોપચરિતસ્યેવાનુભવાદ્ ” ઇતિ ગૃહાણ । ”

ઉપચરિતાસદ્ભૂત, કરિઈં ઉપચારો.

તેહ એઃ ઉપચારથી રે. ૧૦૫.

તેહ-એઃ ઉપચારથી નજે ઉપચાર ધરિયં, તે-ઉપચ-
રિતસદ્ભૂત વ્યવહાર કહિયં.

હાલ-૮ મી.

[કપૂર હુધ અતિ ઉજલુરે-એ દેશી.]

૧

દોઉ મૂલનય ભાષિયા રે,

નિશ્ચયઃ નંદં વ્યવહારઃ

નિશ્ચય દ્વિવિધ તિહાં કહિઓ રે,

શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ પ્રકાર રે. ૧૦૯.

પ્રાણી પરખો આગમભાવ.

પ્રથમ અધ્યાત્મમાપાઈ ૨ નય કહિયા. એક-નિશ્ચયનયઃ ખીજે વ્યવહારનય તિહાં-નિશ્ચયનય દ્વિવિધ કહિઓ. એક-શુદ્ધ-નિશ્ચયનયઃ ખીજે-અશુદ્ધ નિશ્ચયનયઃ-હે પ્રાણી ! આગમના ભાવ પરખીનઈ પ્રદો. ૧૦૯

૨

હવ કેવલાદિક યથા રે, શુદ્ધવિષય નિરુપાધિ.

મહનાશુદ્ધિક આતમા રે, અશુદ્ધ તે સોપાધિ રે.

૧૧૦. પ્રાણી ૦.

હવ તે-કેવલગાનાદિષ્પ છંદ, ઇન્દ્રિય નિરુપાધિ કદિઈ-કર્મે - વિરહિત, કેવલગાન દિ શુદ્ધ વિષય લેઈ, આત્માનઈ અભેદ દેખ દિઈ. તે-શુદ્ધ નિશ્ચયનય. મનિગાનાદિક અશુદ્ધ ગુણનઈ આત્મા કદિઈ તે અશુદ્ધ નિશ્ચયનય. ૧૧૦.

નિશ્ચયનયઃ તે-અભેદ દેખ. ૯૬ વ્યવહારનયઃ તે-ભેદ દેખા

૧૦૯. —

દોષ ભેદ વ્યવહારના ૭, સ્વભૂતાસદ્ભૂત.
એક વિષય સદ્ભૂત છઈ ૭,

પરવિષયાસદ્ભૂત રે. ૧૧૧. આર્જી૦

વ્યવહારનયના રૂ બેઠા દર્શાવે છે. એક—અભૂત વ્યવહારઃ ભીન્ન
અભૂત વ્યવહારઃ—એક વિષય દર્શના—એક દ્રવ્યમિત, તે અદ-
ભૂત વ્યવહારઃ, પરવિષયઃ તે—અભૂતવ્યવહારઃ. ૧૧૧.

૪

ઉપચરિતાનુપચરિતથી રે. પરિદોષ દોષ મહાર.
સંપાદિત શુભ-શુભિં ભેદઈ રે.

વિચ્છિન્ન મતિ ઉપચાર રે. ૧૧૨. આર્જી૦.

પરિદોષ રે—અભૂતવ્યવહાર તે—અભૂત વ્યવહાર, એક—અદ-
ભૂત વ્યવહાર વ્યવહારઃ ભીન્ન—અભૂતવ્યવહાર વ્યવહારઃ. ૧૧૨.
સંપાદિત શુભ-શુભિં ભેદઈ રે. પરિદોષ મહાર. રે—અદ-
ભૂત વ્યવહાર. ૧૧૨. આર્જી૦. ૧૧૨.

૫

નિરપાદિત શુભ-શુભિં ભેદઈ રે.

સ્વભૂતસદ્ભૂત સદ્ભૂત.

ઉપચારનિરપાદિત શુભ રે.

સ્વભૂતસદ્ભૂત રે. ૧૧૩. આર્જી૦.

નિરુપાધિક ગુણગુણિ ભેદઈ બીજો ભેદ. યથા—“ જીવસ્ય
કેવલજ્ઞાનમ્ ” ઇહાં-ઉપાધિરહિતપણું. તેહજ નિરુપચારપણું
જાયવું. ૧૧૨.

૬

અસદ્ભૂતવ્યવહારના જી, ઇમ જ ભેદ છઈ દોઈ.
પ્રથમ અસંલેપિતયોગઈ જી,
દેવદત્ત ધન જોઈ રે. ૧૧૪. પ્રાણી૦.

અસદ્ભૂત વ્યવહારના ઇમ જ ૨ છઈ, એક-ઉપચરિતા-
સદ્ભૂત વ્યવહાર બીજો-અનુપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર-પહેલો ભેદ.
અસંલેપિતયોગઈ કલ્પિત સંબંધઈ હોઈ. જિમ—“ દેવદત્તનું
ધન ” દેવનાં-ધન દેવદત્તનઈ-સંબંધઃ સ્વસ્વામિભાવરૂપઃ કલ્પિત
છઈ, તે માટિ-ઉપચાર. દેવદત્તઃ નઈ ધન એક દ્રવ્ય નહીં, તે માટિ
—અસદ્ભૂત એમ ભાવના કરવી. ૧૧૪.

૭

સંલેપિતયોગઈ બીજો રે,
જિમ આતમનો દેહ.

નય ઉપનય નયચક્રમાં રે,

કલિયા મૂલનય એહ રે. ૧૧૫. પ્રાણી૦.

બીજો ભેદઃ સંલેપિતયોગઈ-ઇમજ સંબંધઈ જાયવો.
જિમ—“ અનન્ય નયચક્ર ” અનન્ય-દેહનો સંબંધ. ધન સંબંધની
પરિ કલિયા નય વિચરિત ભાવનઈ નિવર્તનઈ નથી, યાવજીવ
સંસાર તે નય-દેહ અનન્યવર્તિન. અનન્ય-નિવર્તિનય, માટઈ-
અસદ્ભૂત જાય રે.

અ નય-ઉપનય દિગંબર દેવમેન કૃત નયચક્ર આદિ
કલિયા ૭૭, ૨ મૂલનય અલિન. ૧૧૫

૮

વિપયભેદ યથાપિ નાહી રે. ઈહાં અઘારઈ થલ.
ઉલટી પરિભાષા ઈસીરે,

તો પશિ હાઝઈ મૂલ રે. ૧૧૬. પ્રાણીન.

પ્રાણ-યથાપિ અઘારમ-મંદતાંબના, અથા મલતાં-મોટા,
વિપયભેદ મલતાં-અર્થના રે. નથી, તોપશિ-અથા મલતાં-પ્રધ-
અથી, ઉલટી વિપવીત, પરિભાષા-ગટી કરી, તે પાઞા ૭૭-૭૮,
૭૯-૮૦ —

" ચર્ચાપ ન મર્દાનિ માનિઃ પરચીયાં કર્તાવિ રામરે દાસાદ ।

અચર્યમંદ રાપા, તથાપિ પરિવિષ્ટરે રે. ૭૮ ॥ ૧ ॥

ત્રિવિધવર્ણ ૧૬૧

તે પોશિ ની રાહી પાઞાપા રેપાશિ ૭૯ —

નરનાર્ગથ નય આત કાઈ જ. આદેશાંતર પંચ.
આંતરજ્ઞાચિત ઉલટીરે,

નયમેા ડિગંબર રે. ૭૯-૮૦ રે. ૧૧૭. ૩ મર્દાન

કહિયું. અત એવ-ધકેકના ૧૦૦ લેદ હુઈ છઈ, તિહાં-પણિ
૭૦૦, તથા ૫૦૦ લેદ. ઈમ-૨ મત કહિયા છઈ. યથોક્તમાવશ્યકે-

इकिको य सयविहो, सत्त सया णया हवन्ति एमेव ।

અણો વિહુ આણસો, પંચેવ સયા ણયાણં તુ ॥ ૧ ॥

એહવી શાસ્રીતિ છાડી, અંતર્ભાવિત-સાતમાંહિં લેદ્યા,
જે-દ્રવ્યાર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકઃ તે ઉદ્ધરી-અલગા કાઢી, નવ નય
કહિયા, તે સ્થો પ્રપંચ ? ચતુર મનુષ્ય વિચારી જોઓ. ૧૧૭

૧૦

પગજયત્ય દ્રવ્યારથો રે, જો તુલ્લે અલગા દિદ્ધ.
અપિપયણુપિપય લેદથી રે,

કિમ ઇગ્યાર ન ઇદ્ધ રે. ૧૧૮. પ્રાણી૦.

ઈમઈ કરતાં-પર્યાયાર્થઃ દ્રવ્યાર્થઃ નય જો-તુમ્હે અલગ દીઠા,
અનર્થ-૯ નય કહિયા. તો-અર્પિતઃ અનર્પિતઃ નય અલગા કરી
નઈ, ૧૧ નય કિમ ન વાંછયા ? ૧૧૮

૧૧

મંથલવ્યવહારાદિકર્થ રે, જો તુલ્લે લેલો તેહ.

આદિઃ અંતઃ નય થોડમાં જ,

કિમ નવિ લેલો એહ રે. ૧૧૯. પ્રાણી૦.

કિમ, ઈમ કહ્યો જે-“અર્પિતાનર્પિતમિદ્ધે [પ.]” ઈત્યા-
દિ નન્વાર્થ નવ દિક માંદિ, જે-અર્પિત-અનર્પિતનય કહિયા છઈ,
તે અર્પિત અનર્પિત-વિગેય કહિઈ. અનર્પિત કરતાં-સામાન્ય કહિઈ.
અનર્પિત મંથલમાંદિ નિવ, અર્પિત વ્યવહારાદિક વિશેષનય

માંતિ વિવદ. તા-આદિ અનંત કલનાં-પાનિયાઃ પાશ્વિયાઃનયના
 યાદૃશાં માતિ એવે દ્રવ્યાર્થિ કઃ પર્યાયાર્થિ ક નય કિમ નર્થી ભેદનાં ?
 વિગ-માન વા મેવનય કલવાદઃ છદ. ને વચન સુખદ મદર્. ૧૧૬

૧૦ નય મેવ-દ્રવ્યાર્થિ ક પર્યાયાર્થિ ક ભેદ્યાની આચાર્યમન
 પ્રક્રિયા દેખાદર્. છદ.-

व्यवहार. लक्षण, ते द्रव्यनय क्विधः. कञ्जुसुत्र १: शब्द २. समभिरुद्ध ३ एवंभूत ४: अ ४ नय पर्यायार्थिक क्विधः.

द्रव्यार्थिकमते—“ सर्वे पर्यायाः खलु कल्पिताः ।

तेष्वन्वयि द्रव्यं कुण्डलादिषु हेमवत् ॥ १ ॥

पर्यायार्थमते—“ द्रव्यं पर्यायेभ्योऽस्ति नो पृथक् ।

यत्तैरर्थक्रिया दृष्टा नित्यं कुत्रोपयुज्यते ? ” ॥ २ ॥ इति ॥

“द्रव्यार्थपर्यायार्थनयलक्षणान् अतीतानागतपर्यायप्रतिक्षेपीकञ्जु-
सुत्र शुद्धमर्थपर्याय मन्यमानः कथं द्रव्यार्थिकः स्याद् ?” इत्येते-
पामाशयः ।

ते आचार्यनर्ह भतर्ह कञ्जुसुत्रनय द्रव्यावश्यकनय विषयं
लीन न भवति तथा च—

“ उज्जुमृत्रस्स एगे अणुवउत्ते एग दव्वावस्सयं पुहुत्तं णेच्छइ”
अनुयोगद्वारमृत्रविरोधः ।

वर्तमानपर्यायाधारांशद्रव्यांश पूर्वापरपरिणामसाधारणुज्जु-
तासामान्य द्रव्यांश सादृश्यास्तत्त्ववृत्तिर्येइसामान्य द्रव्यांश
अदमा-अकुरु पर्यायनय न मानय, तो कञ्जुसुत्र पर्यायनय
कदम, अ सुत्र किम भिन्नं ? ते भाटय “ क्षणिक द्रव्यवादी सूत्रम
कञ्जुसुत्र तत्तद्वर्तमानपर्यायापन्नद्रव्यवादी स्थूल कञ्जुसुत्र नय
इत्येते ” सम निदानतत्त्वदी कदम १४.

“ अनुपयोगद्रव्याममेव मत्रपग्भिभाषितमादायोक्तमत्र तार्किक
मन्त्रेणपदादीयम्. इत्यमदंरूपगिगीजितः पन्था ” ।

१४

इमं अंनर्भाषिततां २,

इमं अलगा उपदेश.

તિણુ તે અલગો તેહથી રે,

એ તો દોઈ અભિન્ન રે. ૧૨૨. પ્રાણી૦.

યથાપિ—સંગ્રહનયઃ વ્યવહારનયઃ માંહિં જ સામાન્ય વિશેષઃ
અર્થાઈ નૈગમ નય ભલઇ છઈ, તો પણિ—કિહાંઇક પ્રદેશાદિ
દૃષ્ટાંતસ્થાનઈ ભિન્ન થાઈ છઈ. ઉક્તં ચ—

છળં તદ્દ પંચળં, પંચવિહો તદ્દ ચ દોઢ મયણિજ્જો ।

તમ્મિય સો ચ પણ્ણો, સો ચેવ ણ ચેવ સત્તળં ॥ ૧ ॥ इत्यादि ॥

તે માટિ—કિહાંઇક ભિન્ન વિષયપણ્ણથી નૈગમનય ભિન્ન કહિઓ.
એ તો—૨. નય—દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નૈયમાદિકનયથી અભિન્ન-
વિષય છઈ, તો-તે અલગા કરિનઈ નવ ભેદ નયના કિમ કહિઈ? ૧૨૨

૧૬

ઇમ કરતાં એ પામીઈ રે,

સર્વાવિભક્ત વિભાગ.

જીવાદિક પરિ કા નહીં રે,

ઈહાં પ્રયોજન લાગ રે. ૧૨૩. પ્રાણી૦.

ઇમ કરતાં—૬ નય દેખાડતાં, વિભક્તનો વિભાગ થાઈ—વદિ-
અનુ વદિંચવ થઈ, તિવારઈ—“ જીવા દ્વિધા—સંમારિણ મિદ્ધાઃ
[ચ.—સમારિણઃ પૃથિવીકાયિકાદિષ્ટભેદાઃ, સિદ્ધાઃ પદ્મદગ્ધભેદાઃ ।”
એ ગેનિ—“ નયો દ્વિધા, દ્રવ્યાર્થિકપર્યાયાર્થિકભેદાન્ । દ્રવ્યાર્થિક-
નિર્ગતૈર્ગતભેદાન્ । સત્તુગુણાદિભેદાન્ ચતુર્હા પર્યાયામ્નિકઃ ।”
અનુવદિંચવે એ પડિ—“ નય નયાઃ ” ઇમ એક વાચ્યનાઈ
વિભાગ થઈ. તે સર્વાવિભક્તિયો જાણે. નહીં તો—“ જીવાઃ, સંમા-
રિણઃ, સિદ્ધાઃ ” એવે ત્રિવિધ અનુવદિ પડિ થવા પામઈ.

દશભેદાદિક પણિ ઇહારે,

ઉપલક્ષણ કરિ જાણી.

નહીં તે કહો અંતર્ભાવઈ રે,

પ્રદેશાર્થ કુણ કાણિ રે. ૧૨૫. પ્રાણી૦.

ઇહાં-નયચક્ર અંતર્ભાવિ, દિગંબરઈ દ્રવ્યાર્થિકાદિ ૧૦ ભેદાદિક કહિયાં, તે પણિ-ઉપલક્ષણ કરી જાણો. નહીંતો-પ્રદેશાર્થનય કુણ કામિ આવઈ ? તે વિચારયો. ઉક્તં ચ સૂત્રે—

“ દબ્બટ્ટયાણ પણસટ્ટયાણ દબ્બટ્ટપણસટ્ટયાણ ” इत्यादि ।

તથા—કર્મોપાધિસાપેક્ષજીવભાવગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક જિમ કહિઓ, નિમ-જીવસ યોગસાપેક્ષપુદ્ગલભાવગ્રાહક નય પાણ સિત્ત કહિઓ જોઈઈ, ઈમ-અનત ભેદ થાઈ. તથા પ્રત્યકાદિ દૃષ્ટાંતઈ નૈગમાદિકના અશુદ્ધઃ અશુદ્ધતરઃ અશુદ્ધતમઃ શુદ્ધ શુદ્ધતર શુદ્ધતમાદિ ભેદ કિહાં સૂત્રિયા જાઈ ? “ઉપચારમાટિ” તે ઉપનય કહિઈ.” તે—અપ-સિદ્ધાંત થાઈ—અનુયોગદ્વારઈ તે નયભેદ દેખાડયા છઈ. ૧૨૫.

અનુ ન દ્રવ્ય છઈ—

ઉપનય પણિ અલગા નહીં રે,

તે વ્યવહાર સમાઈ.

નહીં તે ભેદ પ્રમાણના રે,

ઉપપ્રમાણ પણિ થાઈ રે. ૧૨૬. પ્રાણી૦.

ઉપનય પ્રતિ દેખા, તે નય વ્યવહાર મેળવાદિકથી અલગ નથી
હતી, એ તત્ત્વના અર્થસૂત્ર—

“ રૂપચાન્દ્રકાંતો વિસ્તૃતાયો લૌકિકપ્રાપ્તો વ્યવહારઃ ”
[૧. ૩૫. ॥ ૬૩]

કેમકે મનના નયબોધનથી જે ઉપનય કરી શાનવા, તે—“ રૂપ-
ચાન્દ્રકાંતો દાનં પ્રમાણમ્ ” એ તત્ત્વનું તદ્દિત શાનદષ્ટ પ્રમાણને
અર્થેશ ગતિશાનાદિક અથવા—તેશ અવગાદિક મેળવે. એ
પ્રમાણુપરિણામ નથી મળતાં ? તથા—નયઃ ઉપનય એ અર્થેશ
બોધિતની સાધ્યપ્રતિષ્ઠાનમા આવી. ૧૦૬.

૧૦

વ્યવહારું નિઝાયપટ્ટી રે.

રૂપે ઉપનય વિશેષ ”

તિણું માણું ભાસિઉં રે,
આદરિઉં નિરધાર.

તત્ત્વઅર્થ નિશ્ચય ગ્રહીતે.

જનઅભિમતવ્યવહાર. રે. ૧૨૮. પ્રાણી૦.

તે માટકે-નિશ્ચય વ્યવહાર:નું લક્ષણ માણ્યું-વિશેષાવશ્યક-
કદિઉં છું, તિમ નિરધારે. “તત્ત્વાર્થગ્રાહી નયો નિશ્ચય:; લોકા-
ભિમતાર્થગ્રાહી વ્યવહાર:”। તત્ત્વ અર્થ: તે-યુક્તિસિદ્ધ અર્થ જાણવો.
લોકાભિમત- તે-વ્યવહારપ્રસિદ્ધ. યદપિ-પ્રમાણે તત્ત્વાર્થગ્રાહી છું,
તથાપિ-પ્રમાણ સકલતત્ત્વાર્થગ્રાહી, નિશ્ચયનય એકદેશ તત્ત્વાર્થ-
ગ્રાહી: ૧ એ ભેદ જાણવા. નિશ્ચયનયની વિષયતા અન્ય-વ્યવહાર-
નયની વિષયતા. ૨ અનુભવસિદ્ધ સિન્ન છું, અંશ જ્ઞાન ૨ ન નિષ્ઠ.
નિમ્ન-અવિકલ્પકજ્ઞાનનિષ્ઠ પ્રકારિતાદિક અન્યવાતી સિન્ન માન્ય
છું. ૩ અ-દ્વયમાત્રિ વિચારવું. ૧૨૮.

અન્યંતરતા બાહ્યનં રે,
જે બહુવિગતિ અભેદ.

નિરમલ પગિગતિ દ્રવ્યની રે,

જે સુવિ નિશ્ચયભેદ રે. ૧૨૯. પ્રાણી૦.

જે નિશ્ચયનયની વિષયતા અન્યનયનું કદિ, તે નિશ્ચય-
નયની વિષયતા છે. ૧૨૯.

૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

મહાધિર્નન્દનં ધૈર્યં દમ્યોન્નિ મમતા યતી ।

દાનં મહાવિમાન ચ ધામરત્નીનિયં મુનેઃ ॥ ૧૮ ॥ રમ્યાદિ-

ર્થો પુનઃપ્રીયાધ્યયનાત્તથોડ્યેવં માવનીયઃ ॥

તે ધાત્રી વ્યક્તિનો અર્થે દેખાઈએ, તે પશુ-નિરૂપનયાર્થ
જાણેલા નિમ-“ળો આપા” રૂપ્યાદિ અતઃ જેટલાંતરજાન પશુ
દુઃખમંથનયાર્થે અરૂપ દુઃખ નિરૂપનયાર્થ સ્વરસનિ અર્થે દૃષ્ટિ અતઃ,
તથા-દ્રવ્યની તે નિમંથ પનિર્વૃત્તિ-ખાદાનિ-પેશ પનિર્વાપ, તે
પશુ-નિરૂપનયાર્થે અર્થ જાણેલા નિમ-“આપા સામારણ, આપા
સામારણસ અર્થ” ॥ ૧૮ ॥ તે તે દીલિ દેખાતિમાન અર્થ આપાદે, તે
તે નિરૂપનયાર્થે અર્થ આર્થ, તેટલી દેખાતિમાર્થે આપના આપાર, ૧૦૮

૨૬

જેદ ભેદ ૧૭૬ વિજાનિત્તો રે,

જે હિરકટ પ્રણાય,

હાર્યનિમિત્ત અભિવ્યવહાર રે,

એ વ્યવહાર (પ્રાય રે, ૧૨૦) જાણીતો.

ઈમ બહુ વિષય નિરાકરી રે,

કરતાં તસ સંકોચ.

કેવલ બાલક બોધવા રે,

દેવસેન આલોચ રે. ૧૩૧. પ્રાણી૦.

એહવા નિશ્ચયનયઃ વ્યવહારનયઃના ઘણા અર્થ નિરાકરી
કહેતા-ટાલી-તેહનો, સંકોચ કરતાં-થોડા ભેદ દેખાડતાં, નયચક્ર
અંચકર્તા ન દેવસેન, તેહનો આલોચ આપસરખા કેતલાધક બાલ
બોધવાનોજ દીસઈ છઈ. પણિ-સર્વાર્થ નિર્ણયનો આલોચ નથી
દીસનો. શુદ્ધનયાર્થઃ તે-શ્વેતામ્બર સંપ્રદાય શુદ્ધ નયઅંચનઈ
અચ્યાસઈ ન જાણાઈ. એ ભાવાર્થ ૧૩૧

ઈમ બહુવિધ નય ભંગસ્યૂં રે,

એક ત્રિવિધ પયત્ય.

પરખો હરખો હિયડલઈ રે,

મુજમ લાહી પરમત્ય રે. ૧૩૨. પ્રાણી૦.

એ પ્રક્રિયામાંતિ, પણિ ને યુક્તિસિદ્ધિ અર્થ છઈ, તે અશુદ્ધ
ટાલી નઈ હપપ દિહઈ છઈ. તે માટિ-એ રીતિ બહુ પ્રકારનયભંગઈ
એકનય અર્થ ત્રિવિધ કરતાં-દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાય રૂપ પરખો-
નય નયનઃ પર અમયઃ નો અતર જાણી હવ્યનઈ વિષઈ હરખો,
પરમત્ય-ન નયશ પાણી નઈ ૧૩૨

૮૩
તા. ૫-૮ મી.

૧

એક અરધ નિહું લક્ષણે.

નિમ સુલિન કુદરૂં જિનગજ રે.

નિમ સદલાણા અનિ પ્રારના.

સીંગાં સુપસા સુલ્યકાજ રે. ૧૬૨.

જિનવાણી પ્રાણી આંબરેયા.

ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રુવઃ પાણુર્ધ,
છર્ધ સમય-સમય પરિણામ રે.

પટ્દ્રવ્યતાણો પ્રત્યક્ષથી,
ન વિરોધતાણો એ ઠામ રે. ૧૩૪. જિન૦.

ઉત્પાદ ૧: વ્યય ૨: ધ્રુવ ૩: એ ૩ લક્ષણો પટ્દ્રવ્યનો સમય સમય પરિણામ છર્ધ

હોય કહ્યસ્યઘં જ-“જિહાં-ઉત્પાદ વ્યયઃ પાણુર્ધ, તિહાં-ધ્રુવપાણુર્ધ નર્ધો, જિહાં-ધ્રુવપાણુર્ધ, તિહાં-ઉત્પાદ : વ્યયઃ નહો; એહવો વિરોધ છઘ. તો-૩ લક્ષણ એક ઠામિ કિમ હોઈ? તિમ-૩ લક્ષણ એકઠામિ ન હુઆં જોઈઈ” તેહનં કહિં જ-શીતઃ ઉણુઃ સ્પર્શ જલઃ અનલઃ નેઈ વિપં પરસ્પરં પરિહારં દીઠા છર્ધ, તેહનં -એક ઠામં ઉપસંહારં વિરોધ કહિંઈ. ઈહાં-તો ૩ લક્ષણ સર્વત્ર એકદાંજ પ્રત્યક્ષથી દીસં છઘ, પરસ્પરપરિહારં કિહાં પ્રત્યક્ષસિદ્ધ નથી, તો એ વિરોધનો ઠામ કિમ હોઈ? અનાદિકાલીન એકાંતવાસનાં મોદિત જીવ એટલોનો વિરોધ જાણું છર્ધ, પાણુ-પરમાર્થં વિચારી જોનાં વિરોધ નથી સમનિયતતાં પ્રત્યયજ વિરોધ બાંજક છર્ધ. ૧૩૪

તેજઃ દેવાદઘ છઘ.

ઘટઃ મુકુટઃ મુવાર્ણુઃ હ અર્થિઆ,
વ્યયઃ ઉત્પત્તિઃ યિતિઃ પેખંત રે.

નિજરૂપં દ્વાવં હમથી,

દુઃખઃ દુર્ધઃ ઉપેક્ષાઃ વંત રે. ૧૩૫. જિન૦

એકજ તેમ જુઓનું વિષય, ઇશ્વરનાં નામ; સુદૃઢાકારનું
 ભૂતનિ આપણે તેવાકારનું વિનિઃ એ સુદૃઢ, સુદૃઢ દીપક બ્રહ્મ
 તે શાસ્ત્ર-તેજસ્ય આંત્ર તેમ જુદું વર્તે છે, નિશ્ચયને શાસ્ત્ર કો
 દુઃખવન થાય, તે શાસ્ત્ર-ધર્માકાર તે સુદૃઢ વળે, તે શાસ્ત્ર
 નેમનું કાર્યો સુદૃઢ થાય, ન શાસ્ત્ર-નિશ્ચયનું સુદૃઢાકાર
 વળે છે, તે શાસ્ત્ર ને સમાધર્મી તે શાસ્ત્ર નિશ્ચયનું સુદૃઢાકાર
 થાય છે—વિનિષ્કાંતિનાં સુદૃઢાકાર, તે શાસ્ત્ર ને સમાધર્મી વિનિષ્કાંતિ
 વળે છે, તે સુદૃઢાકાર સુદૃઢ વિનિષ્કાંતિ સમાધર્મી સુદૃઢાકાર

નાશ જણવો. કંચનની ધ્રુવતા પણ તેહજ છે. જે માટિ-પ્રતી-
ત્ય પર્યાયોત્પાદક એકસંતાનપણું. તેહજ-દ્રવ્યલક્ષણ ધ્રોવ્ય છે.

એ ૩ લક્ષણ એકદલક એકદા વર્તે છે, ઇમ-અભિન્ન
પણે પણ શોક પ્રભાદઃ માધ્યસ્થ રૂપ અનેક કાર્ય દેખીને
તત્કારણશકિતરૂપ અનેકપણે-ભિન્નતાપણે જણવી. સામાન્ય
રૂપે ધ્રોવ્ય અનર્થ-વિશેષ રૂપે ઉત્પાદ. વ્યયઃ, ઈમ માનતાં
વિશેષપણે નથી. વ્યવહાર તો સર્વત્ર સ્વાર્થાનુપ્રવેશજ હોઈ.
વિશેષપરતા પણે-વ્યુત્પત્તિવિશેષજ હોઈ. અત મેવ-“સ્યાદુત્પન્નતે,
મ્યાન્નચ્યતિ, સ્યાદ્ ધ્રુવમ્” ઇમજ વાક્યપ્રયોગ કીજે “ઉપ્પન્ને
ટ વા” ઇત્યાદૌ વા શબ્દો વ્યવસ્થાયામ્, સ ચ સ્યાચ્છબ્દ સમાનાર્થ
અન ઇવ-કૃષ્ણ મર્ષ” એ લૌકિકવાક્યે પણે સ્વાચ્છબ્દ લેઈ
છે. જે માટિ-સર્પનક પૃષ્ઠાવચ્છેદક શ્યામતા છે, ઉદરાવચ્છેદક
નથી. તથા-સર્પમાત્રક કૃષ્ણતા નથી. શેષનાગ શુક્લ કહવાઈ છે.
તે માટિ-વિશેષજ-વિશેષ્યનિયમાર્થ એ સ્વાચ્છબ્દ પ્રયોગ છે,
તો-ત્રિપદી મદ્વાવાક્યપણે-સ્વાત્કારગર્ભજ સભવઈ. ૧૩૬

૫

બાહુ-કારય-કારણ એક જે,

કહિઈ તે દ્રવ્યસ્વભાવ રે.

તો કારણ ભેદાભાવથી,

હું કારણભેદાભાવ રે. ૧૩૭. જિન૦.

દ્રવ્ય-એ ઇમ કહિઈ જે-રેમદ્રવ્ય એક જ અવિકૃત છે,
વિકૃત તે ભિન્ન છે. જે કારિકકાર્યત્રયજનમેકગત્તિસ્વભાવ તે
... તે કારણ-ભેદાભાવ રે. કારિક કાર્યત્રય થાઈ છે. તો-કારણના!

બેદ વિના કાર્યનો બેદ કિમ થાય ? એવુચ્ચયન. ને-એવોદગમક
 જ્ઞાનિયમાચન, ને-આદગમકઃ નુબ્ધયચિન્ન. ને-આચર્યગમકઃ
 એ ત્રિવિધ કાર્ય એકદશથી કિમ હોય ? અસ્મિન પશ્યિ-દૃશ્યનુચર્ય
 દરિયાઈ માર્ગ, નાદીનો-અગ્નિવર્માર્ગ, વાલદાગ્નનનુચર્યાદઃ સંચારિક
 માર્ગનાં પશ્યિ કાણુ નિષેધય માર્ગ ? નરમાત્મ-સામિનગંદઃ માર્ગદેવ
 માર્યબેદાનુનામઃ અવયવ અનુચર્યો અનંતગતૈઃ સમિતિગતે ન
 એતલ્લાનેકવ-પાદાદ ન્યાર્ માર્ગ. ૧૩૮

૬

“ શોકાદિઠગ્નનનર્થ વાસના

બેદર્થે હેતુરે વેદ્યર્થ ગત્તે,

તત્ત્વ મનસકારની બિબ્બતા

વિચાર નિમિત્તબેદ મિમ્સાકરે? ૧૩૯, વિચર.

પણિ-એક દ્રવ્યના ઈષ્ટાનિષ્ટજ્ઞાનજન શક્તિ રૂપ પર્યાયભેદ
કહવા જ. ૧૩૮

૭

જો નિમિત્તભેદ વિન ગ્યાનથી,
શક્તિ સંકલ્પ-વિકલ્પ રે,
તો બાહ્ય-વસ્તુના લોપથી,
ન ઘટઈ તુઝ ઘટઃ પટઃ જલ્પ રે. ૧૩૯. જિન૦.

જો-યોગાચારવાદી બૌદ્ધ કહ્યથઈ જ-“નિમિત્તકારણના ભેદ વિના જ વાસનાજનિત જ્ઞાનસ્વભાવથી શોકઃપ્રમોદાદિક મંકલ્પઃ વિકલ્પઃ હોઈછઈ.” તો-ઘટપટાદિનિમિત્ત વિના જ વાસના વિશેષ ઘટપટાઘાકાર જ્ઞાન હોઈ.” તિવારઈ-બાહ્ય વસ્તુ સર્વ લોપાઈ, અનઈ-નિષ્કારણ તત્ત્વાકાર જ્ઞાન પણિ ન સંભવઈ. અંતરબદ્ધિગકાર વિરોધઈ, બાહ્યાકાર મિથ્યા કહિઈ, તો ચિત્રવસ્તુવિષયનીલપીતાઘાકાર જ્ઞાન પણિ મિથ્યા હુઈ જઈ. તથા સુખાઘાકારઃ નીલાઘાકારઃ પણિ વિરુદ્ધ થાઈ, તિવારઈ-સર્વશૂન્ય જ્ઞાનવાદી માધ્યમિક બૌદ્ધનું મન આવી જઈ.

उक्तं च—

किं म्यात मा चित्रैकम्यां न म्यात्तेम्यां मतावपि ।

यदीद मयमर्याना. रोचते तत्र के वयम् ? ॥ १ ॥

અન્યવાદ પણિ-પ્રમાણ સિદ્ધ્યભિદ્ધિ વ્યાપ્ત છઈ, તે માટિ-
નવંતરકલ્પે ન્ય મ્યાત જ વીતગમ પ્રણીત આંરયો. ૧૩૯.

૧૩૯ - મ્યાતમ્યા બા. ૧. વીતગમ-પ્રણીતમાર્ગે મ્ય શ્રેયઃ.
મ્યમર્યેષિ પતિ. ૧

“દૂધ જ નિમળું” એહવી પ્રતિજ્ઞા રૂપ; તે-દહીં નિમળં નહીં. દુગ્ધપ-
રિણામ જ દધિ: ઇમ-એ અલેદ કહિછ, તો-દધિ નિમતાં દુગ્ધવ્રત-
ભંગ થયો ન જોઈછ. ઇમ-દૂધ તે-દધિદ્રવ્ય નહીં. પરિણામી માટે-
અલેદ કહિછ, તો-દૂધ નિમતાં દધિવ્રતભંગ ન થયો જોઈછ. દધિવ્રત
તો દૂધ નથી નિમતો. તથા-“અગોરસ જ નિમું” એહવાં વ્રતવંત
દૂધ: દહી: ૨. ન નિમળ. ઇમ-ગોરસપણું-૨. નહ અલેદછઈ. ઇહાં-
દધિપણું-ઉત્પત્તિ દુગ્ધપણું-નાશ: ગોરસપણું-ધ્રુવપણું: પ્રત્ય-
ક્ષસિદ્ધ છઈ. એ દધાંતઈ-સર્વજગદ્વત્તિ ભાવનઈ લક્ષણત્રયયુક્ત-
પણું કહેવું. શ્લોક:—

પયોવ્રતો ન દધ્યત્તિ, ન પયોઽત્તિ દધિવ્રત: ।

અગોરસવ્રતો નોમે, તસ્માદ્વસ્તુ ત્રયાત્મકમ્ ॥ ૧ ॥

‘અન્વયિ રૂપ. અનધ-’વ્યતિરેકિ રૂપ: દ્રવ્ય-પર્યાય:થી સિદ્ધાં-
ત. વિરોધઈ સર્વત્ર અવતારીનઈ ૩. લક્ષણ કહવાં. “કેતસાધક ભાવ-
વ્યતિરેકિજ. કેતસાધક ભાવ-અન્વયિ જ ” ઇમ જ અન્યદર્શની કહઈ
છઈ, તિદાં-અનેરાં ભાવ સ્યાદ્રાઢ્યુત્પત્તિ દેખાડવા. બીજું-વસ્તુની
સત્તા ત્રિવિધરૂપ જ^૩ છઈ, “ઉત્પાદવ્યયત્રૌવ્યયુક્તં સત્ ૫.૨૯”ઈતિ
તત્ત્વર્થવચનાત તો સત્તાપ્રત્યક્ષ તેહજ ત્રિલક્ષણ સાક્ષી છઈ,
તથારૂપઈ સદૃશવદાર સાધવા^૪ અતુમાનાદિક પ્રમાણ અનુસરિઈ
છઈ. ૧૮૧

ય વ-કાય એક વસ્તુમાંનિ. તન્નિ ૩. લક્ષણ કિમ કોમ ? તે
નિર્દેશ છઈ—

૧૦

ઉત્પન્નવત્તઈ નિજદ્રવ્યના,

ઉત્પત્તિ નાશ કિમ હોઈરે ?

પ. ૧-૨ અન્વય ન ૩. - ૧૮૧ ૫ - ૬ ભાગ ૪. ૨૫૫, પાલિ

નિશ્ચયનયથી—“ કયમાણે કહે ” એ વચન અનુસરીનર્થ
 “ ઉત્પન્નમાનં ઉત્પન્નમ્ ” ઈમ કહિઈ, પણિ—વ્યવહારનયઈ—“ ઉત્પ-
 ઘટે. ઉત્પન્નમ્: ઉત્પત્સ્યતે: નશ્યતિ: નષ્ટમ્. નદ્વ્યતિ: ” એ વિભ-
 કિત કાલત્રયપ્રયોગ છઈ. તે—પ્રતિક્ષણપર્યાયોત્પત્તિ—નાશવાદી જે
 ઋજુસૂત્ર નય, તેણુઈ—અનુગૃહીત જે વ્યવહારનય, તે—લેઈનઈ કહિઈ.
 જેમાટિં—ઋજુસૂત્રનય સમયપ્રમાણ વસ્તુ માનઈ છઈ. તિહાં—જે
 પર્યાયના ઉત્પત્તિ: નાશ: વિવક્ષિઈ, તે—લેઈનઈ—“ ઉત્પદ્યતે, નશ્યતિ ”
 કહિઈ. અતીત તે લેઈ—“ ઉત્પન્નો નષ્ટ: ” ઈમ કહિઈ. અનાગત: તે
 લેઈ—“ ઉત્પત્સ્યતે નદ્વ્યતિ ” ઈમ કહિઈ. વ્યવસ્થા સર્વત્ર સ્યાત્
 શબ્દપ્રયોગઈ સંભવઈ. ૧૪૩

૧૨

જે તુઝ ઉત્પત્તિ વિશિષ્ટના,

વ્યવહાર નાશનો ઇષ્ટ રે.

વ્યવહારિં ઉત્પત્તિ આદરો,

તો પહિલાં અછતિ વિશિષ્ટ રે. ૧૪૪. જિન૦.

જે—ઉત્પત્તિધારણ નાશનઈ વિષઈ જુતાદિકપ્રત્યય ન કહિઈ,
 અનઈ—નશ્ ધાનુનો અર્થ નાશ નઈ ઉત્પત્તિ એ ર લેઈ, તદુત્પત્તિકા-
 લત્રયનો અન્વય સંભવનો કદિઈ. ઈમ કદનાં—નશ્ય-સમયઈ “નષ્ટ.”
 એ પ્રયોગ ન હોઈ; જે માટિ—તે કાલઈ નાશોત્પત્તિનું અતીતત્વ
 નથી. ઈમ સમયેન નાશવ્યવહારનું જે કહે છે, તે—વ્યવહારઈ—
 ઉત્પત્તિનું અન્વયમાત્ર કહે. નિર્નાં—પ્રાગભાવવંશના કાલત્રયથી
 કાલત્રયને અન્વય સમયેન કહે. અનઈ—જે ઈમ વિચારવ્યો—
 “ ઉત્પન્નમ્ નશ્યતિ ” નિર્ના પદવર્ત્તનના અન્વયે વ્યવહાર ન

ઉત્પત્તિ પામી જોઈઈ. અકલ્પિત અનુત્પન્નતા ન હોઈ, તો પશ્ચિ-
પ્રતિક્ષણ ઉત્પત્તિ વિના પરમાર્થથી અનુત્પન્નતા થઈજોઈઈ. ૧૪૫.

૧૪

ઝાણું ભાવેઈ ભાસિઈ,

સમ્મતિ માંહિં એ ભાવ રે.

સંઘયણાદિક ભવભાવથી,

સીઝંતાં કેવલ જઈ રે. ૧૪૬. જિન૦.

ઇમ-પરિણામથી સર્વદ્રવ્યનઈ ત્રિલક્ષણયોગ સમર્થિંઓ. ઝાણું
જ અભિપ્રાયઈ-સમ્મતિઅંથમાંહિં એ ભાવ ભાષિઈજ-“જ સંઘય-
ણાદિક ભવભાવથી સીઝંતાં મોક્ષસમયઈ કેવલજ્ઞાન જઈ-ભવસ્થકેવ-
લજ્ઞાન પર્યાયઈ નાશ થઈ, એ અર્થ તે-સિદ્ધપણું-સિદ્ધ કેવલજ્ઞાન-
પણું ઊપજઈ, તેજ-કેવલજ્ઞાનભાવ જઈ-ધ્રુવ જઈ. એ મોક્ષગમન-
સમયઈ જે વ્યયઃ ઉત્પત્તિ દુઝ્યાં, તત્પરિણતસિદ્ધદ્રવ્યાનુગમથી
શિવમાં-મોક્ષમાંહિં ૩. લક્ષણ હોઈ. ગાયે—

જે મંત્રયણાઈઆ, ભવત્યકેવલત્રિવિસેસપજ્ઞાયા ।

તે મિદ્ધમાણમમણ, જા હોંતિં વિગયં તઓ દોડ ॥ ૨. ૩૫. ॥

મિદ્ધનણેજ ય પુણો, ડાપણો જમ અત્યપજ્ઞાઓ ।

કવચમાયં તુ પદ્મવ્ય કેવલં દાદ્યં મુક્તે ॥ ૨. ૩૬. ॥

એ ભાવ લેઈને “કેવલનાણે દુષિદે પળતે-ભવત્યકેવલનાણે
ય મિદ્ધકેવલનાણે ય ” ઈત્યાદિ-મુનિ ઉપદેશ જઈ. ૧૪૬.

૧૫

તે મિદ્ધપણું વલી ઊપજઈ,

કેવલભાવઈ જઈ તેહ રે.

ઈમ-જે પર્યાયર્થ પરિણુમર્થ,

ક્ષણુસંબંધર્થ પરિણુ ભાવ રે.

તથી તિયલક્ષણુ સંભવર્થ,

નહીં તો-તે થાઈ અભાવ રે. ૧૪૯. જિન૦.

ઈમ-જે ભાવ ક્ષણુસંબંધ પરિણુ પર્યાયથી પરિણુમર્થ, તેહથી-૩, લક્ષણુ સંભવર્થ. જિમ-દ્વિતીયક્ષણુર્થ ભાવ-આદ્યક્ષણુર્થ સંબંધ-પરિણુમર્થઃ નાશ પામ્યો; દ્વિતીયક્ષણુસંબંધપરિણુમર્થઃ કાપનો; ક્ષણુસંબંધ માત્રર્થ ધ્રુવ છર્થ; તે-કાલસંબંધથી ત્રૈલક્ષણુય સંભવર્થ. નહીં તો-તે વસ્તુ અભાવ થઈ જઈ. ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રૌવ્યઃ યોગ જ ભાવલક્ષણુ છર્થ. તે રહિત-શશવિષાણુદિક. તે-અભાવરૂપ છર્થ. ૧૪૯.

નિજપર્યાયર્થ એકદા,

બહુ સંબંધર્થ બહુ રૂપ રે.

ઉત્પત્તિઃ નાશઃ ઈમ સંભવર્થ,

નિયમર્થ તિહાં ધ્રૌવ્યઃ સ્વરૂપ રે, ૧૫૦, જિન૦

ઈમ-નિજપર્યાયર્થ-અવ પ્રકાશ નર્થ, તથા-પરપર્યાયર્થ-આદ્ય કાલ સંનિધાયઃ અધર્મસિદ્ધાયઃ એતન્નુ દ્રવ્યનર્થ, એકકાલર્થ નર્થ સંબંધર્થ બહુપ્રકાર-ઉત્પત્તિઃ નાશઃ સંભવર્થ. જટલા-સ્વરૂપ સ્વરૂપ, તેટલા-ઉત્પત્તિ નાશ દોર્થ. તેવતી-તિહાં-ધ્રૌવ્ય-સ્વરૂપ તેટલો જિન નર્થ. પૂર્વાપરપર્યાયાનુગતઆધારાંશ તાવન્માત્ર રે. તેવતી, અન્ન મન્મતિગાથા-

“સાહાવિઓ વિ સમુદયકઓ વ્વ એગત્તિઓડ્થ હોજ્જાહિ” ૩.૩૩.
 સમુદયજનિત વિશ્રસાઉત્પાદ, તે-અચેતનસ્કંધ અબ્રાદિકનો.
 તથા-સચિત્તઃ મિશ્રઃ શરીર વર્ણાદિકનો નિર્ધાર-અણુવો. ૧૫૨.

૨૧

સંયોગ વિના એકત્વનો,

તે દ્રવ્યવિભાગઈ સિદ્ધ રે.

જિમ-ખંધ વિભાગઈ આણુપણુ,

વલી કર્મવિભાગઈ સિદ્ધ રે. ૧૫૩. જિન૦.

સંયોગ વિના જે વિશ્રસાઉત્પાદ તે-એકત્વિક અણુવો. તે
 દ્રવ્યવિભાગઈ સિદ્ધ કહતાં-ઉત્પન્ન અણુવો. જિમ-દ્વિપ્રદેશાદિક-
 સ્કંધ-વિભાગઈ આણુપણુ કહતાં-પરમાણુ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ, તથા
 -કર્મવિભાગઈ સિદ્ધપર્યાયનો ઉત્પાદ. “અવયવસંયોગઈ જ દ્રવ્યની
 ઉત્પત્તિ હોઈ, પણ-વિભાગઈ ન હોઈ.” એહુવું જે-નૈયાયિકાદિક
 કહયું હઈ, તેહનઈ-એકત્વનાદિ વિભાગઈ ખંડપટાત્પત્તિ કિમ
 ઘટઈ ? પ્રતિખંધકાભાવેસદ્વિતઅવસ્થિતાવયવસંયોગનઈ હેતુતા
 કહયનાં મદાગૌત્વે હઈ, તે માટિ-કિહાઈક સંયોગઃ કિહાઈક
 વિભાગ દ્રવ્યોત્પાદક માનવો. નિવારઈ-વિભાગજ પરમાણુત્પાદ
 પડિ અવગિદ્ધ થયો. એ સમ્મનિર્માદિ અગિહં છઈ. તદુક્તમ્—

દવ્યંતમંજોગાદિ કેદં દવિયમ્ મિતિ ઉપ્પાયં ।

અવયવોનામંજોગના વિભાગજાયં જ ઉચ્ચંતિ ॥ ૩. ૩૮. ॥

અણુ દ્રવ્યનુર્ગમિ દવ્યે, આદ્ધે “વિવ્રજ્યં” નિ વચણમો ।

અણુ એ દ્રવ્ય વિવ્રજ્યે. “અણુ” નિ જાતો અણુ હોડા ૩.૩૯ ॥ ૧૫૩.

અણુ એ દ્રવ્ય વિવ્રજ્યે. “અણુ” નિ જાતો અણુ હોડા ૩.૩૯ ॥ ૧૫૩.

6 1 2

1 1

એ સમ્મતિગાથા મધ્યે અકાર પ્રશ્નેષર્થે બીજો અર્થ વૃત્તિકાર્થે
કહ્યો છઈ, તે અનુસરીનઈ લિખ્યો છઈ. ૧૫૫

૨૪

દ્વિવિધનાશ પશ્ચિ બાણિયઈ.

એક રૂપાંતર પરિણામ રે.

અર્થાંતરભાવગમન વહી,

બીજો પ્રકાર અભિરામ રે. ૧૫૬. જિન૦.

પરિણામો હ્યર્થાંતરગમનં ન ચ સર્વથા ^૧વ્યવસ્થાનમ્ ।

^૨ન ચ સર્વથા વિનાશઃ, પરિણામસ્તદ્વિદામિષ્ટઃ ॥ ૧ ॥

મત્પર્યાયવિનાશઃ, પ્રાદુર્ભાવોઽસતા ચ પર્યાયતઃ ।

દ્રવ્યાણાં પરિણામઃ, પ્રોક્તઃ સ્વલ્પ પર્યવનયસ્ય ॥ ૨ ॥

એ વચન સમ્મતિ--પ્રજાપના [પદ ૧૩.] વૃત્તિ.

કથ ચિત સત રૂપાંતર પામઈ, સર્વથા વિણસઈ નહીં,
તે દ્રવ્યાર્થિક નયનો પશ્ચિણામ કહ્યો. પૂર્વ સત્પર્યાયઈ વિણસઈ,
હત્તર અસત્પર્યાયઈ ઊપગઈ, તે પર્યાયાર્થિક નયનો પરિણામ
કહ્યો. એ અન્નિપ્રાયજેનાં-એક રૂપાંતર પરિણામ વિનાશ, એકઃ
અર્થાંતરગમન વિનાશ, એ વિનાશના ૨. ભેદ બાણવા. ૧૫૬.

૨૫

અંધારાનઈ ઉદ્યોતના.

રૂપાંતરનો પરિણામ રે.

અર્થાંતરગમનં ન ચ સર્વથા ^૧વ્યવસ્થાનમ્ ।
ન ચ સર્વથા વિનાશઃ, પરિણામસ્તદ્વિદામિષ્ટઃ ॥ ૧ ॥

ધ્રુવભાવ યૂક્તઃસૂત્રનો,
પર્યાયસમય અનુસાર રે.

સંગ્રહનો તેહ ત્રિકાલનો,
નિજ-દ્રવ્ય-જાતિ-નિરધાર રે. ૧૫૯ જિન૦

ધ્રુવભાવ પણિ-સ્થૂલ. સુક્ષ્મ-મેદર્થ ૨ પ્રકારનો. પહલો-સ્થૂલ
ઃસૂત્રનયનઠ અનુસારઠ મનુષ્યાદિક પર્યાય, સમય માન બાણે
બીજો-સંગ્રહનયનઠ સંમતઃ તે ત્રિકાલ-વ્યાપક બાણે. પણિ-
વ-પુદ્ગલાદિક નિજ દ્રવ્યજાતિઃ-આત્મ-દ્રવ્યઃશુણઃ પર્યાયઃ
આત્મદ્રવ્યાનુગત^{૨૭} દ્રોવ્યઃ પુદ્ગલ-દ્રવ્યઃ શુણઃ પર્યાયઃતું પુદ્ગલદ્ર
વ્યાનુગત^{૨૭} દ્રોવ્ય. ઈમ-નિજ નિજ જાતિ નિર્ધાર બાણે. ૧૫૯

સવિ અર્થ સમયમાં ભાષિયા,
ઇમ વિવિધ ત્રિલક્ષણશીલ રે.

જે ભાવઠ એહની ભાવના,
તે પાવઠ સુખ જમ લીલ રે. ૧૬૦. જિન૦

ઇમ-સમય કલિઃ-સિદ્ધાંત, તે માંદિ-સર્વ અર્થ વિવિ
પ્રકારઠ ત્રિલક્ષણ કલિઃ, વ્યાપક વ્યયઃ દ્રોવ્ય તત્ત્વીય
નન્વગત ભાષિયા. જે પુરૂષ એ ત્રિલક્ષણ સ્વભાવની ભાવ
ભાવઠ, તે વિન્નાગ્ધિગમ્યન્વ અવગાદી અંતરંગ સુખ
અનુભવ-પ્રકાર ઈમે યગઃ તેની લીલા પામઠ.^૨

પા. ૧૬૦. સુખ જમ લીલ રે. ૧૬૦. જિન૦
જે ભાવઠ એહની ભાવના, તે પાવઠ સુખ જમ લીલ રે. ૧૬૦. જિન૦
જિન૦ રે. ૧૬૦. જિન૦

થિતિ પરિણામી રે પુદ્ગલ-જીવની,
થિતિનો હેતુ અધર્મ.

सविसाधारण्य गतिः स्थितिः हेतुता,
 दौर्घ्यद्रव्यनारेधर्मा. १६५. समञ्जित०

સ્થિતિપરિણામી જ પુદ્ગલઃ જીવઃ દ્રવ્ય, તેહાની-સ્થિતિનો, હેતુ કારણ-અપેક્ષાકારણ, જ દ્રવ્ય, તે-અધર્માસ્તિકાય જાણવો.^૧ ગતિ ન્યતિ-પરિણત સકલદ્રવ્યનું જ એક-એકઃ દ્રવ્ય સાધવર્થ કારણ સિદ્ધ દોઈ, તે એ ૨. દ્રવ્ય જાણવાં. તેણું કરી-ઝપાદિ ગત્યપેક્ષા-કારણ-જલાદિ-દ્રવ્યનર્થ વિપર્ણધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યલક્ષણની અતિ-વ્યાપ્તિ ન દોઈ. ૧૬૫.

‘वर्मास्तिनाय द्रव्यतर्क विषयं प्रमाणं कदाचि’

3

આહજ ઊર્ધ્વગતિગામી મુક્તનર્થ,
 વિના ધર્મ પ્રતિબંધ.
 ગગનિં અનંતર્થરે કહિઈ નવિ દલર્થ,
 દિરવારસનો રે ધંધ. ૧૬૬. સમ૦

अ-गनिनः विषयं धर्मान्तिनाय द्रव्यतो प्रतिपद्य ६० नियम
न रे नि मे मयत्त शिर्वीगतिगाभी, न-मुक्त कदिधि सिद्ध, ते-
द्वल निवेद्य अथ यन्त्रिध मे न्तं नि अद्भवत् स्वभावमे-अनंतं
न गनद कनं न त्त्व-निचाना असुता धंध न टसद, न माट्ट-

५०० "अथर्ववेदः" इति वचनात् । तान्तिः

તિભાવમ્ ગત્યભાવ કહી ધર્માસ્તિકાયનો પણિ અપલાપ થાઇ; નિરંતરગતિસ્વભાવ દ્રવ્ય ન કીધું જોઈછ, તો નિરંતર સ્થિતિસ્વભાવ પણિ કિમ કીજઇ ? તે માટિં—શ્રી જિનવાણાનો પરમાર્થ સંભાલીનઈ ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયઃ એ ૨. દ્રવ્ય અસંકીર્ણસ્વભાવ માંનવાં. ૧૬૭.

હવઇ—આકાશદ્રવ્યનું લક્ષણ કહઇ છઈ—

૮

સર્વ દ્રવ્યનઈ રે જે દિઈ સર્વદા,
સાધારણ અવકાશ.

લોકઃ અલોકઃ પ્રકારઈ ભાષિઈ,
તેહ દ્રવ્ય આકાશ. ૧૬૮. સમ૦

સર્વ દ્રવ્યનઈ જે સર્વદા સાધારણ અવકાશ દિઈ, તે-અનુગત એક આકાશાસ્તિકાય સર્વાધાર કહિઈ. “હૃદ પક્ષી, નેહ પક્ષી” ઇત્યાદિ વ્યવહાર ન યદેશ બેઠે હુઈ, તદ્દેશી અનુગત આકાશ ન પર્યવસત તેઇ.

“તત્ત્વેત્તેન્નોર્ધ્વભાગાવચ્ચિદ્રમૃત્ત્વાભાવાદિના તદ્વ્યવહારોપપત્તિઃ”
इति वर्तमानाद्युक्तं नानवयम्. तस्याभावादिनिष्ठत्वेनानुभूयमानद्रव्या
धामांगानादयमवસदान, तारदन्तविग्रयानेऽपि लोकव्यवहारेणाऽऽका-
शदेवं दन्तिमंसारोल्लव्यवयमान ।

તેહ આકાશ—લોકઃ અલોકઃ બેઠું દિનિં ભાષિઈ. યત્ત મત્તમ્—

“હૃદિ પક્ષમે નેહ પક્ષમે—તેમનાને ય પ્રત્યોપાગામે ય”

બીજા બાપડે જે જોઈએવ્યકેનઈ

આનંદ જે થિનિ નામ.

કાલ અષ્ટમારે કારાગ દુખ છડે

એ બે મત ધર્મસંગ્રહણી અંથમાંહિં શ્રી હરિમદ્સૂરિ
કહિયા છઈ. તથા ચ તદ્વથા—

જં વત્તણાફુલ્લો, કાલો દવ્વસ્સ ચેવ પજ્જાઓ ।

સો ચેવ તતો ધમ્મો, કાલસ્સ વ જસ્સ જો લોએ ॥૩૨॥ ઇતિ ।

તત્ત્વાર્થસૂત્રઈં પણિ એ ૨. મત કહિયાં છઈ. “કાલચેત્યેકે
૫-૩૮.” ઇતિ વચનાત્. ખીલ્લું મતઃ તે-તત્ત્વાર્થનઈં વ્યાખ્યા-
નઈં-અનપેક્ષિતદ્રવ્યાર્થિકનયનઈં મતઈં કહિઉં છઈ, સ્થૂલલોકવ્ય-
વહારસિદ્ધ એ કાલદ્રવ્ય અપેક્ષારહિત અણુવું. અન્યથા-વર્તનાપેક્ષા-
કારણપણઈં એ કાલદ્રવ્ય સાધિઈ. તેા પૂર્વાપરાદિવ્યવહારવિલક્ષણ-
પરત્વાપરત્વાદિનિયામકપણઈં દિગ્દ્રવ્ય પણિ સિદ્ધ થાઈ. અનઈં-એ-

“આકાશમવગાહાય, તદનન્યા દિગન્યથા ।

તાવપ્યેવમનુન્દેદાત્તાભ્યાં વાન્યદુદાહતમ્ ॥૧૯-૨૫॥

એ સિદ્ધસેનદિવાકર કૃત નિશ્ચયકાચ્છિનિકાર્ય વિચારી,
“આકાશથી જ દિક્કાર્ય સિદ્ધ હોઈ” ઇમ માનિઈ, તેા કાલ-
દ્રવ્ય-કાર્ય પણિ કથંચિત તેહથી જ ઉપપન્ન હોઈ. તસ્માત્-
“કાલચેત્યેકે ૫-૩૮” ઇતિ સુત્રમ્-અનપેક્ષિતદ્રવ્યાર્થિકનયનેવ ।
ઇતિ મુદ્ધમદ્વચ્ચા વિભાવનીયમ્. ૧૭૩.

દુવઈં-કાલદ્રવ્યાર્થિકારઈં-દિગંબરપ્રક્રિયા ઉપન્યસઈં છઈ-

૧૪

“મંદગતિં આણુ યાવત સંચરઈં,

નાદપદેશ ઈક દોર.

તેહ સમયનો રે ભાજન કાલાણું.”

ઇમ ભાષઈં કોઈ એર. ૧૭૪. સમઁ.

એહ-કાલાણુ દ્રવ્યનો, ઉર્વતા પ્રચય સંભવઈ, જ માટઈ-
જિમ-મૃદ્દ્રવ્યનઈ સ્થાસઃ કોશ કુશલાદિઃ પૂર્વાપરપર્યાય છઈ, તિમ-
એહનઈ-સમયઃ આવણિઃ પ્રમુખ પૂર્વાપરપર્યાય છઈ, પણિ-ખંધનો
પ્રદેશ સમુદાય એહનઈ નથી. તે ભણી-ધર્માસ્તિકાયાદિકની પરિ-
તિર્યકપ્રચય નથી. તે માટઈ જ-કાલદ્રવ્ય અસ્તિકાય ન કહિઈ.
પરમાણુપુદ્ગલની પરિ તિર્યકપ્રચયયોગ્યતા પણિ નથી, તે માટઈ-
ઉપચારઈ પણિ કાલ દ્રવ્યનઈ અસ્તિકાયપણું ન કહવોઈ. ૧૭૬
અ દિગંબરપક્ષ પ્રતિષ્ઠાઈ દૂષઈ છઈ—

૧૭

ઇમ આણુગતિની રે લેઈ હેતુતા,
ધર્મદ્રવ્ય આણુ થાઈ.

સાધારણુતારે લેઈ એકની,

સમય ખંધ પણિ થાઈ. ૧૭૭. સમઁ.

ઇમ એ-મદાણુગતિકાર્યહેતુપર્યાયસમયભાજનદ્રવ્ય સમય
આણુ કહિપઈ, તો-મદાણુગતિહેતુનારૂપગુણભાજન ધર્માસ્તિકાય
પણિ મિદ્દ લેઈ. ઈમ-અધર્માસ્તિકાયાદિયુનો પણિ પ્રસંગ થાઈ.
અનઈ એ-મર્વસાધારણુગતિહેતુનાદિક લેઈ, ધર્માસ્તિકાયાદિ
એકજ એકધરૂપ દ્રવ્ય કહિપઈ, દેશ પ્રદેશઃ કહપના તેહની વ્યવ-
હાર નુકલઈ પછઈ હરી, તો-સર્વજવાણુવદ્રવ્યસાધારણુવર્તના-
હેતુનારૂપ લેઈનઈ કાલદ્રવ્ય પણિ લોકપ્રમાણ એક કહિપઈ એઈ.
ધર્મસ્તિકાયાદિકનઈ અધિકારઈ સાધારણુગતિહેતુનારૂપરિચિતિ જ
કહપના હરી, અનઈ- કાલદ્રવ્યકહપક તે-મદાણુવર્તનારૂપત્વો-
પરિચિતિ હરી એ કહપના હરી અભિનિવેશ વિના ખીણું કાઈ
કહપના હરી. ૧૭૮

અપ્રદેશનારે ત્રિવિ અનુચર્યા.

તે અગ્ર કલિદે ને ના.

ના પર્યાવરણનથી તંદરિડ.

ઉપચારો અર્થે ના, ૧૯૮ અગ્ર.

કાલપરમાણુ પણિ કહિયા છઈ, તે યોજનનઈ કાજિ—લોકાકાશ-
પ્રદેશસ્થપુદ્ગલાણુનઈ વિપઈ જ યોગશાસ્ત્રના અંતર શ્લોકમાં
કાલાણુનો ઉપચાર કરિઓ જાણવો.

“‘મુખ્યઃ કાલઃ’ इत्यस्य चानादिकालीनाप्रदेशत्वव्यवहार-
नियामकोपचारविषयः. इत्यर्थः । अत एव—मनुष्यक्षेत्रमात्रवृत्ति
कालद्रव्यं ये वर्णयन्ति, तेषामपि मनुष्यक्षेत्रावच्छिन्नाकाशादौ
कालद्रव्योपचार एव शरणम्” इति दिग्मात्रमेतत् ॥ १७६.

હવઈ-પુદ્ગલઃ જીવ દ્રવ્ય સંક્ષેપઈ કહઈ છઈ—

૨૦

વાર્ણુઃ ગંધઃ રસઃ ક્ષાસાદિકઃ ગુણે,
લપિઈ પુદ્ગલભેદ.

સહજ ચેતના રે ગુણ વસિ જાણિઈ,

જીવ અરૂપઃ અવેદઃ ૧૮૦ સમ૦.

વર્ણઃ ગંધઃ રસઃ સ્પર્શાદિકઃ ગુણે પુદ્ગલ દ્રવ્યનો અન્ય
દ્રવ્યથી ભેદ લપિઈ. અનઈ—જીવ દ્રવ્ય સહજ ચેતના ગુણ છઈ, તે
લક્ષણઈ જ—સર્વ અચેતન દ્રવ્યથી ભિન્ન છઈ વ્યવહારઈ—રૂપ વેદ
સદિત. પણિ—નિશ્ચયથી રૂપરહિતઃ વેદરહિતઃ છઈ. ઉક્તં ચ—

अरममस्त्वमगं, अव्यक्तं चेअणामुणममहं ।

જાણ અર્લિંગમગદળં, જીવમણિદિદમંટાળં ॥ ૧ ॥ ૧૮૦.

૨૧

દંભ એ ભાખ્યા રે સંખિપઈ કરી,

દ્રવ્યનાગુ ખટ ભેદ.

વિસ્તારઈ તે રે જાણી શ્રુતથી,

મુજમ લણે ગતખેદ. ૧૮૧. સમ૦.

કામ-કોઈ કામનાથી ન ફેરવે પણ એક જાણના કામ, કિન્નરના
કામ, કામ પાત્રે નિર્મલ, એક કામ, કામનામ, કામનામ કામ,
કામના કામનામ, કામના કામનામ નામ, કામ, કામ

કામ નામ નામ

૧

કામના કામના કામનામ.

કામના કામનામ: કામના કામ

કામનામ, કામનામ: કામનામ

કામનામના કામનામ: કામનામ

કામનામ કામનામ: કામનામ

કામનામના કામનામ

કામનામ, કામનામના કામનામ

૧૫

જ હો નિયમિત એક સ્વભાવ જે,
લાલા ઉપચરિઈ પરઠાણુ.

જ હો તે ઉપચરિત સ્વભાવ છઈ,
લાલા એ વિણુ કિમ પરનાણુ ? ૨૦૩ ચતુર૦

નિયમિત-એકસ્થાનિ નિર્દ્ધારિઈ, જ-એક સ્વભાવ, પર-સ્થાનકિ ઉપચરિઈ, તે-ઉપચરિત સ્વભાવ હોઈ. તે-ઉપચરિત સ્વભાવ ન માનિઈ, “ સ્વ-પરબંધસાધિજ્ઞાનવંત આત્મા ” કિમ કદિઈ ? તે માટઈ-જ્ઞાનનઈ સ્વવિષયત્વઃ તો-અતુપચરિત છઈ, પણ-પરવિષયત્વ તે-પરાપેક્ષાઈ-પ્રતીયમાનપણુઈઃ તથા-પરનિરૂપિતસંબંધપણુઈ ઉપચરિત છઈ. ૨૦૩.

૧૧

જ હો કર્મોઃસહઃજ બિ ભેદ તે,
લાલા મૂર્ત અચેતન ભાવ.

જ હો પ્રથમ જીવનિ સિદ્ધનઈ,
લાલા અપર પરજ્ઞસ્વભાવ. ૨૦૪. ચતુર૦.

તે-ઉપચરિતસ્વભાવ ૨. પ્રકાર છઈ, એક-કર્મજનિત એક-સ્વભાવજનિત નિદાં-પુરુષગત સંબંધઈ જીવનઈ મૂર્તપણુઃ-અનઈ-અચેતનપણુઃ જે કદિઈ છઈ. નિદાં-ગૌર્વાદીકઃ એ ગીતિ ઉપચરિત છઈ, તે-કર્મજનિત છઈ. તે માટિ-તે કર્મજ ઉપચરિતસ્વભાવ છઈ તે જીવને અપર કરતાં-ગ્રીએ. જે-સદજ ઉપચરિતસ્વભાવ. તે-સિદ્ધનઈ પરજ્ઞપણુ, નિદાં-કાંઈ કર્મોપધિ છઈ.

તદુક્તમાચાર્યશ્રે—

“ અકમ્પસ્ત વવદારો ન વિજ્ઞઙ, કમ્પુણા ઉવાહી જાયતિ ”
તિ ॥ ૨૦૪.

૧૨

જ હો દસઠું વિશેષસ્વભાવ એ,
લાલા સખ ઇકવીસ સંભાલિ.

જ હો સવિહું પદ્મગલઃ જીવઃ નર્થ,
લાલા પત્રરમેદ છઠું ઠાલિ. ૨૦૫. ચતુ૦.

એ દસઠું વિશેષસ્વભાવ, નિયતદ્રવ્યવૃત્તિ માટઈ. એ મધ્યે પૂર્વોક્ત ૧૧. સામાન્યસ્વભાવ ભેલિઈ, તિવારઈ-સર્વ મિલીનઈ એકવીસ સ્વભાવ ધાઈ. પુદ્મગલઃ જીવઃ નર્થ એ ૨૧. ઈ સ્વભાવ દોઈ. તથા-કાલ દ્રવ્યનર્થ વિષઈ ૧૫ સ્વભાવ હોઈ, ૨૧. માંદિથી ૬. ઠાલિઈ, તિ વારઈ. ૨૦૫.

તે કિમ છઈ ? તે-હહઈ છઈ—

૧૩

જ હો ખહુ પ્રદેશઃ ચિતઃ મૂર્તતાઃ,
લાલા વિભાગ શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ.

જ હો ટાલી આદિમ સંજુઆ.

લાલા સોલ ધરમ મુખ શુદ્ધ. ૨૦૬. ચતુ૦.

ખહુપ્રદેશ હહતાં-અનેક પ્રદેશ વચ્ચાવ ૧ ચિત્ ૬૦-ચેતન-સ્વભાવ ૨. મૂર્તતા વચ્ચાવ ૩. વિભાગ વચ્ચાવ ૪. શુદ્ધ-વચ્ચાવ ૫ અશુદ્ધ વચ્ચાવ ૬. એ ૬. ઠાલિઈ. તિવાર — હહનઈ ૧૫ સ્વભાવ

થાઈ. ધર્માદિતકાયઃ અધર્માદિતકાય. આકાશાસ્તિકાય. નઈ, આદિમ
કહતાં—અનેકપ્રદેશસ્વભાવઃ, તે સંયુત કરિઈ, બીજા પ. ટાલિઈ,
તિવારઈ—૧૬ સ્વભાવ થાઈ.

एकविंशतिभावाः स्युर्जीव-पुद्गलयोर्मताः ।

ધર્માદીનાં પોઢશ સ્યુઃ, કાલે પચ્ચદશ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥. ૨૦૬.

૧૪

છ હો પ્રમાણુઃ નયઃનઈ અધિગમઈ,

લાલા બાણી એહ સ્વભાવ.

છ હો સુજસવિબુધજનસંગતિં,

લાલા ધરો ચિત્તિ શુભ ભાવ. ૨૦૭. ચતુર૦

એ ૨૧. સ્વભાવ પ્રમાણુઃ નયઃ નઈ અધિગમઈ કહતાં—જ્ઞાનઈ
બાણીનઈ, સુજસ-શોભન અનુયોગ પરિજ્ઞાન-યશવંત જ-વિબુધ-
પંડિત, તેડની-સંગતિં કરી, સર્વ શંકાદોષ ટાલી, ચિત્તમાર્ષિ
શુભ ભાવ ધરો. ૨૦૭

દેવઈ-સ્વભાવનો આધિગમ નયઈ કરી દેખાડઈ છઈ—

હાલ ૧૩.

(રાગ ઘોરણી-નયરી અયોધ્યા વતી રે. એ દેશી.)

૧

સ્વદ્રવ્યાદિકત્રાહકઈ રે,

અસ્તિસ્વભાવ વખાણિ.

પરદ્રવ્યાદિકત્રાહકઈ રે,

નાસ્તિસ્વભાવ મનિ આણિઆરે. ૨૦૮

ચતુર વિચારિઈ. એ આંચલી.

જિહ્વાં અભિભૂત અમૂર્તતા રે,

મૂર્તિ અનંત્ય તેમાહિં રે. ૨૧૮. ચતુરં

જિહ્વાં-પુદ્ગલદ્રવ્યઈ મૂર્તતા અભિભૂત નથી, કિંતુ-ઉદ્-ભૂતા ઇઈ, તિહ્વાં-અમૂર્તતા સ્વભાવ ન હોઈ. તે માટિં-અમૂર્તતા અપુદ્ગલ^૧ દ્રવ્યનો અત્ય વિશેષ. અનઈ જિહ્વાં-આત્મદ્રવ્યઈ કર્મ-દોષઈ અમૂર્તતા અભિભૂત ઇઈ, તિહ્વાં-મૂર્તતા અનંત્ય અતુ-ગમનિત સાધારણ ધર્મ૩૫ હોઈ. તથા ચ—

અન્યોઽન્યાનુગમાવિશેષેઽપિ ક્વચિદેવ કિચ્ચિત્ કેનચિત્ કથ-
ચ્ચિદનુ^૧ભૂયતે, इति यथागम-व्यवहारमाश्रयणीयम्. ૨૧૮

૧૨

પુદ્ગલનઈ ઇકવીસમે રે,

ઈમ તો ભાવ વિલુત્ત.

તેણિ અસદ્ભૂત નયઈ રે,

પરોક્ષ આણુઅં અમુત્તો રે. ૨૧૯ ચતુરં

“ હિપચારઈ પણિ-અમૂર્ત સ્વભાવ પુદ્ગલનઈ ન હોઈ ” ઈમ કદનાં તે ઇકવીસમે ભાવ લોપાઈ, તિરવાઈ-અકર્તૃશક્તિમારા-મ્યુર્તિવપુદ્ગલયોર્મતાઃ । એ વચન વ્યાપાતથી અપરિહાંત થાઈ. તે ટાવવાનઈ કાળિં- અસદ્ભૂતવ્યવહારનયઈઃ પરોક્ષ ન પુદ્ગલ પરમાણુ હઈ. તેનઈ-અમૂર્ત કદિઈ.

આવશ્યકરિત્તમન્યભાગોચરત્વમમૂર્તત્વં પરમાણૌ ભાક્તં સ્વીક્રિયતે,
અનઈઃ । ૨૧૯.

પા. ૩. ૧. ૫૨૪. ૧૫. ભા. ૦ મિ. મૂ. ૧૦. પા. ૦ મા. ૦

કાલ-પુદ્ગલાશૃતણા રે,

એક પ્રદેશ સ્વભાવ.

પરમનયઈ પરદ્રવ્યનઈ રે,

ભેદ-કલપના અભાવો રે. ૨૨૦ ચતુર૦.

કાલાણુનઈ તથા પુદ્ગલાણુનઈ, પર ભાવ શાદક નયઈઃ
એક પ્રદેશ સ્વભાવ કહિયઈ. પરદ્રવ્યનઈ-એ ર. ટાલી, બીજાં
દ્રવ્યનઈ ભેદ કલપના રહિત, શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકઈઃ એક પ્રદેશસ્વભાવ
કહિઈ. ૨૨૦.

ભેદ-કલપના-યુત નયઈ રે,

અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ.

આણુ વિન પુદ્ગલ આણુતણા રે,

ઉપચારઈ તેહ ભાવો રે. ૨૨૧, ચતુર૦.

ભેદ-કલપના સાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઈ. આણુ ક૦ પર-
આણુ વિના સર્વ દ્રવ્યનઈ અનેક પ્રદેશસ્વભાવ કહિઈ. અનઈ-
પુદ્ગલ પરમાણુનઈ અનેક પ્રદેશ ધાવાની યોગ્યતા છઈ, તે આટલે
-કલપનાઈ અનેક-પ્રદેશસ્વભાવ કહિઈ. કાલાણુ નહિ તે ઉપચાર
કાણુ નહી, તેમજાઈ-તેહનઈ સર્વથા એ સ્વભાવ નહી. ૨૨૧.

શુદ્ધાશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકઈ રે.

જાણિ વિભાવ સ્વભાવ.

શુદ્ધઈ શુદ્ધ સ્વભાવ છઈ રે,
અશુદ્ધઈ અશુદ્ધ સ્વભાવો રે. ૨૨૨. ચતુર૦.

શુદ્ધાશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઈ સંબુધઈ-વિભાવસ્વભાવ: છઈ.
શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઈ-શુદ્ધ સ્વભાવ: અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયઈ-અશુદ્ધ
સ્વભાવ: બાણવો. ૨૨૨.

૧૬

અસદ્ભૂત વ્યવહારથી રે.

છઈ ઉપચરિત સ્વભાવ.

એ સ્વભાવ નય યોજના રે,

કીજઈ મનિ ધરિ ભાવો રે. ૨૨૩ ચતુર૦

અસદ્ભૂતવ્યવહાર નયથી ઉપચરિત સ્વભાવ.
એ ભાવ ચિત્તમાર્હિ ધરી સ્વભાવ-નય યોજના કીજઈ. ૨૨૩.

એ દિગંબર પ્રક્રિયા કિહાં કિહાં સ્વસમયઈ પણિ ઉપચરિત
કરી છઈ, એદમાર્હિ-ચિંત્ય છઈ, તે દેખાડઈ છઈ—

૧૭

અનુપચરિત નિજ ભાવ જે રે,

તે તો ગુણ કહવાય.

ઈક દ્રવ્યાશ્રિત ગુણ કહિયા રે,

ઉભયાશ્રિત પદ્ધતયો રે. ૨૨૪ ચતુર૦

સંખેપર્થ સાર. ૨૨૬.

શ્રી જિનવાણી આદરે.

હવર્થ-પર્યાયના ભેદ^૧ સાંભલો. તે-પર્યાય: સંક્ષેપર્થ-૨. પ્રકા-
રણ હોઈ. એક-વ્યંજન પર્યાય: બીજો-અર્થ પર્યાય: ૨ સંક્ષેપર્થ
કથા. ૨૨૬.

૨

અનુગત કાલકલિત કહિયો,

વ્યંજન પર્યાય.

વર્તમાન સૂષિમ તિહાં,

અત્યહ પજ્જાય. ૨૨૭. શ્રી જિન૦

જે-જેહનો ત્રિકાલરૂપર્થી પર્યાય, તે-તેહનો વ્યંજનપર્યાય
કહિયો, જિમ-ધટાદિકનઈ મૃદાદિ પર્યાય. તેહમાં-સૂક્ષ્મ વર્તમાન-
કાલવર્તી અર્થપર્યાય. જિમ-ધટનઈ તત્તક્ષણવર્તી^૩ પર્યાય. ૨૨૭.

૩

દ્રવ્ય-ગુણર્થ ખિહું ભેદ તે,

વલી શુદ્ધ: અશુદ્ધ:

શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન તિહાં,

ચેતનનઈ સિદ્ધ. ૨૨૮. શ્રી જિન૦

પાકાં-૧ અનુગત ક્રમાગતપર્યાયલક્ષણ વદ્યમામ ઇતિન્યાયાત્.
હવે પર્યાયના ભેદ નો નો, તે ભવિ પ્રાણી નાંભો. પાકાં ૨. નજી. ૩
જો જીન ૧૨ શ્રી ગરે. પાકાં ૨ નજી. પ્રાણી શ્રી જીનગમ કમિન
વચન નજી ૧ પ્રમાણે કરીને નજી નજી આદરે. પાકાં ૩. તે પર્યાય. પાકાં

તે પ્રત્યેકર્થ-૨. પ્રકારર્થ હુર્થ. એક દ્રવ્યપર્યાયઃ ગુણપર્યાય
 ઈમ ભેદથી. તે વલી-શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ ભેદથી ૨. પ્રકારે હોઈ તિહાં
 -શુદ્ધ દ્રવ્યઃ વ્યંજન પર્યાય કહિઈ. ચેતન-દ્રવ્યને સિદ્ધપર્યાય
 બાણ્યો, કેવલબાવથી. ૨૨૮.

૪

અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન બાદ,

મનુબદ્ધિક ભેદ.

ગુણથી વ્યંજન ઇમ દ્વિધા,

કેવલ મઘ ભેદ. ૨૨૯. શ્રી જિનનં.

અશુદ્ધ-દ્રવ્ય - વ્યંજન પર્યાય-મનુબ્ધ દેવઃ નારક તિયે
 ગાદિઃ બહુ ભેદ બાણવા, ને ગાદિ-તે દ્રવ્યભેદ પુણ્ય સંયોગમનિત
 બદ્ધ ઈમ-શુદ્ધ ગુણવ્યંજન પર્યાય કેવલતાનાદિષ્ટ. અશુદ્ધગુણ-
 વ્યંજનપર્યાય-મનિતાનાદિષ્ટ બાણવા. ૨૨૯.

૫

મનુબ્ધુત્રાદિશર્ત કરી.

ક્ષણપરિણત એહ.

હાંહા અર્થ પજબતય એ.

અભ્યંતર ભેદ. ૨૩૦ શ્રી જિનનં.

નિ-સાત્ત્વગુણરોશઃ ક્ષણપરિણત-તે-અભ્યંતર પર્યાય.
 તે-નરાર્થ પર્યાય નના-તે ન હોય અત્યક્ષણવર્તી પર્યાય. તે-
 તેવર્તી અત્યક્ષણવર્તી-અશુદ્ધ અર્થપર્યાય કહવા. ૨૩૦.

નિ-સાત્ત્વગુણરોશઃ ક્ષણપરિણત-તે-અભ્યંતર પર્યાય.

પુરુષશબ્દ જિમ પુરુષનર્થ,

વ્યંજન પર્યાય.

સમતિગ્રંથિં અર્થથી,

બાલાદિ કહાય. ૨૩૧. શ્રી જિન૦

જિમ-પુરુષશબ્દવાચ્ય. જે-જન્માદિ મરણકાલપર્યંત એક
અનુગત પર્યાય, તે પુરુષનો વ્યંજન પર્યાય, સમ્મતિ ગ્રંથથી
કહિએ છઈ. તથા-બાલ તરુણાદિપર્યાય: તે-અર્થપર્યાય કહિયા.
તિમ-સર્વત્ર ક્ષણી લેવું. અત્ર ગાથા—

“ પુરિસમ્મિ પુરિસસદ્દો જમ્માર્ મરણકાલપજ્જંતો ।

તસ્સ ઉ વાલાહઆ પજ્જવમેયા વહુ વિગણ્ણા ॥ ૧. ૩૨ ॥

“ દેવસજ્જાનાદિક શુદ્ધગુણવ્યંજન પર્યાય જ હોઈ, તિહાં-અર્થ
પર્યાય નથી.” એહવી-ઠોઈક દિક્ષપદાભાસની શંકા ટાલઈ છઈ—

૭

પડગુણુહાણી-તુટિથી,

જિમ અગુરુલહુત.

નવ નવ તિમ ખિણુ ભેદથી.

કેવલપણિ વુત્ત. ૨૩૨. શ્રી જિન૦

“ પદમુણ્ણાનિવૃત્તિવશણામુચ્ચવૃપર્યાયા મુદ્ધમાર્યપર્યાયા: ” એ
જિમ-કહિએ છઈ, તિમ-શબ્દભેદથી કેવલજ્ઞાનપર્યાય પણિ મિત
જિન કેમ કહે છે. પદમમયમતોગિમસ્યકેવલજ્ઞાનો: અપદમ-

મમયમજોગિયવન્યકેવલનાળે "ન્યાદિવચનાત્ । તેભાટિં-શ્લુષ્ય-
ત્રાદેશકી શુદ્ધગુણના પણિ અર્થ પર્થાય માનવા. ૨૩૨

૮

શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન આણુ,

પુદ્ગલ પર્યાય.

અશુદ્ધ દ્રવ્યકાદિક ગુણા,

નિજગુણ પવળાય. ૨૨૩. શ્રી જિન૦

પુદ્ગલ દ્રવ્યનો શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાયઃ આણુ ૬૦-
પરમાણુઓ જાણ્યો, તે પરમાણુનો કદિકી નાશ નથી, તે ગાણી.
દ્રવ્યકાદિક દ્રવ્ય તે-પુદ્ગલદ્રવ્યના આગદ્રવ્યંજનપર્યાય. નિયાગજ-
નિનભાટિં, તેભાટિં. યિ-ગુણા કરતાં-પુદ્ગલદ્રવ્યના શુદ્ધગુણ વ્યંજન
પર્યાય આગદ્ર ગુણવ્યંજન પર્યાય તે-નિજ નિજ ગુણામિત
જાણવા. પરમાણુનો ગણ તે-પદ ગુણવ્યંજનપર્યાય, કિપ્રદેશાદિકનો
ગણ તે-આગદ્રગુણ વ્યંજનપર્યાય કદિકી. ૨૩૩.

૯

સૂક્ષ્મ અર્થ પર્યાય તે.

ધર્માદિક એમ.

નિજપર પ્રત્યક્ષી લહો.

છાંદી ૧૬ એમ. ૨૩૪. શ્રી જિન૦

ધર્માદિક નિજપર પ્રત્યક્ષી લહો. તે-પરમાણુનો કદિકી નાશ નથી, તે ગાણી.
દ્રવ્યકાદિક દ્રવ્ય તે-પુદ્ગલદ્રવ્યના આગદ્રવ્યંજનપર્યાય. નિયાગજ-
નિનભાટિં, તેભાટિં. યિ-ગુણા કરતાં-પુદ્ગલદ્રવ્યના શુદ્ધગુણ વ્યંજન
પર્યાય આગદ્ર ગુણવ્યંજન પર્યાય તે-નિજ નિજ ગુણામિત
જાણવા. પરમાણુનો ગણ તે-પદ ગુણવ્યંજનપર્યાય, કિપ્રદેશાદિકનો
ગણ તે-આગદ્રગુણ વ્યંજનપર્યાય કદિકી. ૨૩૪.

પરિણતિરૂપઃ ૧ અર્થપર્યાય પણિ કેવલજ્ઞાનાદિકની પરિ હક છાંડીનઈ
તિહાં કિમ નથી માનતા ? ૨૩૪.

“ તે ધર્માસ્તિકાયાદિકમાંહિ અપેક્ષાઈ અશુદ્ધપર્યાય પણિ હોઈ,
નહોં તો, પરમાણુપર્યતવિશ્રામઈ^૨ પુદ્ગલદ્રવ્યઈ પણિ ન હોઈ ”
એહવઈ અભિપ્રાયઈ-કહઈ છઈ—

નિમ આકૃતિ ધર્માદિની,

વ્યંજન છઈ શુદ્ધ.

લોક દ્રવ્ય સંયોગથી,

તિમ જાણિ અશુદ્ધ. ૨૩૫. શ્રી નિન૦

૧૦

૧ નિમ ધર્માસ્તિકાયાદિકની આકૃતિ લોકાકાશમાનસંસ્થા-
નસ્તય શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય કહઈ, પરનિરપેક્ષપણામાટઈ.
તિમ-લોકવર્તિ દ્રવ્ય સંયોગરૂપ અશુદ્ધ દ્રવ્યવ્યંજન પર્યાય
પણિ તેડનો પરાપેક્ષપણઈ કહતાં, અનેકાંત વિરોધ નથી. ૩૩૫.

“ આકૃતિ તે-પર્યાય દુસ્યઈ, સંયોગઃ પર્યાય નહીં હોઈ ” એ-
હની આરાંદા ટાલઈ છઈ—

૧૧

સંયોગઈ આકૃતિપરિ,

પજગ્ય હહવાય.

ત્તલગવ્યવનઈ ભાષિઆં,

લક્ષ્યાગ્ પજગ્ય. ૨૩૬. શ્રી નિન૦

પા. ૧૦ ૧ અર્થપર્યાય ૩૫ પાણિ ૨ તિમ અશુદ્ધ પાણિ
૧ ૧ ૧ ૧ નિન૦ ૧૦

સંયોગ પણિ આકૃતિની પરિં પર્યાય કહવાઈ છે. ન
આદિ-પર્યાયનાં લક્ષણભેદરૂપ ઉત્તરાધ્યયનછે એ રીતિ કહિયાં
છે. ૩૩૬.

42

જોડત પૃથકત તિમ વલ્લી,

संख्या संहाति.

વલિ સંગેગ વિભાગ એ,

સનમાં તૂ આણિ. ૨૩૭. શ્રી જિન૦

^१एगत्तं च एहत्तं च संग्वा संटाणमेव य ।

संजोगा य विभागा य, पञ्जवाणं तु लक्ष्यमाणं ॥६॥

92

ઉપચારી ન અધુર તે,

ਜੇ ਪਰਸੰਯੋਗ.

અસહ્યુત મનુજાદિકા,

તો ન અશુદ્ધ જોગ. રૂ ૮. શ્રી જિતે

[illegible]

1. What is the purpose of the study?
 2. What are the research objectives?
 3. What is the scope of the study?
 4. What are the limitations of the study?
 5. What is the significance of the study?

દ્વિતંતુકાદિપર્યાયની પરિં એકદ્રવ્યજનકાવયવસંધાતનર્થે જ
અશુદ્ધદ્રવ્યવ્યજનપર્યાયપાણું જ કહેતાં રુદું લાગે, “તસ્માત્-
અપેક્ષાનપેક્ષાભ્યાં શુદ્ધાશુદ્ધાનેકાન્તવ્યાપકત્વમેવ શ્રેયઃ” તેહ જ
દેખાડેછે—

૧૪

ધર્માદિક પરપજ્જયઈ,

વિસમાઈ એમ.

અશુદ્ધતા અવિશેષથી,

જિઅ-પુદ્ગલિ જેમ. ૨૩૯. શ્રી જિન૦

ધર્માદિકનર્થે પરપર્યાયઈ સ્વપર્યાયથી વિષમાઈ-વિલ-
ક્ષણતા ઇમ જાણવી. જે માટિં-પરાપેક્ષાઈ અશુદ્ધતાનો વિશેષ
નથી. જિમ-જીવદ્રવ્યઃ પુદ્ગલ દ્રવ્યનર્થે વિષઈ. ૨૩૯.

હવઈ-પ્રકારાન્તરઈ ચતુર્વિધ પર્યાય નયચક્રદ્વં કહિયા, તે
દેખાડેછે—

૧૫

ઇમ જ સન્નતિઃવિન્નતિઃથી,

દ્રવ્યઈ પજ્જય.

ગુણઈ સ્વભાવઃ વિભાવઃથી,

એ ગ્યાર કહાઈ. ૨૪૦. શ્રી જિન૦

જિ-સન્નતીયદ્રવ્યપર્યાય. વિન્નતીય દ્રવ્યપર્યાય. સ્વ-
ભાવગુણપર્યાય વિભાવગુણપર્યાયઃ ૪ ભેદ પર્યાયના
કહવા ૨૪૦.

ઉદાહરણ દેખાડઈ છઈ—

૧૬

દ્વયાણુકઃ મનુજઃ કેવલઃ વળી

મતિમુખ દિદ્ધંત.

એ પ્રાયિક જોણિ દ્રવ્યથી,

આણુપજ્જવ સંત. ૨૪૧. શ્રી જિન૦

દ્વયાણુક ક૦ દ્વિપ્રદેશિકાદિ રહત્વ, તે સજ્જતીય દ્રવ્યપર્યાય
હરિઈ. ૨. મિલી એક દ્રવ્ય ઉપનૃ, તેમાટિં.

મનુજ્જદિપર્યાયઃ તે-વિજ્જતીય દ્રવ્યપર્યાયમાદિ. ૨. મિલી
પરપર વિજ્જતીય દ્રવ્યપર્યાય જાપનો, તે વતી.

કેવલજ્ઞાન-તે સ્વભાવ ગુણપર્યાયઃ, કર્મરહિતપણમાટિં.

મતિજ્ઞાનારિક-તે વિજ્ઞાવ ગુણપર્યાયઃ કર્મ પરતંત્રપણમાટિં.

એ આર જોર પણિ-પ્રાયિક જાણવા. જે માટાં-પરમાણુરૂપ-
દ્રવ્યપર્યાયઃ તે-એ આરમાદિ ન અતંતર્ભવં. પર્યાયપણુ તેહનદ
વિજ્ઞાનજ્ઞાન શાસ્ત્રિં હરિદ ૩૪૬.

વદુક્તમ્ સ્વમનો—

અણુદબણણિ દન્તે આરહે "તિઅણુય"તિ લગ્ન વચણ્ણે ।

તત્તો અણુ દિવતો. અણુ તિ જાગો અણુ રોજ । ૩. ૩૧

અન્નાદિ ૨૪૧.

૧૭

ગુણવિહાર પજ્જવ હલી.

દ્રવ્યાદિ હહંત.

સ્થૂં જાણું મનમાંહિં તે

દેવસેન મહંત. ૨૪૨. શ્રીજિનં

“ગુણવિકારાઃ પર્યાયાઃ” ઈમ કહીનઈ, તેહના ભેદનઈ અધિકાર-
રઈ—“તે પર્યાય દ્વિભેદ-દ્રવ્યપર્યાય ગુણપર્યાયઃ” ઇત્યાદિક કહતો
નયચક્રકર્તા દિગંવર દેવસેન મનમાંહિં સ્થૂં જાણું છઈ? અર્થાત્
—કાંઈ જાણતો નથી, પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ભાષણથી. તે માટિં—દ્રવ્યપર્યાય
જ કહવા, પણિ-ગુણપર્યાય જુદો ન કહવો. એ પરમાર્થ. ૨૪૨.

૧૮

ઇમ દ્રવ્યાદિક પરખિઆ,

રાખી ગુરુઆણુ,

ઊવેખી બહુ તનુમતિ,

અવગણિઅ અજાણુ. ૨૪૩. શ્રીજિનં

ઇમ-દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયઃ પરખિઆ, સ્વરૂપઃ લક્ષણ ભેદાદિકઃ ઇ-
કરી. ગુરુઆણુ કં—પરપરાની આજ્ઞા રાખીનઈ, ઘણા તનુમતી
જે-તુચ્છ બુદ્ધિના ઘણી, તેહનઈ—ઊવેખીનઈ, અજાણુ—જે કદા-
મટી, તેહનઈ—અવગણીનઈ—નિરાકરીનઈ. ૨૪૩.

૧૯

જે દિન દિન ઈમ ભાવસ્થઈ,

દ્રવ્યાદિ વિચાર.

તે લક્ષસ્થઈ જમ સંપદા,

મુખ સઘણાં સાર. ૨૪૪. શ્રીજિનં

જોહ એ અર્થ દિન દિન પ્રતિ દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃ વિચાર-
રૂપ ભાવસ્વરૂપં, તે-અશની સંપદા પ્રતિ પાંચરચકં, તથા-સદ્વત્તાં
શુભ પ્રતિ પાંચરચકં નિશ્ચયે. ૨૪૪.

દ્વિતી.

૧

ગુરુ-શ્રુત-અનુભવબલયકી,

હરિઓ દ્રવ્યઅનુયોગ.

જોહ સાર જિન વચનનું,

જોહ પરમપદભોગ. ૨૪૫.

ગુરુ ૬૦-ગુરુપદેશ શ્રુત-શાસ્ત્રાભ્યાસ અનુભવબલ-
આધાર્ય યોગઃ તેદયી એ દ્રવ્યાનુયોગ હરિઓ. એ સર્વ જિનવ-
ચનનું સાર ૧૭૧. જોહ ૪ પરમપદ હરિઈ-જોશ, તેદનો-ભોગ
૧૭૧, તે આદિ-એ દ્ર-અદિ વિચારમા શાસ્ત્રાભ્યાસપદાત્ જોશ
પાંચરચકં ૨૪૫.

૨

સદ્વચન કિરિયારત હુઈ.

બાલક સાનઈ લિંગ.

જોહાગદં બાપિઈં ધુરઈં.

હિતમ જ્ઞાન સુરંગ. ૨૪૬.

જોહ ૧૭૧-પરમપદભોગે તે રંગ મુઠઈ તેદનો સહિત
હરિઈં જોશ, તેદિયન તેદિયે મુઠઈં હરિ, જોહાગદં-
૧૭૧, તેદર -

જોહાગદં તેદર પાંચરચકં

વાલઃ પશ્યતિ લિङ્ગં મધ્યમબુદ્ધિર્વિચારયતિ વૃત્તમ્ ।
આગમતત્ત્વં તુ બુધઃ પુરીક્ષતે સર્વયત્નેન ॥ ૧ ॥

૩

નાણુરહિત જે શુભ ક્રિયા,
ક્રિયારહિત શુભ નાણુ.

યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય કહિઉં,
અંતર ખળુઆ-ભાણુ. ૨૪૭.

જ્ઞાનરહિત જે શુભ ક્રિયા: ક્રિયારહિત શુભ જ્ઞાન: યોગ-
દૃષ્ટિસમુચ્ચયમાં અન્યનઇં વિપઇં કહિઉં છઇ, જે-આંતરઉં
જેતલઉં-ખળુઆ, અનઇં-ભાણુ કહિઇં-સૂર્ય. ૨૪૭.

૪

ખળુઆસમી ક્રિયા કહી,
નાણુ ભાણુ-સમ જોઇ.

કલિયુગ એહ પટંતરો,
વિરલા ખૂઝઇં કોઇ. ૨૪૮.

તાન્નિરુઃ પક્ષપાતથ માયશૂન્યા ચ યા ક્રિયા ।

અનયોગ્ગતં જ્ઞેયં માનુષ્યાતયોરિવ ॥

ડગ્યાદિ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે ॥^૧

પાસિંગ ૧ કલિયુગ ખારે પટંતર રોગ, ત્રિગ્યા કોઈ જાણે,—
બુદ્ધિવત્ ૩.૮૦૦ મનુષ્ય, નિર્બુદ્ધિ નેરજાનાતિ ક્રિતિ પરમાર્થ: પાસિંગ

क्रियामात्रकृत कर्मभय,

ददुरत्युक्त सुमान.

ग्यान छिछि उपदेशपदि,

तासु फार सुभ जन. २४६.

मंदवचुनकापो किरियाजणिओ गओ किलेमाणं ।

तद्वैचुनकापो नाणकाओ सं च आणाण ॥ १ ॥

इति उपदेशाख्ये एतदर्थसंग्रहः ॥

६

मिथ्यात्वादिककर्मभयिति,

अकराशु नियमर्थ लावि.

अप्रतिपाती ग्यानशाशु.

मत्तानिखीयह साभि. २५०

मान, ते-समयगदर्शनबहित न आणां, ते समय पारी मिथ्या
त्वगाहिं आणां, ते भवि ३४६ रि ५ उपरांत कर्मभय जन न
समं, " इति न दोषः समवि " सि वक्तव्य. ये अवि.प्र.सं-
गतिपेण्णा अपिसरं-मत्तानिखीयहं स न्नुं अप्रतिपाती
इतिवत् स

मत्तानिखीयहं स न्नुं—

सं ज्ञानात्तु न स एतत्, एतत्तु न एतत्तु ।

इदं ज्ञानं वि मत्तु ३, ५ एतत्तु स न्नुं वि न्नुं ॥ १ ॥

१. २५३४५६ रि ५ उपरांत कर्मभय जन न समं ॥ १ ॥

ગ્યાનવંતનઈ કેવલી,

દ્રવ્યાદિકઅહિનાણિ.

વૃહત્કલ્પગાથાના માણ્યમાં,

સરિખા ભાખ્યા જાણિ. ૨૫૧.

વૃહત્કલ્પગાથા ચેયમ્—

ફિં ગીયત્યો ? કેવલી ચડવિહે, જાણણે ય કહણે ય ।

તુલ્યે રાગદોસે, અણંતકાયસ્સ વજ્જણયા ॥ ૧ ॥ ઇતિ.^૨ ૨૫૧

૮

નાણુ પરમ ગુણુ જીવનો,

નાણુ ભવત્રવણીત.

મિથ્યામતિ તમભેદવા,

નાણુ મહા ઉદ્યોત. ૨૫૨.

જ્ઞાન તે જીવનો પરમગુણુ જઈ, અપ્રતિપાતીપણુ માટે.
જ્ઞાન તે ભવાણીવમાં-ભવસમુદ્રમાં પોત-વટાણુ સમાન જઈ,
નગા-નાગનું સમર્થ. મિથ્યા-વમનિષ્ઠ ન તિમિર-અધકાર,
તેહને મેઘવને અર્થે જ્ઞાન તે મહાઉદ્યોત જઈ, મોટા અનુભવાવા
મુખે કહ્યો છે. ૨૫૨

પા. ૭૩ નામનાને જ્ઞાન અર્થેના નામ. ઈ. "જ્ઞાનરૂપી"
જ્ઞાન નામના નામ-અનુભવને જે ભેદ દિખા દેદિખા કરી પાલિ

લિવધ, આગલી દાણે—જ્ઞાનાધિકાર ૨૬ કન્ઠી છઠ્ઠ, ૬૭-ને કરીને—
દાણ ૧૫ મી

[અપભ્રંશ વગર અપ્રાપ્યમે—એ દેખી.]

૧

નાશુ સહિત જે આ મુનિવરા,
કિરિયાવંત મહંતો રે.

તે મૃગપતિ જિમ પાખરિયા,
તેહના ગુણનો ન આંતો રે. ૨૫૭.
શ્રી જિનશાસન સેવિઈ. આંકાગી.

* જ્ઞાન સહિત જે મુનિવર—આમ, આગ્રીયા—મિયાપાત્ર, જે.
મહંત—તે ગોઠા ચિનના ધાગી કર્મ, તે મૃગપતિ હમ—ચિત
અને—પાખરિયા—તે—હમ—મદા પનાગી લેાય, તેહના ગુણનો
આંત નથી. પગારે—પદ ગામના બાલન કર્મ, તેહની પ્રાપ્તિ
મલી ન બલય, એ પગાર

જેમણે માન્ય પદ રૂપે તે આંકાગી, જેમણે શ્રી જિન-
શાસન સેવિઈ, તે સિદ્ધિપદ પદે આંકાગી રૂપે

વસા નિરપદ રૂપે કર્મનિર્મલ.

તે જિન શાસનનિર્મલ રે.

તે પણિ મારગમાં કહિયા,

જ્ઞાની ગુરુપદલીના રે. ૨૫૪. શ્રીજિન૦.

તાદૃશ સત્ ક્રિયા^૧-વસણાદિક, દોષ સહિત છઈ, તે પણિ-અ-જ્ઞાનક્રિયા સહિત છઈ. તાદૃશ જૈન પ્રક્રિયાનો અવબોધ નથી પામ્યા, તે પણિ-માર્ગ માંહે કહ્યા છઈ. સ્યા પરમાર્થે ? જ્ઞાની-તે જ્ઞાન-વંત, જે ગુરુ, તેહના ચરણ કમલને વિષે એકાન્તે રક્ત પરિણામ છઈ, તે માર્ગ-શ્રી જિનમાર્ગનેહિ જ સેવીયે. ૨૫૪

૩

નાણુરહિત હિત પરિહરી,

અજ્ઞાન જ હઠરાતા રે.

કપટ ક્રિયા કરતા યતી.

ન હુઈ નિજમતિમાતા રે. ૨૫૫. શ્રીજિન૦

જે પ્રાણી જ્ઞાનરહિત છઈ-સ્વદિત દશા ચિંતન પરિહર્યો છે, જેણે. અજ્ઞાનરૂપ જે હઠવાદ, તેદમાં-તે રાતા છઈ, એકાંતે સ્વાભિ-અટીત હઠવાદમાં રક્ત પગિણામી છઈ. બાક કપટ ક્રિયા કરીને અનેક લોકને મીઠવઈ, એદવા-જે યતિ-સાધુ, વેશ ધારીયા, ન હોઈ-નિજમતને વિષે-તે જૈન મતનઈ વિપર્ય, માતા ન હોઈ-પુષ્ટ ન હોઈ. ૨૫૫.

૪

કપટ ન જાગુઈ રે આપાગૃં,

પરનાં ગુણ તે ખાલઈ રે.

વળી-એહજ દ્રઢઈ છઈ-

૬

બહુવિધ બાહ્ય ક્રિયા કરઈ, ।

જ્ઞાનરહિત જેહ ટોલઈ રે,

શત જિમ અંધ અદેખતા,

તેતો પડિઆ છઈ ભોલઈ રે. ૨૫૮. શ્રીજિનન

બહુ વિધ-ધણા પ્રકારની, બાહ્યક્રિયા કરઈ છઈ, જ્ઞાનરહિત-
જે અગીતાર્થ, તેહને-ટોલે-સધાડે, મીલીનઈ, તે, જિમ-શતઅંધ
અણદેખતા જિમ મિલ્યા હોઈ, તે જિમ-શોભા ન પામઈ, તિમ-ને
તો ભોલઈ પડયા છઈ, “ આત્માર્થ-સાધને અકુશલા ” ઈતિ
પરમાર્થ: ૨૫૮.

૭

નિજ ઉત્કરષથી હરષિયા.

નિજઅવગુણ નવિ દાખઈ રે.

જ્ઞાનજલધિગુણ અવગાણી,

અવગુણુલવ બહુ ભાષઈ રે. ૨૫૯ શ્રીજિનન

જે-નિજ હૃ-પોતાનો, ઉત્કર્ષ-હઠવાદ, તેહથી-હર્ષવંત
છઈ, કેમ-તેં જે અમરે કહુ છુ, તે ખરું; બીજું-સર્વ ખોટું.” નિજ
હૃ-પોતાના, અવગુણુ-ક્રિયા રહિતપણું, તે તો દાખતા પિ!
નથી. જ્ઞાન રૂપ જે જલધિ હૃ-સમુદ્ર, તે પ્રત્યે-અવગણીને
પ્રકરે. જનવતના અવગુણુ, તદરૂપ જે લવ, તે પ્રતે બહુ ભાષે
છઈ. ૨૫૯.

ગુણુપ્રિય આગઈં આણુદૃટતા,

જે ગુણુ અદપરથો ભાપઈં રે.

તે પણિ અવગુણુ પરિણુમઈં,

માયા-શલ મનિ રાખઈં રે. ૨૬૦.શ્રીવિનવ

વલી-જે ગુણુપ્રિય પ્રાણી છે, તે આગેં આણુદૃટતા થઈ-
અવગણ આણુ પામતાં, જે અદપરથો-અદોષક ગુણુ ભાપાણુ કહેઈ
છા, તે પણિ-તે હવે અવગુણુ રૂપ થઈને પરિણુમઈં પડે. તેમાં-
માયા-અદપરથ આગમ પાણિનુમ ગણ્યા પડે, તે પ્રાણીનાઈ ૨૬૦

/

જ્ઞાનરહિત જેહ એહવા.

વિનશાસન ધન ચારઈં રે.

તેહ મિથિલપરિ પરિહરું.

મનગચામનઈં બંદરઈં રે. ૨૬૧.શ્રીવિનવ

એહવા જે જ્ઞાનરહિત પ્રાણીને અનન્યકલ પ્રાણી જે હા
તે વિનશાસન ધન તેમ જ જ્ઞાન ન હોવા કલ કલ એકે રૂપ એકે
મનગચામન, એહ

.....

જ્ઞાનીવચન વિષ અમૃત છઈ,

ઉલટી મૂરખવાણી રે.

આગમવચન એ આદરી,

જ્ઞાન ગ્રહો ભવિ પ્રાણી રે. ૨૬૨. શ્રીજિનં

ગીયત્યસ્સ વયણેણં, વિમં હાલાહલં પિવે ।

અગીયત્યસ્સ વયણેણં, અમિયં પિ ન ઘુણ્ટણ ॥ ૧ ॥

ઇત્યાદિ વચન શાસ્ત્રઈ છઈ, જ્ઞાની વચન તે અમૃત સમ
છઈ, મૂર્ખની વાણી તે વિપરીત પ્રરૂપણરૂપ ઉલટી છઈ. તે માલિ
ભવ્ય પ્રાણી-ધર્મર્થી જ્ઞાનપક્ષ દૃઢ આદરો. જેમાંટિ-જ્ઞાનપક્ષ
હવણાં દૃઢાધિકાર છઈ. “ પઢમં નાણં તઓ દયા ” इति वचन
‘ભવિ પ્રાણી આદરવું જ્ઞાન.

ચરણ-કરણગુણહીણુડા,

જ્ઞાનપ્રધાન આદરિઈ રે.

ઈમ કિરિયાગુણ અભ્યાસી,

ઈચ્છાચોગથી તરિઈ રે. ૨૬૩. શ્રીજિનં

જ્ઞાન ને-ચરણ-ને ચાગિઃ તેડના ગુણથી જ હીણા પ્રાણી
છે, તેડને સમાજ અમુદ્ર નગેલા દુર્લભ છઈ, માટઈ જ-જ્ઞાનનું પ્રાણ
નનાપણું આદરીઈ યતઃ

કર્તૃમિત્રોઃ શ્રુતાર્થગ્ય, કાનિનોઽપિ પ્રમાદિનઃ ।

કાળાદિવિકલ્પો યોગઃ, દન્તાયોગઃ એવમુચ્યતે । ૧ ॥

સ્ત્રીચ્છાયોગલક્ષણ મુચ્ચિત ચિન્મયર્થો ।

‘કૃતિ ક્રિયાનો ને યોગ, તદ્વપ ને ગુણ, તેહને અવયાય કદીને
કૃતિચ્છાયોગે તરહ-બધાર્યુવ પતદે, ૨૬૭

૧૨

ચરણપતિત વલી શ્રાવકે,

તનુધર્મા વલી જોણેરે.

તેહનઈ જ્ઞાન પ્રધાન છઈ.

મુનિનઈ બે ગુણ જોણેરે, ૨૬૪, શ્રીવિનય

‘ચરણ પતિત ચાલિ તહિત, જાણે અવક, વલી, તે તનુ-
ધર્મા તે’ એ ‘ધર્માવ્યાલી તે’, તેહને પછિ જ્ઞાન, તહિ
પ્રધાન છે’, મુનિને તે-જે-ચાલિ ક્રિયા ચલિત જનને જાન
બે બે, પામે ગુણ છે’

અહ આચરણ, ગાય—

દેશગુપ્તમો જ્ઞાન, સર્વજ્ઞો ચ મહાધરે મ ।

તેજસ્વરિતપદ્મોત્તમો, પદ પદોર્ધ્વે વિષ્ણુ ॥ ૧ ॥

‘કૃતિ વરજાનના પ્રધાન આચરણે, તે જ્ઞાન ૨૬૪

આચરણપથિ ચાલતાં,

લહિઈં જસ બહુમાનો રે. ૨૬૫. શ્રીજિનં.

આવશ્યક સૂત્ર માંહે-કહીઉં છઉં-પ્રવચનદારે પ્રરથું છે. તેણે-શ્રદ્ધું જ્ઞાને પ્રધાનત્વપણું, “જ્ઞાન મેવ પરં મોક્ષઃ” इति वचनात्. આચરણ-પથ, તે-શુદ્ધ માર્ગો, તે આચરણ ક્રિયા વ્યવહારરૂપ માર્ગે ચાલતાં, લહીયે-પામીઈ, યશ અને બહુમાન ઈહલોકે પહલોકે સર્વથાનીકેઃ અનેક જ્ઞાનનો અભ્યાસક પ્રાણી સધલે પૂજી. યતઃ શ્લોકઃ—

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ ૧ ॥

વલી-પલિતકાયોપિ કર્તવ્યઃ શ્રુત-સંગ્રહઃ (?) ।

न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ ૨ ॥ ૨૬૬

હાલ ૧૬ મી.

[મમરવી મમરથ મારદા ય વર દાયક દેવી--એ દેશી]

૧

આતમ અર્થિનઈં અર્થિ પ્રાકૃત વાણી,

ઈમ એ મઈં ડીધી દિયડઈ ઊલટ આણી;

મિથ્યાદૃષ્ટિનઈં એહમાં મતિ મુંઝાણી.

સમ્યગ્દૃષ્ટિને લાગે આકરવાણી, ૨૬૬

દિવે-શિય પ્રક કુદઈ છઉં-જ-“તે સ્વામિ ! એવો જ્ઞાન-મર્ગ દેવો તે-પ્રાકૃત વાણીઈ કિમ અન્ય શ્રીયા ?”

પુર કહે છે-પ્રમોત્તર પ્રત્યેઃ—

આન્ધાર્ય-ને પ્રાણી જાનઞ્ચિ, એન પદ્મ-મોક્ષાર્થિને અર્થિ-
અર્થ, એ મે પ્રાકૃત વાળીક રચના કીધી છે. અમ્યમ પ્રકારે
બોધાર્થ ચતઃ—

પાત્યં ગીર્વાણ ધાયાનૃ વિજેષટ્વિન્નથાપિ માયાન્વલ્લમ્પટોઽદ્યુઃ
યથા તુરાણામમૃત પ્રપાનં દિવ્યાત્માનાનામધ્રગમવં મચિ ॥ ૧ ॥

પુનરપિ—

વાલ-સ્ત્રી-ગન્ધ-મૃગ્યાણાં નૃણાં ચારિશ્રવાન્નિગામુ ।

અનુગ્રહાર્ય નચ્ચદ્ધઃ મિદ્યાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥ ૧ ॥

પ્રકૃતિઃ સમકૃતમ્ . તત્પ્રમાદુ મયમ્—પ્રાકૃતમ્ . દનિ વ્યવર્ણનઃ

મિદ્યાન્ત્રી તે અજ્ઞાની પ્રાણી, અમકૃત નાસ્તને એ સાદ-
વાળી-આમઃ નવાન મિદ્યાન્ત્રી દેખાડારી, અત્રી વાળી આ

મિયાત્રી તે નામ અકૃત પદ તેહને નામદારી, નિશ્ચલન
લિતદારી. ૨૦૧

૨

ગુરુ પાસઠે શીખી. અર્થ એવના બાણી,

તેહનઈ એ દેહયા-જેહની સતિ નવિ દાર્ણી.

લગ્નને નય દેતાં. હાઈ અર્ધની હાણી.

ચોગ પાંચ સમુદાય એહવારીતિ વખાણી, ૨૬૭

આમ નામ અજ્ઞાન પ્રાણી-નિગામુ, એવના અર્થ
અનુગ્રહાર્ય નચ્ચદ્ધઃ મિદ્યાન્ત્રી પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥ ૧ ॥
પ્રકૃતિઃ સમકૃતમ્ . તત્પ્રમાદુ મયમ્—પ્રાકૃતમ્ . દનિ વ્યવર્ણનઃ

તેહને નામ અકૃત પદ તેહને નામદારી, નિશ્ચલન
લિતદારી. ૨૦૧

ન દેવો. કાણું ભાજન, તે^૧-પાણીમાં રાખીઈ, તિહાંસુધી-ભર્યું દિસે, પછે-ખાલી થાઈ.

અને-લઘુને પણિ નયાર્થ દેતાં અર્થની હાણી થાઈ.

તે માટે-સુરચિ જ્ઞાનાર્થિનેજ દેવો, પણુ-મૂર્ખને ન જ દેવો. એહવી રીત યોગદષ્ટિસમુચ્ચયગ્રન્થે વખાણી છઠ-વર્ણવી છઈ, હરિભદ્ર સૂરિજીયે. ૨૬૭.

૩

સામાન્ય મ જાણો, એ તો-જિન બ્રહ્માણી,
ભક્ષી પરિ સાંભલો તત્ત્વ રચણી ખાણી.
એ શુભમતિ માતા, દુર્મતિ-વેલી-કૃપાણી,
એ શિવ-સુખ-સુર-તરુ-ફલ-રસ-સ્વાદ-
નિસાણી. ૨૬૮.

અને એ નયાર્થ વ્યાખ્યાનને “સામાન્ય” એમ મ-જાણો. એ તો જિન પ્રણિત બ્રહ્માણી. યતઃ-“ભગવતા શ્રી કૃષ્ણમદેવેન વ્રાહ્મણા દક્ષિણકરેણોપદિષ્ટા, મા “વ્રહ્માણી” ઇત્યુચ્યતે.

ભક્ષીપરિ સાંભલો-ધારા, તત્ત્વરૂપ જે રત્ન. તેહની એ-ખાણી છઠ-ઉત્પત્તિ સ્થાનક છઠ. એ શુભમતિ-ભક્ષી જે મતિ. તેહની-માતા છઈ-ફળી મતિની પ્રસવનદારી. દુર્મતિ-મિથ્યા-ત્વાદિ. તદ્વપ જે-વેલી, તેહને છેલ્લાને કૃપાણી-તુલ્ય છઈ.

એ શિવમુખ તે-મોક્ષ મુખ તદ્વપ જે-મુર-તરુ-ફલપત્રસ, તેહન જે-ફળ. તેહનો જે-સ્વાદ. તેહની-નિશાની છઈ, માદગારી છઈ જે સ મુખની. ૨૬૮.

એલનઈ મુપસાયઈ ઉભા જોડી પાણિ,
 સેવઈ નર-કિતર-વિદ્યાધર-પવિ-પાણિ,
 એ અમિય દૃષ્ટિથી જોડની અતિ સિચ્યાણી,
 તેમાંલિ ઉલ્લાસઈ સુરુચિ વેણી કુરચ્યાણી. ૨૬૯.

એલને મુપસાયઈ—એલના—ચાળીના, પ્રસાદથી, ઉભા, પાણિ
 જોડી—દાઢ જોડી, એવા ઠંઠે એવામાં વાસ્તવત—નર તે—અમર-
 વ્યાંદિય, વિદ્યાન—ન-વ્યાંતનાર, વિદ્યાધરવદિટ, અને પવિ-
 પાણિ નિદ્ર પ્રમુખ, એ દેવતાની પ્રાણન પ્રાપ્તી, એ અમરનઃ પિટથી
 જે—બાવ પાણી બાહ્યતની, અતિ સિચ્યાણી, તે ગતિ નવ પદવ
 ખખખે પાણી, તેલ સોળ—તડના દાઢ પ્રમુખમાંલિ ઉલ્લાસ પાણી
 બહો અતિ સુખ જે—વેણી, પાણે મિ' પાવ્યાલિ સંભળે ઠંઠાપા
 રૂની, પાણિ—પદ નૈયાયિણી પાણી સાવળીને પદવાવ ખરી
 પ. ૨૬૯

બલ વ્યાવ જોડના બાણઈ કેવલનાણી,
 અંબવઈ એ તો ગુરુસુખથી હલવાણી,
 એલથી સંજારી વિનનાણુ મેણિ સુલવાણી,
 વચનાજીવનઈ સસાવણિ પરમાણી. ૨૭૦.

એલનાણુ—બાણ—વચનાજીવન—સસાવણિ—પરમાણી—
 એલનાણુ—બાણ—વચનાજીવન—સસાવણિ—પરમાણી—
 એલનાણુ—બાણ—વચનાજીવન—સસાવણિ—પરમાણી—

સાંભળી હતી, તેહવી-કહવાણી કહતાં-વચન વર્ગણાં આવી, તિમ કહઈ છઈ.

એહિજ-દ્રૃયાનુ યોગ વિચારે-ક્રિયા માર્ગમાંહે પશિ-આદિ પ્રવર્તક ભગવત પ્થ્યાને ભગવંત સમાપત્તિ હુઈ, તેણે કરી-ક્રિયા સાકલ્ય હોઈ. ઉક્તં ચ—

અસ્મિન્ હૃદયસ્થે સતિ હૃદયસ્થસ્તત્ત્વતો મુનીન્દ્ર. ।

ઈતિ હૃદયસ્થિતે ચ તસ્મિન્ નિયમાત્સર્વાર્થસિદ્ધિ ॥૧॥

ચિન્તામણિઃ પરોઽસૌ તેનેયં ભવતિ સમરસાપત્તિઃ ।

સૈવેહ યોગિ-માતા નિર્વાણ-ફલા [દુષ્ટૈઃ] પ્રોક્તા ॥ ૨ ॥

સમાપત્તિલક્ષણં ચેદમ્—

મણેરિવામિજાતસ્ય ક્ષીણવૃત્તેરસંશયમ્ ।

તાત્પર્યાત્તદ્વજનત્વાચ્ચ સમાપત્તિઃ પ્રકીર્તિતા ॥ ૧ ॥

વચનાનુષ્ઠાનઈં સમાપત્તિપણે પ્રમાણ ચઢી [?] ૨૭૦,

૬

એહથી સવિ બઈ પાપશ્રેણિ ઉબાણી,

ગુણશ્રેણિ ચહતાં લહઈ મુગતિ પટરાણી.

વનવાતિ કર્મનઈં પીલઈં જિમ તિલ ઘાણી,

નિરમલ ગુણ એહથી પામિઆ બહુ ભવિ

પ્રાણી. ૨૭૧.

એહથી સર્વ ન-પાપની શ્રેણિ, તે-ઉબાણી-નાહી બઈ.
ગુણશ્રેણિ ચહતાં લહઈ-પામઈ. મુગતિ એ પટરાણી-પ્રતે

પાપની ૨ ૧ જગત્તે આપને આપ

ધનધાતી ચક્ર કર્મને પીડે, નિમ-ધાતી તલ પીડાઇ.
નિમ-કર્મ ક્ષય થાઉં.

અનેક દાન્યાદિ નિર્મળ ગુણ પામઇ. બિન્દુ પ્રાણી-નિર્મળ
વીનમગ વચનના આરથાવન ૬૮-૭૫. ૨૫૧.

૧૭

ખલ જન જો એમાં દેવ ધરઇં અભિમાણી.
તોપણિ-સુજનની એલની ખ્યાતિ મચાણી.
ગુણ-મણિ-રચાણાયર જગિ ઉત્તમ ગુણદાણી.
જમ દિઇ ગુણિ સુજનનનઇં સંધ્ય અનન
કુલ્યાણી. ૨૭૨.

ખલજન-તે-નીચ જન, એમાં દેવ 'પ' એ, મલ-જન
દામણ—

ગાય રાજ-જિજ્ઞાસુ પ્રતિભાવિર્ગાષ્ણી ।

જન પ્રતારણાએવ દામણા વેન નિમિતા ? । ૨૭૩

ઈતિ રસ-દામણમ્.

જો આપણાની પાસે આપણે જાણે મિત્રાપાત્રાદિ નથી રહી,
તોપણ નિજજનની નિપાત્રી એવા તો મિત્ર ખ્યાતિ કે અભિ
માનમાં, મચાણી તો જો આપણે માને કે

અણ મણિ નથી દેવ, તેરે-અણમણિ ને મણિ,
જો આપણે જોઈએ રૂપ મણિ ને આપણે ને મણિ, તે
પણિ ને મણિ, તેરે મણિ ને મણિ, તેરે મણિ ને મણિ,
જો, અણ, તેરે મણિ ને મણિ, તેરે મણિ ને મણિ,
જો, તેરે મણિ ને મણિ, તેરે મણિ ને મણિ,

હિવઈ-આગલી ઢાલેં પરંપરાગત માર્ગની પ્રશ્ન દ્વારે
દાણે એ બેડયો ? કેહા આચાર્યની વારે ? તે કહઈ છઈઃ—

ઢાલ ૧૭ મી

[હમચડીની-દેશી]

૧

તપ--ગચ્છ નન્દન-સુર-તરુ,

પ્રકટિઓ હીરવિજય સૂરિંદો.

સકલ સૂરિમાં જે સોભાગી,

જિમ તારામાં ચંદો રે. ૨૭૩. હમચડી.

તપગચ્છ રૂપજે નંદનવન, તેમાંહે સુરતરુ સરિઓ પ્રગટયો
છે. શ્રી હીરવિજયમૂર્તીશ્વર. તે કેહવા છે ? સકલ સૂરીશ્વરમાં
જે સોભાગી છે—સોભાગ્યવત છે.

મુમગાઓ સવ્વજણ-રૂઢો. इतिवचनात्.

જિમ તારાના ગણમાં ચંદ્રમા સોભે, તિમ-સકલ સાધુ
સમુદાયમાંહે દેદીખ્યમાન છે.

कस्मान् ?

मृमिन्वारायकन्वान्. ૨૭૩

૨

તામ પાટિં વિજયસેનસૂરીસર,

જ્ઞાન રયાણુનો દરિયો.

માતિ સભામાં જે જસ પામિયો,

વિજયવંત ગુણ ભરિયો રે ૨૭૪, ૬૦

તામ-પાટિ તેડનો પદ પ્રમાણ-શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વર,
અચાર્યની અસીગ અવશીક વિગતમાન, અનેક જ્ઞાનરૂપ, જે રત્ન,
તેડને અગધ સમુદ્ર છે.

સાદિ. તે પાતંગ્યાદ, તેહની સુઆમાંડે વાદવિવાદ કનનાં.
 રાયવાદ કપ જે વરસ, તે-પ્રત્યે પાયથો-વિવચનં છે. અનેક
 ગુણે કરી ભર્યા છે. રા. ૧૮.

તાસ પાટિ વિજયદેવ સુરીસર,
 મદિઆવંત નિરીણિ,

તાસ પાટિ વિજયમિદ સુરીસર.

સકલ સરિમાં લીણિ રં. ર. ૭૫. ૮૦

તાસપાટક૦ તેહને પાટિ શ્રી વિજયદેવ સુરીસર કયા.
 અનેક નિધાનો બાજન. વળી મદિઆવંત રં. નિરીણ તે નિ
 સ્પદી, તે રં.

તેહને પાટિ આચાર્ય શ્રીવિજયમિદ સુરીસર કયા. ૧૦
 પળાવક નમાન. નમવ લીમના સમાય માંડે લીમનાની (૧)
 ૧૦. -અનેક નિદાનત તમ લેવાંત આચાર્ય ૧૦૦૦ તે વા
 પળી, તે ર. ૧૦૫

તે ગુરુના ઉત્તમ ઉવચણી.

ગીતારમ ગાજ વાળી.

તસ દિત નીળવાજઈ નાદુસારઈ.

જાન ગાજ રં. સ્ત્રીશ રં. ર. ૮૬. ૯૦

તે- ગીતારમ તેહને નાદુસારઈ રં. ૧૦૦૦. ૧૦૦૦
 ગીતે પાતંગ્યાદ ગાજ રં.

ગીતારમ ગાજ રં. ૧૦૦૦. ૧૦૦૦. ૧૦૦૦. ૧૦૦૦.

ગીતારમ ગાજ રં.

તેહની જ-હિતશિક્ષા, તેહને-અનુસારે, તેહની-આજ્ઞા માફ
કપણું, તેણે કરી-એ જ્ઞાન યોગ-તે દ્રવ્યાનુયોગ^૧-એ શાસ્ત્રાભ્યાસ,
સાધ્યો-સંપૂર્ણ રૂપે થયો. ૨૭૬.

૫

જસ ઉદ્યમ ઉત્તમ આરગનો.

ભલઈ ભાવથી લહઈ,

જસ મહિમા મહીમાંહે વિદિતો,

તસ ગુણ કેમ ન ગહિઈ રે. ૨૭૭. ૬૦

જસ ઉદ્યમ, તે ઉત્તમ માર્ગનો. જ ઉદ્યમ, તે કિમ પામિ
યે ? ભલે ભાવ-તે શુદ્ધાધ્યવસાય રૂપ, તે-લહીયે કહતાં પામિયે.

જસ મહિમા-જેહનો મહિમા, તે મહીમાંહે-પૃથ્વીમાંહે,
વિદિતો છે-પ્રસિદ્ધ છે. તસગુણ-તે તેહવા આચાર્ય જે સુગુરુ,
તેહના ગુણ કેમ ન કહિયે ? એતલે-અવશ્ય કહવાઇ જ. ઇતિ
પરમાર્થ : ૨૭૭.

૬

શ્રી કલ્યાણવિજય વડ વાચક,

હીરવિજય ગુરુ સીસો.

ઉદ્યો જસ ગુણ સંતતિ ગાવઈ,

સુર દિનર નિસ દીસો રે. ૨૭૮. ૬૦

શ્રી કલ્યાણ વિજયનામા વડ વાચક-મદોપાધ્યાય વિશ્વ
પાખ્યા છે. શ્રી હીર વિજયમુનીશ્વરના શિષ્ય જ છે, ઉદ્યો-જે
હીરના છે જસ ગુણ સંતતિ-તે એણિ, ગાઈ છે. સુર દિનર
પ્રમુખ નિમદીમ-મનિ દિવસ ગુણ એણિ મદા કાલે ગાય છે ૨૭૮.

પા. ૨૦૦ ૦ ૦ ૦ પા. ૩૩૮

गुरु श्री लामविजय वर पंडित.

तास सीस सोप्यागी.

श्रुतः व्याकरागुदिकः आहु ग्रंथि,

नित्यं नृस्य मनि लागी रे. २७६. ६०

नेटना शि'य ग- श्री लामविजय वर पंडित ग्रंथि-पंडित
अर्थात्तां अण्य रे तास शि'य-नेटना शि'य गहा सोप्यागी रे.
श्रुत व्याकरागुदिक आहु ग्रंथि नित्य नृस्य मनि लागी
अर्थात्तां-वायनाः प्रपन्नाः प्रभावनाः प्रत्यक्षः अर्थात्तां
सामान्य अर्थानि अन्तर्य गान्त म नां रे रे. २७६.

श्री गुरु लामविजय तस्य सीसो.

अतिआवंत अहंतो.

श्री लामविजय विजय गुरु लाता.

तास अहा शुभ्रवंतो रे. २८०. ६०

सह श्री लामविजय तस्य सीसो रे रे. २८०.
अतिआवंत अहंतो रे रे. २८०. अतिआवंत अहंतो रे रे.
अतिआवंत अहंतो रे रे.

अतिआवंत अहंतो रे रे. २८०. अतिआवंत अहंतो रे रे.
अतिआवंत अहंतो रे रे. २८०. अतिआवंत अहंतो रे रे.

જે ગુરુ સ્વ-પર-સમય-અભ્યાસઈ

બહુ ઉપાય કરી કાસી,

સમ્યગ્દર્શન સુરુચિ સુરભિતા,

મુઝ મતિ શુભ ગુણ વાસી રે. ૨૮૧. ૬૦

જેણે-ગુરુયે, સ્વ-સમય: તે-જનશાસ્ત્ર, પર સમય: તે-
વેદાન્ત-તર્ક પ્રમુખ, તેહના અભ્યાસાર્થ:

બહુ ઉપાય કરીને કાસીયે સ્વશિષ્યને ભણવાને કાજે મૂક્યા.
તિહાં-ન્યાય વિશારદ: એહવું વિરુદ્ધ પામ્યા.

સમ્યગ્દર્શનની જે સ્વરુચિ, તદ્રૂપ જે સુરભિતા-સુગંધ,
જસ સેવાપણું, તેણે મુઝ મતિ-મારી જે મતિ, શુભ ગુણે કરીને
વાસી-આસ્તિક્ય ગુણે કરી અંગોઅંગ પ્રણમી, તેહની સ્વેચ્છા
રુચિ રૂપેઈ છઈ. ૨૮૧.

૧૦

જસ સેવા સુપસાયઈ સહજિં,

ચિંતામણિ નેં લહિઉં.

તસ ગુણ ગાઈ શકું કિમ સઘલા ?

ગાવાનઈ ગહ ગહિગો રે. ૨૮૨. ૬૦

જસ સેવા-નેની સેવા રૂપ જે મુપ્રસાદ, તેણે કરીને સહજ
મદે ચિંતામણિ-ગિનોમણિ નામે મદા ન્યાય જાન્ત્ર, તે લલા-
પાયે, તમગુણ-નેની જે મગ ગુણ, તેહના સમૂર્ણ ગુણ, એક

નિદ્રામાં કરીને દિવ ગાઈ સુકાઈ ? અને આદ્ય મન નો ગાવાને
ગદગદી થયું છે,—આનું થયું છે. ૨૮૨.

૧૧

તે ગુરુની ભગતિ શુભ શકતિ,

વાણી એટ પ્રકાશી.

કવિ જનવિજય ભાગુદ્—“ એ ભગિણી,

દિન દિન બહુ અભ્યાસી રે.” ૨૮૬. ૯૦

તે ગુરુની ભક્તિ—ગ: પ્રસન્ના વદાને શબ ભક્તિ, તે-
આત્માની અનુભવ : મા, તેમ કરીને એટ વાણી કવિયાનુયાયી
મમતી-પ્રણી, વચન કાઠે : નિં. કવિ જનવિજય ભાગુદ્ ૧૦
૨૮૬. ૯૦. “એ ભગવતી, તે માત્રાધિયા : પ્રાપ્તિ : એ ભાગુદ્
દિન દિન દિવને દિવને ભાગુદ્ વાણી : એ ભાગુદ્
અભ્યાસે.” : :

દલગ:

૧

તમ દવ્ય ગળ-પર્ણાયે કરી લેઈ વાણી વિસ્તરી,

ગતપાર શર સ્વસ્થાર સ્વાગર.

લગાર, લગાર, લગાર.

તે મેલ લાગી સુગમ-

સુગમ રસાર, સુગમ સ્વસ્થાર.

શ્રી નય વિજય વિબુધ ચરણ-

સેવક જસ વિજય બુધ જય કરી. ૨૮૪.^૧

ધમિ-દ્રવ્ય : ગુણ : પર્યાયે : કરીતે જે વાણી-દ્રવ્યનું લક્ષણઃ
ગુણનું લક્ષણ અને પર્યાયનું લક્ષણ : તેણે કરીતે જે વાણી, વિ-
સ્તારપણે પામી છે,

ગત પાર તે-પ્રાપ્ત પાર, એહવા ગુરુ, તે-કહેવા છે ?
સંસાર રૂપ સાગર, તેહના-તરણુતારણુ વિષે, વર કહેતાં-
પ્રધાન, તરી સમાન છધ.

“તરી” એહવો નામ જિહાજનો છધ.

તેહ-મેં ભાખી, તે-કહેને અર્થે ? તે કહે છે-સુજન જે ભક્ત
લોક, સત્સંગતિકં આત્મદ્રવ્યે પદ્ દ્રવ્યના ઉપલક્ષણુ આલખ-
ણુહાર, તેહને-રમણિક સુરતરુ-જે કદપવૃક્ષ, તેહની-મંજરી
સમાન છે.

શ્રી નયવિજય પંડિત-ગિવ્ય-ચરણ સેવક સમાન-જસ-
વિજય બુધને જયકરી-જયકારણી-જયની કરણુદારી-અવશ્ય
જસ-સૌભાગ્યની દાતા છે. એહવી-“મગવદ્ વાળી ચિરં જીવાત્”
કવ્યાશીર્વાદવચનમ્. ૨૮૪.

કાવ્યમ્.

શ્યમુચિતપદાર્થોદ્ઘાપને શ્રવ્યજોમા

બુધ-જન દિન-દેતુર્માવના-પુષ્પ-વાદી ।

૧. રૂઠિશ્રી દ્રવ્યગુણ-પર્યાય-ગમ., ઉપાધ્યાય જસવિજય પંડિત
દ્વિત મંદુર્ગે મોઢ રૂઠિશ્રી દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય ગમ ગમર્ણઃ, ઉપા-
ધ્યાય શ્રી યમોચિત્રયમણિદત્ત સ્વોપજટવાર્ધગમ. ગ્. ૧મ [૧]
[૧] ગ્. ૧મ [૧] માત્રમદ્. ૧ ૧૮૦૦ રૂઠે, માત્ર ૧૧૬, વર્દિ ૩, મુદ્રાગમ,
શરતેન્દ્રશાસ્ત્રી : રૂઠિશ્રી-દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય-ગમ ગમર્ણઃ દ્વિત માત્ર પાત્રિ

અનુદિનમિતિ પદ્ય ધ્યાનપુષ્પેન્દ્રાર્ણ

ભેન્નુ ચન્દ્ર-પૂજા જન-વાન્દેચનાયાઃ ॥ ૬ ॥

ઈતિશ્રી ઉપાધ્યાય શ્રી વસવિજયગણિ કૃત

દ્રવ્ય-શુદ્ધિ-પર્યાયનો રાસ સંપૂર્ણ.

અથ ૧૫૨૬ વર્ષે બાદવા રૂઢિ ૪ દિને થિથિ

આત્મ દુષ્ટિ અનુ. આત્મ-અન્વેષ્ટે દિગ્માચિનમ્ ૧૫૨૬

૬. રૂઢિયા દ્રવ્ય મળ. પર્યાય રાસ-દુષ્ટિય રસપૂર્ણ. ૧૫૨૬ ૪
થિથિ મળ. ૧૫૨૬, રૂઢિય રૂઢિયા મળ.

તિથિ ૫ ૧૫૨૬, રૂઢિયા મળ. ૧૫૨૬ ૪ થિથિ મળ. ૧૫૨૬
૧૫૨૬ થિથિ મળ.

૧૫૨૬ થિથિ મળ. ૧૫૨૬, રૂઢિયા મળ. ૧૫૨૬ ૪ થિથિ મળ.
૧૫૨૬ થિથિ મળ.

પરલ દ્રવ્ય-શુદ્ધિ પર્યાય રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ
રૂઢિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

ઈતિ પદ્ય.

ઈતિયા રૂઢિયા પદ્ય ૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

૧૫૨૬ થિથિયાદના રાસ ૫૨૬ ૪ થિથિયાદ

[પાલિતાણા વાળી પ્રતની પાછળ પ્રાચીન આ ગાથાઓ ટોંકેલી છે, તે અહીં ઉતારી લેવામાં આવેલી છે.]

^૧થૂલં થૂલં ^૨થૂલં ^૩થૂલં સુહુમં ચ ^૪સુહુમં થૂલં ચ ।

^૫સુહુમસુહુમં સુહુમં પુગલ-દ્વસ્સ પજ્જાયા ॥ ૧ ॥

કાયનામ-હંદીકાણ, વંમી, સમી, સીચિ, આવલી, જરકાય ।

પપૂદડ કમસો જાવ જલ-વણ-વિગલા પળિંદિઆ ચેવ ।

દડપૂપા પુઢવી-દડસમ તેડપૂપાસુ કમા ॥ ૧ ॥ (?)

પપૂડદાસુ વાડ સત્તેણ જંબુત્તરેણ માનસરં ।

પચ્છમ ગોયમદીવો અહ મગ્ગમાદાહીણે સ્સરં ॥૨॥ (?)

૮. ઉર્ધ્વતા પ્રયય સામાન્ય ધર્મ :—

૧ ઓધ શક્તિ ઉર્ધ્વતા સામાન્ય : ૨ સમુચ્ચય શક્તિ ઉર્ધ્વતા સામાન્ય :

૫

૯. કેટલીક પરસ્પર ભિન્નતા :—

- ૧ દ્રવ્ય તે સામાન્ય છે. ગુણ પર્યાય તે વિશેષ છે,
- ૨ એક દ્રવ્યમાં-ગુણો અને પર્યાયો અનેક હોય છે.
- ૩ દ્રવ્ય: આધાર છે. ગુણો: અને પર્યાયો: આધેય છે.
- ૪ ગુણો: અને પર્યાયો: એકેક ઈન્દ્રિય આલ્સ પણ હોય છે.
દ્રવ્ય: બે ઈન્દ્રિયથી પણ આલ્સ હોય છે.
- ૫ દ્રવ્યોના-જીવ: વિગેરે, અને ગુણોના: જ્ઞાન-વિગેરે, પર્યાયોના દેવાદિ: નામો છે.
- ૬ દ્રવ્યો: છ છે. ગુણો: અને પર્યાયો: અનંત અનંત છે.
- ૭ ગુણ અને પર્યાય યુક્ત-દ્રવ્ય:

સદ્ભાવી ધર્મ-ગુણ: ક્રમ ભાવી ધર્મ-પર્યાય:	{	આમ લક્ષણો પણ ત્રણેયના બુદ્ધિ બુદ્ધિ છે.
---	---	--

૧૦ કેટલીક પરસ્પર અભિન્નતા:—

- ૧ ગુણ-ગુણિભાવ અખંડ રહે છે.
- ૨ અનવસ્થા હોય લાગતો નથી.
- ૩ એક દ્રવ્યના અનેક અવસ્થા ભેદો થઈ શકે છે.
- ૪ દ્રવ્યમાં ભાર વધતો નથી.
- ૫ અનેક દ્રવ્યના સમૂહ રૂપ પર્યાય પણ એક તરીકે જાણાય છે.
- ૬ ત્રણેય એક આકારે મળી ગયેલા જાણાય છે.
- ૭ ૮ ગુણમાં કાર્યની ઉત્પત્તિ અભેદથી ઉત્પન્ન થાય છે.

સત્ સમભંગી:-

- ૧ સ્યાદ્ સત્
- ૨ સ્યાદ્ અસત્:
- ૩ સ્યાદ્ સદ્ અસદ્:
- ૪ સ્યાદ્ અવકતવ્ય
- ૫ સ્યાદ્ સદ્-અવકતવ્ય:
- ૬ સ્યાદ્ અસદ્-અવકતવ્ય.
- ૭ સ્યાદ્ સદ્-અસદ્-અવકતવ્ય:

ભેદ સમભંગી:-

- ૧ સ્યાદ્ ભિન્ન:
- ૨ સ્યાદ્ અભિન્ન:
- ૩ સ્યાદ્ ભિન્ન: અભિન્ન:
- ૪ સ્યાદ્ અવકતવ્ય:
- ૫ સ્યાદ્ ભિન્ન-અવકતવ્ય:
- ૬ સ્યાદ્ અભિન્ન-અવકતવ્ય.
- ૭ સ્યાદ્ ભિન્ન-અભિન્ન-અવકતવ્ય:

૮.

૧૯. નયો:-

૧ દ્રવ્યાર્થિક :

૨ પર્યાયાર્થિક :

૧ દ્રવ્યાર્થિક :

૧ મુખ્ય વૃત્તિથી - અભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ ઉપચાર વૃત્તિથી - ભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ પર્યાયાર્થિક :

૧ મુખ્ય વૃત્તિથી - ભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ ઉપચાર વૃત્તિથી - અભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨. દિગંબર પ્રક્રિયાથી નયના ભેદો :

૧ તર્ક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી. ૨ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી.

૧ તર્ક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી:-

૧ નયો :

૨ ઉપનયો :

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી

૧ નિર્ણય :

૨ અવધાન :

૨ કર્મોપાધિ રહિત નિત્ય .

૩ કર્મોપાધિ સાપેક્ષ નિત્ય :

૩ નૈગમ : ૩

૧ ભૂતનો વર્તમાનમાં આરોપ :

૨ ભાવિનો ભૂતમાં આરોપ

૩ ભૂત અને ભાવિનો વર્તમાનમાં આરોપ

૪ સંગ્રહ : ૨

૧ ઓધ સંગ્રહ :

૨ વિશેષ સંગ્રહ :

૫ વ્યવહાર : ૨

૧ સામાન્ય સંગ્રહ ભેદક :

૨ વિશેષ સંગ્રહ ભેદક :

૬ ઋણુ સૂત્ર : ૨

૧ સૂક્ષ્મ ઋણુસૂત્ર .

૨ અક્રમ ઋણુસૂત્ર :

૭. શબ્દ. ૮. સમલિષ્ટ. એવંભૂત. કુલ ૨૮૮

૨. ઉપનયો ત્રણ :

૧ સદ્ભૂત વ્યવહાર : ૨

૧ શુદ્ધ :

૨ અશુદ્ધ

૨ અસદ્ભૂત વ્યવહાર : ૬

૧ દ્રવ્યનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર . ૫ પર્યાયનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર :

૨ ગુણનો ગુણમાં ઉપચાર : ૬ દ્રવ્યનો ગુણમાં ઉપચાર :

૩ પર્યાયનો પર્યાયમાં ઉપચાર : ૭ દ્રવ્યનો પર્યાયમાં ઉપચાર .

૪ ગુણનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર : ૮ પર્યાયનો ગુણમાં ઉપચાર :

૬ ગુણનો પર્યાયમાં ઉપચાર :—

૩ ઉપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર : ૬

૧ શુદ્ધ ઉપચરિત : ૩

૧ સ્વચ્છતિ અસદ્ભૂત વ્યવહાર

૧ નયના ભેદો :—

૧ દ્રવ્યાર્થિક નયો :— ૨ પર્યાયાર્થિક નયો :

૧ દ્રવ્યાર્થિક નયો :—

૧ તાર્કિક મતે :—

૧. નૈગમ . ૨. સંગ્રહ : ૩. વ્યવહાર :

૨ સૈદ્ધાન્તિક મતે :—

૧. નૈગમ : ૨ સંગ્રહ : ૩. વ્યવહાર : ૪. ઋણુસૂત્ર :

૨ પર્યાયાર્થિક નયો :—

૧ તાર્કિક મતે :—

૧. ઋણુસૂત્ર : ૨. શબ્દ . ૩ સમભિરૂઢ : ૪ એવંભૂત :

૨ સૈદ્ધાન્તિક મતે :—

૧ શબ્દ ૨ સમભિરૂઢ : ૩. એવંભૂત .

નયોના સંબંધમાં કેટલીક વિશેષ સમજ.

[૧. અર્થ નયો .

૨ શબ્દ નયો :

૧ અર્થ નયો :—૪

૧. નૈગમ : ૨ સંગ્રહ : ૩. વ્યવહાર : ૪. ઋણુસૂત્ર :

૨ શબ્દ નયો :—૫

૧. શબ્દ ૨. સમભિરૂઢ : ૩. એવંભૂત :

સામાન્ય વિશેષ ઉભય સંચારી :— નૈગમ :

મામાન્ય સંચારી નય :—સંગ્રહ :

વિશેષ સંચારી નય :—

વ્યવહાર ઋણુસૂત્ર શબ્દ . સમભિરૂઢ . એવંભૂત

ત્રૈકાલિક નય : નૈગમ : સંગ્રહ : વ્યવહાર .

વર્તમાન કાલિક નય : ઋણુસૂત્ર શબ્દ સમભિરૂઢ : એવંભૂત

૧ દ્રવ્યાર્થિક — ૩

૧ નૈગમઃ ૨ સંગ્રહઃ ૩ વ્યવહારઃ

૧ નૈગમઃ—૩

૧ બે ધર્મની પરસ્પર ગોણુ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા

૨ બે ધર્મિની પરસ્પર ગોણુ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા.

૩ ધર્મ અને ધર્મિની પરસ્પર ગોણુ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા.

૨ સંગ્રહઃ—૨

૧. પર સંગ્રહ.

૨ અપર સંગ્રહ.

અર્થ નયોઃ—

નૈગમ સંગ્રહઃ વ્યવહારઃ ઋણુસૂત્રઃ

શબ્દ નયોઃ—

શબ્દ સમભિદ્ધઃ એવંભૂત

નયાભાસ દર્શનો—

૧ નૈગમ નયાભાસ દર્શન.— નૈયાયિકઃ અને વૈશેષિકઃ

૨ સંગ્રહ નયાભાસ દર્શનઃ— અદ્વૈત દર્શનો અને સાંખ્યદર્શન

૩ વ્યવહાર નયાભાસ દર્શન.—ચાર્વાક દર્શનઃ

૪ ઋણુસૂત્ર નયાભાસ દર્શન — બૌદ્ધ દર્શનઃ

૫ શબ્દ નયાભાસ દર્શનઃ— [શબ્દાદ્વૈત વાદી]

૬ સમભિદ્ધ નયાભાસ દર્શન— [પ્રતિ શબ્દ વ્યુત્પત્તિ વાદી]

૭ એવંભૂત નયાભાસ દર્શનઃ—

નયઃ ઉપનય ઉપચયિતઃ સદ્ભૂતઃ અસદ્ભૂત વિગેરે પ્રકારે.
મુખ્ય દેદે માં સમાતા દેવાથી ચેતાંખર પ્રક્રિયાએ બુદ્ધિ બનાવ્ય
નથી. તેમજ—

દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિકઃ એ બે પ્રકારના મૂળનયો વહેંચાત.

દેવદાસી નવેના શુદ્ધ પેદે નરીકે ને એને ગાયુડવા નકાચા છે, નેદી-
પાંચ કે માન ને એ ને, નવ ને એ નરી.

૨૯ ક્રિયાદઃ વ્યયઃ ક્રીડ્યાઃ

૧ ક્રિયાદના યોદો :-

૧ પ્રયોગકર્તાનિત ૨ વિશ્રયાકર્તાનિતઃ

૧ પ્રયોગકર્તાનિત

૧ નાનકયવાઃ ૨ આર્થકરુઃ

૨ વિશ્રયા ક્રિયાઃ

૧ નાનકય કર્તાનિત ૨ આર્થકરુઃ

૨ વ્યયના યોદો :-

૧ ક્રિયાનં. પાંચામ વ્યય ૨ આર્થાનંકયમાન વ્યય
[સમય વિભાગ વ્યય.]

૩ ક્રીડ્યાના યોદો :-

૧ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૨ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૩ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૪ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૪ ક્રીડ્યાના યોદો :-

૧ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૨ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૧ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૧ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૨ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૨ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૩ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૩ ક્રીડ્યાનંકયમાન ૪ ક્રીડ્યાનંકયમાન

૩ પ્રદેશના ભેદો:—

૧ લોકાકાશ પ્રદેશો: ૨ અલોકાકાશ પ્રદેશો:

૪ જીવાસ્તિકાયના ભેદો:—

૧ જીવાસ્તિકાય વ્યક્તિ: ૨ જીવાસ્તિકાય સમુદાય:

૧ વ્યક્તિ જીવાસ્તિકાયના ભેદો —

૧ સ્થાન ૨ દેશ ૩ પ્રદેશ

૨ જીવાસ્તિકાય સમુદાયના ભેદો—

૧ ભેદ: ૨ ભેદ: ૩ ભેદ: ૪ ભેદ ૫ ભેદ. ૬ ભેદ: ૭ ભેદ:
૮ ભેદ: ૯ ભેદ: ૧૦ ભેદ: ૧૧ ભેદ ૧૨ ભેદ: ૧૩ ભેદ: ૧૪
ભેદ: ૧૫ ભેદ:

૩૨ ભેદ: ૫૬૩ ભેદ: વિગેરે—સંખ્યેય: અસંખ્યેય: અનંત:
૧. ચેતન્યવાળા.

૨. સંસારી: અને સિદ્ધ: સયોગી: અને અયોગી:

જ્ઞાનસ્થ: અને જ્ઞેયજ્ઞી: જ્ઞાની: અને અજ્ઞાની:

૩ ભવ્ય: અભવ્ય: દુર્ભવ્ય: ત્રસ: સ્થાવર: સિદ્ધ:

અદ્ભુત: બાહ્ય: આંતર: સમ્યગ્દૃષ્ટિ: મિશ્રદૃષ્ટિ: મિથ્યાદૃષ્ટિ:

અવિરતિ દેશવિરતિ સર્વવિરતિ:

૪ પુદ્ગલીય સ્ત્રી ત્રિગ: નપુસક ત્રિગ અત્રિગ:

૫ ક્રોધી માની: માયી: લોભી અક્રપાચી:

દેવ: નાગક: મનુષ્ય: તિર્યચ: સિદ્ધ:

૬ એકેન્દ્રિય: દ્વીન્દ્રિય: ત્રીન્દ્રિય: ચતુર્વિન્દ્રિય: પચેન્દ્રિય:
અનિન્દ્રિય:

૭ પૃથ્વીકાય, અપકાય, નેત્રકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય,
ત્રમકાય, અકાય વિગેરે—

૫. પુદ્ગલજ્ઞાનિકાયના ભેદો —

૧ સ્થાન: ૨ દેશ. ૩ પ્રદેશ. ૪ પરમાત્મ:

१. संयुक्त विधि :-

[illegible]

= 24.4 4/10 -

9. 10. 21

231000

2. 1944

1. $\frac{1}{x^2} = x^{-2}$ $\frac{d}{dx} x^{-2} = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$
 2. $\frac{1}{x^3} = x^{-3}$ $\frac{d}{dx} x^{-3} = -3x^{-4} = -\frac{3}{x^4}$
 3. $\frac{1}{x^4} = x^{-4}$ $\frac{d}{dx} x^{-4} = -4x^{-5} = -\frac{4}{x^5}$
 4. $\frac{1}{x^5} = x^{-5}$ $\frac{d}{dx} x^{-5} = -5x^{-6} = -\frac{5}{x^6}$
 5. $\frac{1}{x^6} = x^{-6}$ $\frac{d}{dx} x^{-6} = -6x^{-7} = -\frac{6}{x^7}$
 6. $\frac{1}{x^7} = x^{-7}$ $\frac{d}{dx} x^{-7} = -7x^{-8} = -\frac{7}{x^8}$
 7. $\frac{1}{x^8} = x^{-8}$ $\frac{d}{dx} x^{-8} = -8x^{-9} = -\frac{8}{x^9}$
 8. $\frac{1}{x^9} = x^{-9}$ $\frac{d}{dx} x^{-9} = -9x^{-10} = -\frac{9}{x^{10}}$
 9. $\frac{1}{x^{10}} = x^{-10}$ $\frac{d}{dx} x^{-10} = -10x^{-11} = -\frac{10}{x^{11}}$
 10. $\frac{1}{x^{11}} = x^{-11}$ $\frac{d}{dx} x^{-11} = -11x^{-12} = -\frac{11}{x^{12}}$
 11. $\frac{1}{x^{12}} = x^{-12}$ $\frac{d}{dx} x^{-12} = -12x^{-13} = -\frac{12}{x^{13}}$
 12. $\frac{1}{x^{13}} = x^{-13}$ $\frac{d}{dx} x^{-13} = -13x^{-14} = -\frac{13}{x^{14}}$
 13. $\frac{1}{x^{14}} = x^{-14}$ $\frac{d}{dx} x^{-14} = -14x^{-15} = -\frac{14}{x^{15}}$
 14. $\frac{1}{x^{15}} = x^{-15}$ $\frac{d}{dx} x^{-15} = -15x^{-16} = -\frac{15}{x^{16}}$
 15. $\frac{1}{x^{16}} = x^{-16}$ $\frac{d}{dx} x^{-16} = -16x^{-17} = -\frac{16}{x^{17}}$
 16. $\frac{1}{x^{17}} = x^{-17}$ $\frac{d}{dx} x^{-17} = -17x^{-18} = -\frac{17}{x^{18}}$
 17. $\frac{1}{x^{18}} = x^{-18}$ $\frac{d}{dx} x^{-18} = -18x^{-19} = -\frac{18}{x^{19}}$
 18. $\frac{1}{x^{19}} = x^{-19}$ $\frac{d}{dx} x^{-19} = -19x^{-20} = -\frac{19}{x^{20}}$
 19. $\frac{1}{x^{20}} = x^{-20}$ $\frac{d}{dx} x^{-20} = -20x^{-21} = -\frac{20}{x^{21}}$
 20. $\frac{1}{x^{21}} = x^{-21}$ $\frac{d}{dx} x^{-21} = -21x^{-22} = -\frac{21}{x^{22}}$
 21. $\frac{1}{x^{22}} = x^{-22}$ $\frac{d}{dx} x^{-22} = -22x^{-23} = -\frac{22}{x^{23}}$
 22. $\frac{1}{x^{23}} = x^{-23}$ $\frac{d}{dx} x^{-23} = -23x^{-24} = -\frac{23}{x^{24}}$
 23. $\frac{1}{x^{24}} = x^{-24}$ $\frac{d}{dx} x^{-24} = -24x^{-25} = -\frac{24}{x^{25}}$
 24. $\frac{1}{x^{25}} = x^{-25}$ $\frac{d}{dx} x^{-25} = -25x^{-26} = -\frac{25}{x^{26}}$
 25. $\frac{1}{x^{26}} = x^{-26}$ $\frac{d}{dx} x^{-26} = -26x^{-27} = -\frac{26}{x^{27}}$
 26. $\frac{1}{x^{27}} = x^{-27}$ $\frac{d}{dx} x^{-27} = -27x^{-28} = -\frac{27}{x^{28}}$
 27. $\frac{1}{x^{28}} = x^{-28}$ $\frac{d}{dx} x^{-28} = -28x^{-29} = -\frac{28}{x^{29}}$
 28. $\frac{1}{x^{29}} = x^{-29}$ $\frac{d}{dx} x^{-29} = -29x^{-30} = -\frac{29}{x^{30}}$
 29. $\frac{1}{x^{30}} = x^{-30}$ $\frac{d}{dx} x^{-30} = -30x^{-31} = -\frac{30}{x^{31}}$
 30. $\frac{1}{x^{31}} = x^{-31}$ $\frac{d}{dx} x^{-31} = -31x^{-32} = -\frac{31}{x^{32}}$
 31. $\frac{1}{x^{32}} = x^{-32}$ $\frac{d}{dx} x^{-32} = -32x^{-33} = -\frac{32}{x^{33}}$
 32. $\frac{1}{x^{33}} = x^{-33}$ $\frac{d}{dx} x^{-33} = -33x^{-34} = -\frac{33}{x^{34}}$
 33. $\frac{1}{x^{34}} = x^{-34}$ $\frac{d}{dx} x^{-34} = -34x^{-35} = -\frac{34}{x^{35}}$
 34. $\frac{1}{x^{35}} = x^{-35}$ $\frac{d}{dx} x^{-35} = -35x^{-36} = -\frac{35}{x^{36}}$
 35. $\frac{1}{x^{36}} = x^{-36}$ $\frac{d}{dx} x^{-36} = -36x^{-37} = -\frac{36}{x^{37}}$
 36. $\frac{1}{x^{37}} = x^{-37}$ $\frac{d}{dx} x^{-37} = -37x^{-38} = -\frac{37}{x^{38}}$
 37. $\frac{1}{x^{38}} = x^{-38}$ $\frac{d}{dx} x^{-38} = -38x^{-39} = -\frac{38}{x^{39}}$
 38. $\frac{1}{x^{39}} = x^{-39}$ $\frac{d}{dx} x^{-39} = -39x^{-40} = -\frac{39}{x^{40}}$
 39. $\frac{1}{x^{40}} = x^{-40}$ $\frac{d}{dx} x^{-40} = -40x^{-41} = -\frac{40}{x^{41}}$
 40. $\frac{1}{x^{41}} = x^{-41}$ $\frac{d}{dx} x^{-41} = -41x^{-42} = -\frac{41}{x^{42}}$
 41. $\frac{1}{x^{42}} = x^{-42}$ $\frac{d}{dx} x^{-42} = -42x^{-43} = -\frac{42}{x^{43}}$
 42. $\frac{1}{x^{43}} = x^{-43}$ $\frac{d}{dx} x^{-43} = -43x^{-44} = -\frac{43}{x^{44}}$
 43. $\frac{1}{x^{44}} = x^{-44}$ $\frac{d}{dx} x^{-44} = -44x^{-45} = -\frac{44}{x^{45}}$
 44. $\frac{1}{x^{45}} = x^{-45}$ $\frac{d}{dx} x^{-45} = -45x^{-46} = -\frac{45}{x^{46}}$
 45. $\frac{1}{x^{46}} = x^{-46}$ $\frac{d}{dx} x^{-46} = -46x^{-47} = -\frac{46}{x^{47}}$
 46. $\frac{1}{x^{47}} = x^{-47}$ $\frac{d}{dx} x^{-47} = -47x^{-48} = -\frac{47}{x^{48}}$
 47. $\frac{1}{x^{48}} = x^{-48}$ $\frac{d}{dx} x^{-48} = -48x^{-49} = -\frac{48}{x^{49}}$
 48. $\frac{1}{x^{49}} = x^{-49}$ $\frac{d}{dx} x^{-49} = -49x^{-50} = -\frac{49}{x^{50}}$
 49. $\frac{1}{x^{50}} = x^{-50}$ $\frac{d}{dx} x^{-50} = -50x^{-51} = -\frac{50}{x^{51}}$
 50. $\frac{1}{x^{51}} = x^{-51}$ $\frac{d}{dx} x^{-51} = -51x^{-52} = -\frac{51}{x^{52}}$
 51. $\frac{1}{x^{52}} = x^{-52}$ $\frac{d}{dx} x^{-52} = -52x^{-53} = -\frac{52}{x^{53}}$
 52. $\frac{1}{x^{53}} = x^{-53}$ $\frac{d}{dx} x^{-53} = -53x^{-54} = -\frac{53}{x^{54}}$
 53. $\frac{1}{x^{54}} = x^{-54}$ $\frac{d}{dx} x^{-54} = -54x^{-55} = -\frac{54}{x^{55}}$
 54. $\frac{1}{x^{55}} = x^{-55}$ $\frac{d}{dx} x^{-55} = -55x^{-56} = -\frac{55}{x^{56}}$
 55. $\frac{1}{x^{56}} = x^{-56}$ $\frac{d}{dx} x^{-56} = -56x^{-57} = -\frac{56}{x^{57}}$
 56. $\frac{1}{x^{57}} = x^{-57}$ $\frac{d}{dx} x^{-57} = -57x^{-58} = -\frac{57}{x^{58}}$
 57. $\frac{1}{x^{58}} = x^{-58}$ $\frac{d}{dx} x^{-58} = -58x^{-59} = -\frac{58}{x^{59}}$
 58. $\frac{1}{x^{59}} = x^{-59}$ $\frac{d}{dx} x^{-59} = -59x^{-60} = -\frac{59}{x^{60}}$
 59. $\frac{1}{x^{60}} = x^{-60}$ $\frac{d}{dx} x^{-60} = -60x^{-61} = -\frac{60}{x^{61}}$
 60. $\frac{1}{x^{61}} = x^{-61}$ $\frac{d}{dx} x^{-61} = -61x^{-62} = -\frac{61}{x^{62}}$
 61. $\frac{1}{x^{62}} = x^{-62}$ $\frac{d}{dx} x^{-62} = -62x^{-63} = -\frac{62}{x^{63}}$
 62. $\frac{1}{x^{63}} = x^{-63}$ $\frac{d}{dx} x^{-63} = -63x^{-64} = -\frac{63}{x^{64}}$
 63. $\frac{1}{x^{64}} = x^{-64}$ $\frac{d}{dx} x^{-64} = -64x^{-65} = -\frac{64}{x^{65}}$

१. वर्गीयता :- वर्गीयता का अर्थ है कि एक ही वर्ग के सभी सदस्यों में एक ही विशेषता होती है।

9. 2. 1948

2101, 11-2-1971

१ नंदरथिह मणना देते।

१. वनना : २. क्रिया - पर्वतारोहण - पर्वतारोहण : पर्वतारोहण

१ अर्ग-॥

9. 0.28(7)

2. 10. 1951

1911

३. २५.०५.१९७१

9 11/13-11-22

• 1991-1992

॥ गिर्या -

7. Wavelength

• 17 •

1999

Y 2 Y. 07 244. 01

I have no more.

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

2. 21st Nov 1944

1. 10

100

2

134

2

•

૨ ગુણના ભેદો :—

૧ સામાન્ય ગુણો :

૨ વિશેષ ગુણો :

૧ સામાન્ય ગુણો :

૧ પરસ્પર અવિરોધિ.

૨ પરસ્પર વિરોધિ :

૧ પરસ્પર અવિરોધિ :—

૨ પરસ્પર વિરોધિ :

૧ અસ્તિત્વ :

૧ ચેતનત્વ :

૨ વસ્તુત્વ :

૨ અચેતનત્વ :

૩ દ્રવ્યત્વ :

૧ મૂર્તત્વ :

૪ પ્રમેયત્વ :

૨ અમૂર્તત્વ :

૫ અસગુરુલ્લઘુત્વ.

૬ સપ્રદેશત્વ

૧ પરસ્પર વિરોધિ ગુણોના આશ્રયભૂત દ્રવ્યો :—

જીવોમાં—અચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ શિવાયના—૮

પુદ્ગલોમાં—ચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ શિવાયના—૮

ધર્માસ્તિકાયમાં—ચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ શિવાયના—૮

અધર્માસ્તિકાયમાં—,, ,, ,, ૮

આકાશાસ્તિકાયમાં—,, ,, ,, ૮

૨ પરસ્પર વિરોધી ગુણોના આશ્રયભૂત દ્રવ્યો :—

જીવોમાં—ચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,

પુદ્ગલોમાં—અચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ હોય,

ધર્માસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,

અધર્માસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,

આકાશાસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,

૨ વિશેષ ગુણો—

૧ જ્ઞાન ૫ વર્ણ.

૬ ગતિદેતુતા. ૧૩ ચેતનત્વ.

૨ દર્શન. ૬ ગર્વ.

૧૦ સ્થિતિદેતુતા. ૧૪ અચેતનત્વ.

૩ સુખ. ૭ રૂપ.

૧૧ અવગાદનાદેતુતા ૧૫ મૂર્તત્વ.

૪ વીર્ય. ૮ રૂપર્ગ.

૧૨ વર્તનાદેતુતા. ૧૬ અમૂર્તત્વ.

સ્વભાવો:—

૧૧ સામાન્ય સ્વભાવો:—

૧ અસ્તિ સ્વભાવ.	૬ અનેક સ્વભાવ.
૨ નાસ્તિ સ્વભાવ.	૭ ભેદ સ્વભાવ.
૩ નિત્ય સ્વભાવ.	૮ અભેદ સ્વભાવ.
૪ અનિત્ય સ્વભાવ.	૯ ભવ્ય સ્વભાવ.
૫ એક સ્વભાવ.	૧૦ અભવ્ય સ્વભાવ.

૧૧ પારિણામિક સ્વભાવ—જેતું બીજું નામ—પરમભાવ સ્વભાવ.

૧૦ વિશેષ સ્વભાવો:—

ચેતનત્વ સ્વભાવ

અચેતનત્વ સ્વભાવ

મૂર્તત્વ સ્વભાવ

અમૂર્તત્વ સ્વભાવ

એક પ્રદેશિત્વ સ્વભાવ

અનેક પ્રદેશિત્વ સ્વભાવ

વિભાવ સ્વભાવ

શુદ્ધ સ્વભાવ

અશુદ્ધ સ્વભાવ

અપચ્ચિન્ન સ્વભાવ

કર્મજન્ય:

સ્વભાવજન્ય:

(સંસારીને)

(સિદ્ધને)

૩ શુદ્ધ ગુણ વ્યંજન પર્યાય:—

પરમાણુના ગુણો.

૪ અશુદ્ધ ગુણ વ્યંજન પર્યાય:—

૨ દ્વયલુકાદિકના ગુણો:

ધર્માસ્તિકાયાદિકમાં:—

૧ શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય—

૧ લોકાકાશમાન સંસ્થાનાકૃતિત્વ:

૨ અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય:—

૧ લોકવર્તિદ્રવ્યસંયોગત્વ:

બીજી રીતે પર્યાયના ચાર પ્રકાર—

[નવ ચક્રના અભિપ્રાયથી—]

૧ સન્નતીય દ્રવ્ય પર્યાય—દ્વિપ્રદેશાદિક સ્કંધો.

૨ વિન્નતીય દ્રવ્ય પર્યાય—આત્મ-પુદ્ગલ સંયોગે-મનુષ્ય-
ત્વાદિ પર્યાય.

૩ સ્વભાવ ગુણ પર્યાય:—કેવળ જ્ઞાન.

૪ વિભાવ ગુણ પર્યાય—મનિજ્ઞાન વિગેરે.

આ ચાર ભેદ પણ ખરી રીતે તો પ્રાયઃ જાણવા, દેખકે:—

પરમાણુરૂપ દ્રવ્યપર્યાય—આ ચારમાં સમાતો નથી. કેમકે—પર-
માણુપણને પણ શાસ્ત્રમાં વિભાગ જન [ભેદાદણુ.] પર્યાયપણું કહ્યું છે.

સંપૂર્ણ.

ग्रंथो-ग्रंथकारो अने भेतोनी यादी.

१ ग्रंथ-सूचि.

आक२.	७८	निशियसूत्र	८
आगम.	पेठे	निश्चिय क्षात्रिशिक्षा	११२
अनुयोगद्वार सूत्र	७४, ७८	प्रज्ञापना वृत्ति	१००
अनेकान्तव्यवस्था	४१	प्रवचनसार	७, १२८
अन्ययोगव्यवच्छेदक्षेत्रिशिक्षा	३१, ३२, ८३	प्रशरनि	६, १०५
आचारारंग सूत्र	३, ३३	पञ्चकल्प भाष्य	५
आवश्यक	७२, १६७, १६८	गृहकल्प	८६, १६०
उपदेशपत्र	५, १५६	भाषा रहस्य	१२४
उपदेशरहस्य	१५६	भगवतीसूत्र	१११, ११५
उपदेशमाला	६	महानिश्चय	१५६
उत्तराध्ययन सूत्र	११०, १४७, १५२, १५३, १५६	योगदृष्टि समुच्चय ,	१५८, १६६
कल्प	८	योगशास्त्र	११३, ११६
ज्यामिगम	११०	विशिक्षा	१६, १०४
गणितशास्त्र	१६	विगेषावश्यक	४६, ७३, ८०
गन्ध्याय	१६५	व्यवहार सूत्र	८
गीता	१६	गतादरावनागिका	
यन्द्रप्रगति	३	ललित विस्तरा	६, १६७
यित मणि	१७७	गोपशक	५, १५७
तर्कशास्त्र	४८, १७८	शिरोमणि	१७७
तत्त्वार्थविनिमय सूत्र	३, १६, ११, ७१, ७२, ७६, ६०, १११, ११२	ज्ञाना	३
दृष्टिद द्वापयन	८	सूत्रज्ञानाग-मीलुअग	३, ५
द्वय सूत्र	४८, ११३	मन्मनि	३, ४, ८, ९, १८, १६, ३५, ४६, ८१, ८३, ८४, ८६, ८७, ८८, १००, १०१, १४३, १५०, १५५
द्वय सूत्र	२७	मन्मनिवृत्ति	१३४
द्वय सूत्र	३१, ३२, ८२	सूत्र	७८, १०८, ११५, ११५
द्वय सूत्र	१११	मिद्वान्त	८१
द्वय सूत्र	३१, ८२, १५४, १५५	गतादरावनागिका	३७, ३२, ८३

સ્વાદ્વાદ અને સર્વજ્ઞતા

["જૈન સત્ય પ્રકાશ," એક ૭મા ઉપરથી]

લેખક

શ્રીયુત પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ

"જૈનદર્શન બહુ જ ઉચી કોટીનું દર્શન છે. આનાં મુખ્ય તરવો વિજ્ઞાન-શાસ્ત્ર [સાયન્સ-Science] ના આધાર ઉપર રચાયેલાં છે. આ મારું કેવળ અનુમાન જ નથી, પણ મારો સંપૂર્ણ અનુભવ પણ છે. જેમ જેમ પદાર્થ વિજ્ઞાન આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો પણ સિદ્ધ થતા જાય છે."

—સ્વર્ગસ્થ ડૉઁ એલૅ પીૅ ટેસીટરી [ઇટલી]

"જૈનધર્મ એક વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે "

—દરબારી લાલજી

ઉપર

જણાવેલા બંને જૈનધર્મના અભ્યાસીઓના અભિપ્રાય કરતાં જૈનધર્મના એક અભ્યાસી તરીકે મારો અભિપ્રાય કંઈક જુદો પડે છે. તે આ લેખમાં નિહાનો સમજા નમના પૂર્વક રજુ કરવા રજા લઉં છું.

જૈનધર્મને એક આમાન્ય આચાર વિચારવાળો ધર્મ માની લાઇ જોયો તેને જમવડો એક અનન્ય વાગ્યો નથી સમજતા. તેઓને તે બંનેય લેખકો મમતવગા મારે છે કે— "જૈનધર્મ એક આમાન્ય વસ્તુ નથી, પરંતુ તેનું સાચું વિજ્ઞાન વિચારો ઉપર રચાયેલું છે." પરંતુ આ સ્વરૂપ પણ ખરી જોઈ શકે. જો તે સ્વતંત્ર રીતે જોવામાં આવે તો જૈનધર્મ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રિક નથી, એટલે તેનું વિજ્ઞાન નથી, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનમય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એટલે એવું જોવાનું કે જે પ્રકારે પ્રકારે બધું બધું અર્થમાં પ્રગટિત છે એટલે જોવાનું કે જે પ્રકારે પ્રકારે નીચે પ્રકારે—

છતાં “ ક્રાન્ટ ” વિગેરે શ્રીલક્ષ્મીએ તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસની પા’ શાળામાં પાટી ઉપર ધૂળ નાંખી જ છે, એમ કહેવું જ પડશે. અને ખીજા પણ અનેક આધુનિક વિદ્વાનો એ દિશામાં પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.

પ્રાચીન કાળના દર્શનો અને ધર્મ તરફ જોઈશું, તો તે પણ ‘જ્ઞ’ વૈજ્ઞાનિક ધર્મો જણાશે. આગળની ભૂમિકા ઉપર કોઈ ચડેલા જણાતા નથી. એટલું ખરું છે કે કેટલાક ધર્મો સામાન્ય ભૂમિકા કરતાં ઉપરની ભૂમિકા ઉપર હશે. ત્યારે કેટલાક એક કરતાં વધુ વિજ્ઞાનોના પાયા ઉપર રચાયેલાં માલૂમ પડશે.

દાખલા તરીકે.—વેદાંત, “જગત્માં કેવળ એકલું બ્રહ્મ છે—ગર્ભ માત્ર સ્વલ્પમયજ છે,” એમ કહીને જગત્ના એકીકરણનું વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. ત્યારે વૈશેષિક દર્શન વિગેરે પૃથક્કરણ સમજાવે છે. ન્યાયદર્શન પ્રમાણુશા સ્ત્રનું વિજ્ઞાન સમજાવે છે. ત્યારે મીમાંસકો શબ્દપ્રમાણના વિજ્ઞાનને દલ કરે છે. સાંખ્ય પ્રકૃતિ પુરુષમાં જગત્તે વહેંચે છે. અને યોગદર્શન યોગવિદ્યાનું વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. બૌદ્ધદર્શન જગત્ની અનિત્યતા અને વૈરાગ્ય ભાવ નાનું વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. ત્યારે વેદાન્ત માત્ર જગત્ નિત્ય જ છે, એમ કહીને નિત્યતાનું વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે ત્યારે ચાર્વાક સાંસારિક જીવનનું વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. જંદ અવેસ્તા મન વચન કાયાની પવિત્રતા ઉપર ભાર મૂકે છે ત્યારે ખ્રિસ્તીધર્મ સહનશીલતા અને પરદુ ખલ્લમન પરોપકારની નીતિનું માત્ર જ્ઞાન આપે છે. કુરાનેશરીફ શ્રદ્ધા અને મક્કમતા દલ કરે છે.

આત્મકથનું અર્થશાસ્ત્ર, ચરકનું આરોગ્યશાસ્ત્ર, પાણિનિનું વ્યાકરણશાસ્ત્ર, મમ્મરનું કાવ્યપ્રકાશ, ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, વિશ્વકર્માનું ગિરિપશાસ્ત્ર, એ વિગેરે પણ જુનાં જુદાં વિજ્ઞાનો જ છે, જે તે મનુષ્ય જ કહેવાય છે એક વિજ્ઞાનને ખીજા વિજ્ઞાનનો કેટલોક આધાર છે એક વિજ્ઞાન આશ્રે ખીજું વિજ્ઞાન અમુક જ્ઞાનનો થોડો પડો સમજાવે છે એક વિજ્ઞાનના પેટા વિજ્ઞાનો ઘણાં હોય છે. અને એ મુજબ વિજ્ઞાન પણ ખીજા કોઈ મોટા વિજ્ઞાનનું પેટા વિજ્ઞાન હોય છે.

જેવું જગત્ના કોઈ પણ એવો ધર્મ—જેવું દર્શન, કે એવી કોઈ નીતિ. કે જે જગત્ના કોઈ એક મનુષ્યને આપે છે.

રીતે, છ રીતે, સાત રીતે. આઠ રીતે, નવ રીતે, એમ અનેક રીતે જગત સમજાવ્યું છે. અને તે દરેક રીતમાં પરસ્પર એક-બીજી પદ્ધતિને ગૌણ-મુખ્યભાવ આપેલો છે. ઉપરાંત, ચૈતન્ય વિજ્ઞાન, પ્રાણિ વિજ્ઞાન, પરમાણુ-વિજ્ઞાન, ભૂતલ, ભૂસ્તર, વિગેરે વિજ્ઞાનો, રાત્ન્યનિતિ, શિદ્ધ, ન્યોતિષ, ગણિત, શબ્દશાસ્ત્ર, યોગ, વિગેરે લાખો વિજ્ઞાનો બતાવ્યા છે. તેનો પરસ્પર સંબંધ બતાવી, જીવનમાં ઉપયોગ, અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં સમન્વય બતાવેલો છે. માટે બહુ જ સારી રીતે અભ્યાસ કરનારને આ દર્શન તત્ત્વજ્ઞાન દર્શન જ લાગશે, ન્યારે બીજું કોઈ પણ દર્શન જ્ઞાન સંગ્રહે વિજ્ઞાનરૂપ લાસશે. વેદાન્ત એટલે વેદાનો સાર, પણ વેદો તત્ત્વજ્ઞાનમય નથી. મીમાંસકો પણ માત્ર "વિચારકો જ છે, અર્થાત્ સાગોપાંગ તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી." વિગેરે.

જોતોના નયો તે તે વિજ્ઞાનના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરે છે. અને જોતોનું પ્રમાણ તત્ત્વજ્ઞાનદષ્ટિનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે. બીજાની પ્રમાણ વ્યવસ્થા કરતાં જોતોની પ્રમાણ વ્યવસ્થા આ રીતે જુદી પડે છે. આ ઉપરથી જોતાં વેદાન્ત દર્શન, ન્યાય દર્શન વિગેરે દર્શન શબ્દો નય દષ્ટિથી એકાદ બે કે તેથી વધારે વિજ્ઞાનો સૂચવે છે. ત્યારે સ્યાદ્વાદ શબ્દ તત્ત્વજ્ઞાન સૂચવે છે. સ્યાદ્વાદ શબ્દનો પ્રયોગ તત્ત્વજ્ઞાનની દષ્ટિથી છે. અને તે દષ્ટિથી જ પ્રયોગ થઈ શકે, માટે સ્યાદ્વાદ શબ્દનો પ્રયોગ જ તત્ત્વજ્ઞાનપણું સૂચવે છે.

એ શબ્દ તત્ત્વજ્ઞાનશાસ્ત્રનો પારિભાષિક શબ્દ છે. તત્ત્વજ્ઞાનશાસ્ત્રને જ નયો દોષ શકે. બીજા દર્શનો તો એક એક નય રૂપ જ છે, એટલે તેમનામાં નય મંજાઈ વિચાર ન હોય, એ સ્વાભાવિક છે. તેઓના પ્રમાણની વ્યાખ્યાઓ પણ એકદેશીય જ હોય છે.

આ ઉપરથી જુદા જુદાં વિજ્ઞાનોના જ્ઞાતાઓ સર્વજ્ઞ ન હોઈ શકે, એ દેખીતું જ છે. અને ત્યાં સુધી જોતદર્શનને પણ વૈજ્ઞાનિક માનીએ ત્યાં સુધી તેના પ્રતિષ્ઠાન્ક સર્વજ્ઞ દોષ જ શકે, એમ કહેવું વધારે પડતું છે. થીયેરીઓ (Theories) ને જ્ઞાતા જ્ઞાતાના વિજ્ઞાન વિગે થીયેરી (Theory) થી તત્ત્વ દર્શકનો અમર્યાદી શકે ખરો, પણ એટલા પુરતો તેને સર્વજ્ઞ કહી ન શકાય. અમર્યાદ, માત્ર આપવા માટે આયંકાગ્રિક લાગામાં તેઓને દેખાઈ જાય છે એવું કહેવું મનમાં નથી. જેમ કે-જ્ઞા સર્વજ્ઞ, કપિલ સર્વજ્ઞ, વિગેરે. અને એટલું જ નહીં અચી પણ ખરી કે-જોતોનાના ગિયના બીજા અર્થ વિગેરે નહીં, તેઓ વધારે-અર્થ જાણનાર, માટે-સર્વજ્ઞ ખરો.

સ્વાધ્યાદને આજે ખગ અર્થમાં સમજવો એ સ્વાધ્યાદની પહેલી પૂઝ છે. તેમ જ “જેમ જેમ આધુનિક વિજ્ઞાન ખીલતું જાય છે, તેમ તેમ જૈન સિદ્ધાન્તો સાબિત થતા જાય છે,” તે પણ અર્ધ સત્ય કે ખોટું છે. કેમકે એક નક્કી થઈ ગયેલી બાબતને ફરીથી શોધવા માટે શક્તિ, ધન અને સમયનો વ્યય કરવો એ જગતને મત્સ્યથી વંચિત રાખે છે. એટલે કે જગતમાં તેટલું તુલકશાન થાય છે, એ દેખીતું જ છે. એટલે હાલની શોધોથી જૈન સિદ્ધાન્ત નાં કેટલાક તત્ત્વો સાબિત થતા હોય, તેટલા ઉપરથી જૈન દર્શનનું તત્ત્વજ્ઞાન-દર્શનનું-માન સચવાતું નથી. મી. ટેસીટરી એ વાક્યો ઉચ્ચારીને જૈનોને પણ હાલના વિજ્ઞાનની ખીલવણીમાં સામેલ કરવાની યુક્તિ વાપરે છે. “પોતાના શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તો સાબિત કરવાની હાલચથી પણ જે તેઓ આકર્ષાય તો હાલના વિજ્ઞાનને સારો ટેકો મળે.” એ આશયથી જૈનદર્શનના વખાણ કરે છે, બાકી તેમાં કશી ખાસ વિશેષતા નથી. અને એવા વખાણથી આપણે બોળવાવાનું ચે નથી જગતે મિથ્યા પ્રયાસ છોડીને એ સિદ્ધ મતને વળગીને આગળ ચાલવું જોઈએ, તેને બદલે આજની યુરોપીય દુનીયા ભાંગફોડમાં પડેલી છે. અને તત્ત્વજ્ઞાન-દર્શનને વળગેલાઓને પણ વિજ્ઞાનની આકર્ષક અને ઉત્તેજક વાતો કરીને તત્ત્વજ્ઞાન. અને તેને અનુસારતા યોગ્ય આર્ય હવનથી દૂર કરે છે!

૧ મિત્રે મો ! પયયો જમો જિજમણ—

પુષ્પગવરદોમૂત્ર

દેવે... મિત્ર-યોગ્ય તરીકે સંબોધન થઈ શકેલા શ્રી જિજમણને પ્રણામ

પુદ્ગલમાથી શરીર બંધાય છે. લાખાં મનં અને શ્વાસોશ્વાસઃમા પુદ્ગલ દ્રવ્યો ઉપયોગી છે. મરણ્યઃ જીવનઃ સુખઃ દુઃખઃ પણ તેને લીધે થાય છે.

આ કલ્યા પછી તે દરેકના એટલા બધા પેટા ભેદો સમજાવે છે કે- ન્યા આપણી ખુદ્ધિ કામજ ન કરે. દાખલા તરીકે. પાંચ વર્ણુ એટલે રંગ તો સમન્યા. હવે કોઇપણ એક લાલ વિગેરે રંગલઇએ તેનો એક નાનામા નાનો અંશ, તે-વર્ણુ પરિચ્છેદ કહેવાય. એવા અમુક રંગના પરિચ્છેદો ભેગા થાય, ત્યારે એક વર્ગણા ગણાય. અને એવી અનંત વર્ગણાનો એક રંગ-સ્પર્ધક થાય એવા વર્ણુસ્પર્ધકો જગત્માં અમુક સંખ્યામાં કુલ છે. વ્યવહારમાં તેનો વિચાર જૈન શાસ્ત્રકારો આ પ્રમાણે કરે છે:-જગત્માં જેટલી લાલ ચીજો હોય, તેને એકડી કરે. લાખો કરોડો બલકે અનંત એવી લાલ ચીજો આપણને મળી શકશે. દરેક ચીજો એક લાલ રંગની જ ગણાવાની. પરંતુ તે દરેકનો લાલ રંગ પણ એક સરખો હોય જ નહી કોઇમા ઘેરો લાલ હશે, કોઈમાં સામાન્ય લાલ હશે, કોઇમા ખુદ્ધતો લાલ હશે, કોઈમાં ઝાંખો લાલ હશે. તેનું કારણ શું ? તેનું કારણ એટલું જ કે-લાલ વર્ણુના સ્પર્ધકોની મજબા આછીવત્તી. જેમા લાલવર્ણુના આછા સ્પર્ધકો હોય, તેમાં લાલાશ કમી હોય, અને વધુ સ્પર્ધકો હોય, તેમા લાલાશ વધારે હોય. એજ પ્રમાણે ગદ્ય વિગેરે વિશે પણ સમજી શકાય.

આમ કરવાથી, જગત્માંની ત્રણેય કાળની તમામ લાલાશનું માપ અને એમ્હાવનાપણાનું શાસ્ત્રીય ધોરણ નક્કી કરી આપ્યું. શું બાકી રહે છે, કે જેથી તે ગોધવા જુદી મહેનત કરવી પડે ? લાલનું વિજ્ઞાન આ પ્રમાણે પોતાની સ્વતંત્ર શક્તિથી માગોપાગ ત્રણેય કાળના રંગનું તો માપ આપી શકશે જ નહીં.

આ પ્રમાણે જ બાકીના બીજા બધા પુદ્ગલ પગિણાઓ વિશે સમજાવવાનું થિયે-ગોળ, મોળ, પ્રતંગોળ, ગમગોળ, પનગોળ, નિકોળ, વિગેરે આદૃતિઓની શરૂઆત, પરમાણુને મિદ તરીકે ગણીને પરમાણુગૃહિથી એટલા બધા અમ્હા પ્રકાર પાડી બતાવ્યા છે, કે જગત્માંની કોઈ પણ આદૃતિ તેની અદાત રહી જાતી નથી તમામ સંબંધિત આદૃતિઓનો તેમા સમાવેશ થાય છે. હવે બધા જ આદૃતિ બુદ્ધિ સાસ્ત્રનો તેની આગળ ગો નિમાય ?

દેહ, વસ્ત્ર, વાહન, રથ, પગારી, ભોજન, વિગેરે મામમી જીવનકર અને આનુષંગિક છે, અને એ માન વિપરીત થાય, તમા એ ગત્ર, દેહ, વસ્ત્ર, વાહન, ભોજન, રથ, પગારી, ભોજન, વિગેરે મામમી જીવનકર અને આનુષંગિક છે.

અનેક હોય, તે કાંઈ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાન્તો ગણાતા નથી. એલ્યુમેન્યુમનો, કોલસાનો, વીજળીનો હગ્ગર હગ્ગર રીતે ઉપયોગઃ એતો કારીગરની કરામત છે. ધનઃ સંપત્તિઃ અતુકુળ સાધનો.થી કારીગરો જેવી ધારે તેવી કરામતો બનાવી શકે છે. એમા વૈજ્ઞાનિક આવિષ્કાર શો ? જાપામાં રોજ નવા નવા અખતરાઃ પ્રયોગો. ચમત્કારિક વર્ણનોઃ વાચવા છતાં અમારા દિલ ઉપર તેથી લેશ માત્ર પણ આશ્ચર્ય થતુ નથી. પરંતુ એજ વાતોને ન્યારે જ્ઞાનિઓના વચનોમા ભવ્ય સ્વરૂપે જોઈએ છીએ, ત્યારે જરૂર આશ્ચર્ય થાય છે, અને તેવા મહાજ્ઞાનિઓ તરફ પૂજ્ય ભાવ પણ જરૂર થાય છે. કેટલાક લોકો જૈન ભૌગોલિક પદાર્થો પ્રાણીઓના આયુષ્યોઃ અને ઉચ્ચાઈઓ ઉપરથી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપહાસ કરે છે. પરંતુ તે ઉપહાસ કરનારા સમગ્ર લોકોની દૃષ્ટિમા સવિશેષ ઉપહસનીય છે, યા તો દયાપાત્ર છે.

કેમકે-વિશ્વરચના કેવા પ્રકારની છે ? પ્રાણી જ સૃષ્ટિ ક્યારની છે ? વિશ્વરચનાના એક ભાગ રૂપ ભૂરચના કેવા પ્રકારની ભૂતકાળમા હતી ? હાલ કેવી છે ? હાથી કરતાં દોઢા બમણા ગેંડાની જાતના પ્રાણીઓના હાડકાની શોધ ઉપરથી મોટામાં મોટું પ્રાણી કેવડું હોઈ શકે ? દક્ષિણ અમેરિકાથી માડીને મધ્ય હિંદ સુધિના અર્ધ ચન્દ્રાકારના સમુદ્રમાં દબાઈ ગયેલા દેશની રોધઃ વિગેરે ઉપરથી કોઈ પણ બાબતમાં હાલનું વિજ્ઞાન કોઈ પણ ચોક્કસ ધોરણ ઉપર જ નથી. જ્યાં સુધી તે કોઈ પણ ચોક્કસ ધોરણ ઉપર ન આવી શકે, ત્યાં સુધી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર વર્ણવાયેલા જૈન શાસ્ત્રના વિધાનો કયા આધારથી કયા માપથી ખોટા ઠગવવા ? વિજ્ઞાન વિષે પ્રમિદ્ધ થતા જુદા જુદા લેખો વાચતા તો કેટલીક એટલી બધી વિચિત્ર વાતો આવે છે કે શાસ્ત્રની વાતો માનવાને કાંઈ પણ આનાકાની કરવાની ગ્રહેતી જ નથી. એક તાગતુ અમુક વર્ષે તેજ અહીં આવે છે, એક તારો અમુક કરોડ વર્ષે અમુક પ્રમાણમા આપઘાત કરતો જાય છે. એક પરમાણુ એક ગગડણુનો અમુક ત્રોડમો ભાગ છે વિગેરે.

માગશ કે—ત્યાં પણ કરોડો, અમળે અને સંખ્યાત-અસંખ્યાત તથા અનંતથી વાતો કરી પડે છે

હાલના વૈજ્ઞાનિક વિષે પણ ઉપર ચોટીયુ મમજનારાઓને અહીંના શાસ્ત્રમન વિદ્યાગતા પ્રતિપાદન ખગ વર્ણનો વાચીને આશ્ચર્ય થાય એ અજ વિદ્ય છે. પરંતુ જ્ઞેને જ્ઞાનેયનો અને જ્ઞાનેયની ખુમીયોનો ખ્યાલ હોય, તેજેને મેમચે એકેયમા આશ્ચર્ય થાય તેમ નથી.

નય છે. ત્યારે નહાવામાં કેવી કેવી ચીજો વાપરે છે ? અને કેવી રીતે નહાય છે ? તથા કેવી રીતે તેમને નહવરાવવામાં આવે છે ? તથા દેવોના સ્નાન, તીર્થ કરોના સ્નાન, એ વાચતા અને તેનો વિચાર કરતાં આપણા મનમાં થાય છે કે-આથી ઉચી રીતે નહાવાનું જગત્માં સંભવિત નથી.

આજ પ્રકારે સુંદરમા સુંદર પુરુષ કેવો હોય, સુંદરમા સુંદર સ્ત્રી કેવી હોય, સુંદરમા સુંદર શરીર કેવું હોય, સુંદરમાં સુંદર મોહું કેવું હોય, સુંદર-મા સુંદર મહેલ કેવો હોય સુંદરમા સુંદર ગિર કેવું હોય, સુંદરમાં સુંદર સંગીત કેવું હોય, સુંદરમા સુંદર નાટક-નૃત્ય કેવું હોય ? (દાખલા તરીકે સૂર્યાભ દેવના કાલ-વૃજેરે અક્ષરોના આકારના તથા બીજા અનેક પ્રકારના નૃત્યના વર્ણનના પાનાના પાના ભરેલા છે.) તે દરેક વર્ણનના વ્યવસ્થિત સૂત્ર છે. જેમા તે તે વસ્તુનું સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ણન કરેલું હોય છે, તેમજ હલકામા હલકી વસ્તુના પણ વર્ણનના ગુદા સૂત્રો હોય છે. એ પ્રકારે રચાયેલા સૂત્રોના ટુકડાઓ જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં જહાં કહીને બોડી દે છે. એમ કરીને આખા વિશ્વની ઘટનાને વર્ણવવાને સૂત્રાત્મકતા ઉત્પન્ન કરી લીધી છે એમ કરીને સાહિત્યમા જે ખુબી દેખાય છે, તેનો તો વિચાર અહીં નહીં કરીએ પરંતુ વ્યવહારમા આવતા, આવી શકતા, આવી શકે તેવા અનેક પદાર્થો ધણીજ ભગ્ય ભાષામા બતાવ્યા છે. જેમાના અનેક પ્રકારો આજનું વિજ્ઞાન પણ વાપરી શકતું નથી, વાપરી શકશે પણ નહીં

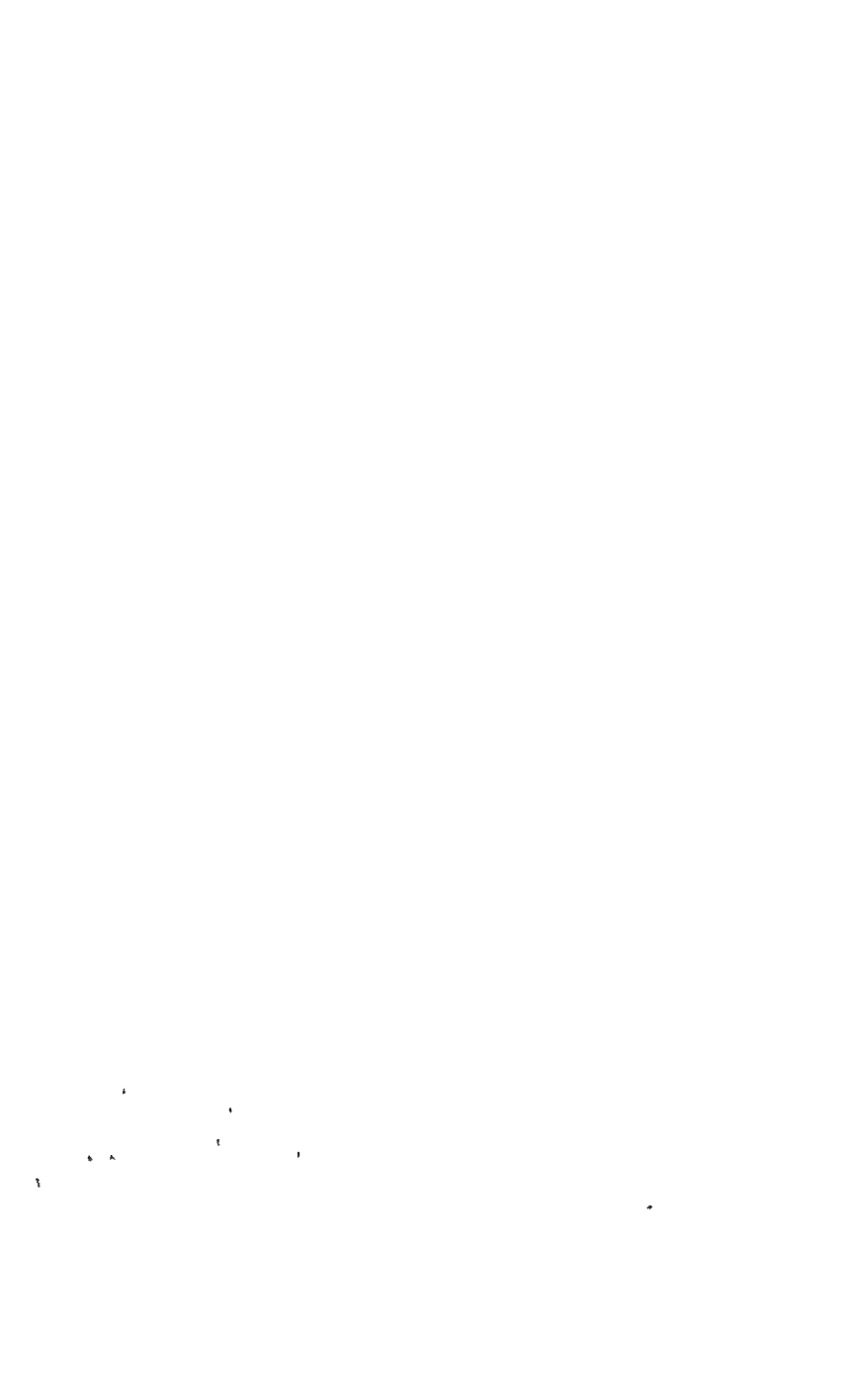
એટલે વ્યવહાર ઉપયોગ વિશે પણ આ રીતે આપણને જૈન શાસ્ત્રો-
માથી અનેક પ્રયોગો મળી શકે તેમ છે. પ્રજ્ઞના જેવા દેશ કાળ. અને
સ્થિતિ તે પ્રમાણે તેનો તે ઉપયોગ કરી શકે છે.

એ વાત પગલુ તમારી ખરી માતી બ્રહ્મએ, પરંતુ એ વર્ણન તો શા-
ઓમા છે ને ? તેથી સ્વાધ્યાય થા : એરી ચીન્ને કોઈ બનાવી જાયતુ ન હોય,
કોઈને ત્યાં મળે નહીં, કોઈ તેનો ઉપયોગ જાણે નહી, તો શા કામનું ?

એ બનાવ્યો છે, તેનો જવાબ પણ આપતા પડે !! એટલું તો તમારી પામે કમ્પુન કરાવી સેવજ પડે !!-આમારા પૂર્વ પરિણામની જગ્યા બદલ એ જગ્યાનો નોંધાવી જર. એટલું કમ્પુન કરી, એટલે તમને તમારા એ પ્રશ્નો પણ જરૂર આપતા નેનાર કીએ અને જરાય એ છે કે-

મેણી વનુએ મેણસાને આધાર કરીગરો અને તે તે આપના

[illegible]

પગભર થતા ગયા. તે તે કારીગર પોતપોતાના ધંધામાં વગર હરીદ્વારે
નવું નવું શોધતા ગયા અને જેમ જેમ વક્રગતુ ક્ષેત્ર તેમને મળતુ ગયુ, તેમ
તેમ તેઓ આગળને આગળ વધતા ગયા. અને માથે સાથે શોધજોળને
નામે આપણી ઘણીખરી કળાઓના હેવાલો ત્યાં પૂરા પાડવામા આવતા ગયા,
તેમ તેમ તેઓ આગળ વધતા ગયા. પરંતુ એમને એમ એ દેશોમાં પણ
એકાએક મહાન કારીગરો ઉત્પન્ન થતા ગયા છે, એમ સમજવાનું નથી

જેમ સુતાર, લુહાર, સોની, રંગારા, ચિત્રાગ વિગેરે અહીં હતા. તેમજ
ત્યાં પણ હોય જ, એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં પણ ચડતી ઉતરતી હોંશીયારીવાળા
હોય, એ પણ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એટલું ચોક્કસ છે કે તેઓ લાગતવ-
ર્પના કારીગરો કરતા તે વખતે ઉતરતી શક્તિવાળા હતા પરંતુ તેને પુષ્કળ-
અતિપુષ્કળ ઉત્તેજન આપવામા આવ્યું છતાં તેઓ આગળ વધી શકે તેમ નહોતું,
પરંતુ ગજકીય અને ખીજી લાગવગ વધારીને અહીંના કારીગરો ઉપર સીધો કે
આડકતરો અકુશ મૂકાતો ગયો. પછી ત્યાંના એ ધધાર્થીઓ પૂરા જોગમાં
આવી ગયા. જમ, હવે એક વખત હરીદ્વારમા આગળ વધી ગયા પછી
ઉપર પ્રમાણે બન્નેય તરફના રાજકીય રક્ષણને લીધે તેઓની પ્રગતિ ખૂબજ
વધી ગઈ વકરા વધતા ગયા. નવાનવા અખતગ થતા ગયા અને તેમાથી
વિજ્ઞાન જન્મતુ ગયુ. વિજ્ઞાન માત્ર વિચારમાંજ વધ્યું હોત અને તે કારીગરો
મારકત વ્યવહાર ન બનાવ્યું હોત, તો તે માત્ર સમજવા વાચવા પૂરતુંજ રહેત

આ હરીદ્વારમા પહેલા માણસોમાના કેટલાકો જેમ જેમ વધારે બુદ્ધિ
ચવાવતા ગયા તેમ તેમ તેના ધ્યાનમા જે નવાનવા અખતગ
આવતા ગયા, તેમ તેમ તે લખી ગખતા ગયા તેને માટે પછી ગમ્યે
મચ્યાઓ ગ્યાપી આપી. એવા લખાણોનો સંગ્રહ વધતો ગયો ઉત્તરોત્તર
ગાંધિડો થતા ગયા. કાગખાનાઓ થયા. એમ યંત્રવાદ ઉત્પન્ન થયો અનેક
દેશમા કરતા મુઆકરો નવાનવા અનુભવોનો ઉમેરો તેમા કરતા ગયા આ
હાવતા વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું મૂળ છે. થોડા ઘણા પ્રાચીન વિચારોના
વિચારોને વિશેષ પુષ્ટિ આપી ગિદ્દાત તરીકે નક્કી કર્યા એટલે વિજ્ઞાન
ઉત્તર થયું.

દરેકને અને યુગોપતી સામાન્ય બુદ્ધિની પ્રજા ભાગ્ય અને ચિત્ત જેની
અનુભવના મોટી મોટી પ્રજાઓ માથે એટલે માથે દરિયાના કડી શરે તેમ દર
જ ને તે દરેક યુગની મન વિન્ના તેઓને આવે તેમ દત્તજ નહીં. આ દરિયા
દરેક યુગના દરેકની યંત્રવાદની તીવ્ર બૂખમાથી ચવાવના ઉત્તરોત્તર ગમે.
અને તે દરેક યુગના દરેકની માથે દરિયાના અનેક વસ્તુઓમા
ને ને ને દરેક યુગના દરેકની માથે દરિયાના અનેક વસ્તુઓમા

આજ સુધી જે માલ બનાવવા માટે કારખાના વિલાયતમાં હતા તેવાજ માલ બનાવવાના કારખાનાં આ દેશમાં કરવા તેમાં પરદેશી મુડી, દેશી કાચો માલ, દેશી મજૂરી, અને પરદેશી શોધના યંત્રોથી માલ ઉત્પન્ન કરવો. પરંતુ એ માલનું વકરાનું ક્ષેત્ર ક્યાંથી કાઢવું? એ માલનું વકરાનું ક્ષેત્ર ઉભું કરવા સ્વદેશી ક્ષિત્તિ આપને મોટા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું. એટલેત્યાની વધી પડેલી મૂડીને રોકવાનું અહીં ક્ષેત્ર ખડું થઈ ગયું. ત્યાંના કારખાનાઓની જમીન છુટી થઈ, ઘણી મૂડી છુટી થઈ, કામ કરનારા છુટા થયા, જેથી હવે પછીના નવા નવા અખતરાઓ માટે તે બધું રોકવા માટે તે ગોઠવણ ત્યાં થઈ શકે. અને ઉતરતા દરજ્જાના કારીગરો, વધારાની મૂડી, વિગેરે અહીં રોકવાની ગોઠવણ પણ થઈ શકી. બેકારીની ખૂબ ઉપાડીને ત્યાંના કારીગરો અને મજૂરોને અહીં પણ આપાત કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. દેશી લોકો તેના યંત્રોના ધંધામાં બળે તેવી મગવડો થઈ. વ્યવસ્થિત મજૂરો મળે માટે મજૂર મંદો સ્થપાય છે. મોટી સંખ્યામાં મરતા મજૂરો મળે માટે સ્ત્રીવર્ગને આર્થિક સ્વતંત્રતાને નામે દેશનાયકો મારફત ઉશ્કેરવામાં આવે છે. જેમ જેમ આ દેશની જમીન ઉપર આક્રમક યંત્રોથી ઉત્પન્ન થયેલો માલ બજારમાં આવતો જાય, તેમ તેમ સ્વદેશી ક્ષિત્તિને પ્રજા “મેઈડ ઇન ઇન્ડિયા” નો-ધણીજ દૃષ્ટિઓથી નક્કી કરેલો-માર્કો જોતી જાય ને ખરીદ કરતી જાય,

હવે અહીં કેટલાક કહેશે કે-“તમાગે આ કલ્પના બૂલભરેલી છે. કેમકે દેશના આગેવાનોએ તો શુદ્ધ સ્વદેશી માલ વાપરવાની જ ભલામણ કરી છે. આપણા દેશના લોકો એવા અણમગજુ છે, કે માલનો માત્ર સ્વદેશી મમજીને ખરીદે છે.”

અમાગે કલ્પના બૂલ ભરેલી નથી દેશના આગેવાનો શુદ્ધ સ્વદેશીની જવાબબ કરે, અથવા તમની પામે એવી ભલામણ કરાવવામાં આવે, તોજ શુદ્ધ કે અશુદ્ધ પણ કોઈપણ પ્રકારના સ્વદેશી ઉપગ્રહ પ્રજાનું મન કેન્દ્રિત થાય. “મોતને વળગવામાં આવે તો તાવ આવ” એવી આપણી કહેવત છે, તે અહીં મગમગ થાય પડે છે. મુન્સફીઓ દરેક કામ એ રીતે જ કરે છે

અર્થાત્ “પરદેશી આવના માવને અન્ને આપણે આપણા દેશમાં ખનનો શુદ્ધ સ્વદેશીજ મલ વાપરવે જોઈએ” એવી દેશમાં ધોણણ કરતા જાય, તેમ તેમ એક નર્મ એવો તેમાં જાગે પાળ જાય, કે-(એવો વર્ગ ઉત્પન્ન કરવો પડે જોઈએ) જે અન્ને અન્ને શુદ્ધ સ્વદેશીનો મરેગો પરીચાહે, પરંતુ તે ન “પણ કાંઈ નિ” કે અણ વગર શુદ્ધ સ્વદેશી વાપરવે હવે જ નહીં, કેમકે તેમની પાળ જાગે અને અને માનસ તે વિચારની જ દત્ત. માત્ર તેમનો

પરદેશી વિજ્ઞાનના ભક્ત તેના ગુણ ગાવાનાજ. એ ગુણગાવામાંજ પરદેશી માલ અને પરદેશી યત્રવાદની અજળ જાહેરાત પડી છે. માલની જાહેરાત કરતાં પણ એ સીધી વધારે સજ્જડ આડકતરી જાહેરાત છે.

“હાલનું વિજ્ઞાન સુંદર છે, સરસ છે, ઉત્તમ છે, ઉપકારક છે” આ ભાવનાનો એ અર્થ થાય છે કે-તે ખીલવું જોઈએ. તે ક્યારે વધે? તેના જોડે ઉપર ઉત્પન્ન થતો માલ વધુ પ્રમાણમાં ખપે તેમાથી નફો મળે, મૂડી વધે અને તે મૂડી વિજ્ઞાનની વધુ ખીલવટમાં રોકાય, તોજ વિજ્ઞાન આગળ ખીંચે ને? એમને એમ તો ખીલી શકેજ નહીં આ રીતે હાલના વિજ્ઞાનની જાહેરાત કરનારા પરદેશી સંસ્કૃતિ, માલ, અને કારીગરીના ઉસ્તાદી પૂર્વક જાહેરાત કરનારા છે આ દેશમાં આવો વર્ગ પોતાને માટે ઉત્પન્ન કરી લેવાનું માનતો એ કુશળ પરદેશીઓનેજ આપવું જોઈએ. એવા માણસો જાહેર સભાઓમાં, છાપાઓમાં, મ્યુનિસિપાલીટીઓમાં અને અનેક ઠેકાણે માન પામે, એ પણ એટલુંજ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી દેશનાયકો, સુધારકો, અને હાલનું વિજ્ઞાન, એટલે શું? “મેઇડ ઈન ઇન્ડિયા” એટલે શું? તે બરાબર વાચકોના સમજવામાં આવ્યું હશે. એક ડૉક્ટર થાય એટલે ત્યાંના દવાના કારખાનાને રાજનો વાર્ષિક પામ-પદ્મદગ્ધરનો વકરો, એક મ્યુનિસિપાલીટી એટલે નળ, ગટરો, ઇલેક્ટ્રીકના સામાનના લાખોનો વકરો, પછી પગારો માનપાત આપવા કેમ ભારે પડે!

તમારા પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે-સુવારક ગણાતા વર્ગ-આ દેશની કાગે-ગિરીને મોટો ટોચો દીધો છે. એ વર્ગ કાયમ પ્રજાની વસ્તુ સ્થિતિથી અગત્ય રતો છે અને છાપાઓના વલણ ઉપર દોરાયે ગયો છે. કેમકે-નેઓએ શિક્ષણ એવું લીધું છે, અને બહારના સંજોગો પણ તેઓને તેરાજ આપ્યે રાખવામાં આવેલા છે. દેશનાયક તરીકે ગણાતો વર્ગ પણ વિદેશી જગતની પામેલોજ વર્ગ છે. તેને દેશના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન, સાચા અર્થ શાસ્ત્ર, માયા મમાજ શાસ્ત્ર, માયા ઇતિહાસ, માયી ભૂગોળનું જ્ઞાનજ મળ્યું નથી. એટલે એ આતુજ તેઓને માટે તદ્દન અગ્નળી છે.

આજે પણ તે લેડોમાના ભુદ્ધિમાન માણસો જૈન-બૌદ્ધ અને વૈદિક આદિત્યમાં પ્રવેશ કરે, તેનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરે, અને દેશમાં વારમાં શો પળ જો છુટું છવાયું વેગાયેલું પડ્યું છે, તેનોયે મગ્ન કરે. ધર્મી મિત્ર તેમાં ગેરવત્તા આવે, તો આતુનિક વિજ્ઞાન કરતાં સાષોગળી મિત્રનું મેળવી નફો તેમ છે પરંતુ આ તરફ ડોઝનું ધ્યાન જાય તેમ નથી. જ્યાં ના તેને મોટું પૈસા મળે તેમ નથી કેમકે-ગામ મદારામજોની મૂડી ના પડેજો યત્રવાદ અને કાગેગિરીના ઉપયોગમાં અને દાવના વિજ્ઞાનની ખીલવટમાં તે દાવ ના છે શિખવા-શીખવવાના યથાનો પળ નથી. જે છે,

જ્યારે-સ્વદેશી, હાલના શુદ્ધ સ્વદેશી, હાલનું વિજ્ઞાન, દેશ નાયકો, સુધારકો, કેળવાયેલા, એ વિગેરેમાં પરદેશી લાગવગતો આત્મા ગોઠવાયેલો છે.

પ્રાચીન કળા:-ખરું શુદ્ધ સ્વદેશી: ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાન:-આલુ ભારતીય આર્ય જીવન: વિગેરેમાં ભારતનો આત્મા છુપાયેલો છે.

શાસ્ત્રોમા જે-ભવ્ય વર્ણનો છે, તેને વ્યવહારમાં જીવન્ત ગખવાનું કાર્ય કારીગરો અને તે તે ધંધાર્થીઓનું છે. અને તે તે ધંધાર્થીઓ ટકી શકવાનો આધાર પ્રજા તરફના ઉત્તેજન ઉપર છે. વિજ્ઞાનને નામે વ્યવહારમા પોતાના કારીગરો અને ઉદ્યોગોને પ્રગતિમા મૂકવાની યોજના શિવાય ખીજો કાંઈ પણ અર્થ હાલના વિજ્ઞાનની જાહેરાતમા નથી. વિજ્ઞાનની બાજુ-તમા ખરી રીતે ભારતના તત્ત્વજ્ઞાનને અને વિજ્ઞાનોને તે કદો પહોંચી શકે તેમ છેજ નહીં. પરંતુ માત્ર, વ્યવહારમાં તો વચ્ચે પ્રવેશ કરવાને આજની બધી તૈયારીઓ છે વળી વિજ્ઞાનના મૂળ સિદ્ધાંતો તો બહુજ થોડા હોય છે. પરંતુ કેટલીક કારીગરોની વિશિષ્ટતા હોય છે. જેમ કે-લોખંડ: પદાર્થની સિદ્ધિ થયા પછી, ખાણુમાથી તે કેમ મેળવવો, અને તેનો વિવિધ ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો? એ તેના નિષ્ણાન કારીગરો ઉપર આધાર રાખે છે.

પ્રજા જીવનમા-મહાત્માઓ-રાજાઓ, વ્યાપારીઓ, વિચારકો, વિગેરે વર્ગો હોય છે, તેમાનો એક કારીગર વર્ગ પણ હોય છે. તેનું સ્થાન કાંઈ સર્વો-ત્તમ નથી હોતું. સરોધકોને જે માન મળે છે, તે માન કારીગરોને નથી પણ મળતુ. પરંતુ આખી પ્રજામાં સૌ સૌને સ્થાને સૌને મહત્ત્વ આપવામાં આવે તેજ વ્યાજખી ગણાય છે, અને દરેક પ્રજામા એમ જ હોય છે. અનેક ધંધા-ર્યોઓની પોત પોતાના કાર્યોમા વિશિષ્ટતાઓ હોય છે, તેટલા ઉપરથી કાંઈ તેઓ પ્રજાનો સર્વોપરિ વર્ગ ગણાતો નથી.

વિનાયતી માત્ર ખરીદ કરાવાના જમાનામાં ત્યાના કારીગરોની પ્રવૃત્તિ આદેશમા કલ્પન્ત કરવામા આતી હતી. આજે સ્વદેશી માત્ર ખરીદવાના વજા-ગણનો જમાનો કલ્પન્ત કરવામા, તથા તે દેશના વિજ્ઞાનને પ્રતિષ્ઠા આપવામા આજે જે આ દેશનો આમુક વર્ગ આદેશમા વિજ્ઞાનનો ભક્ત ગણે, એટલે મહત્ત્વ, વિજ્ઞાનના પાત્રમા અનેક વસ્તુઓનો વહેરો ચાલુ રહે જ વળી વિજ્ઞાનને એક ધંધા અને મળતે જ ઉત્તેજન છે. અગતીની પ્રજાની મતા, ઉત્તેજન, આવી વિજ્ઞાનને મહત્ત્વ વિગેરે બધા જ પાનાં ગાય, તેમ તેમ આજેના પ્રજાના જમાનોમાં.

આ પ્રજાને આજેના વિજ્ઞાનને મહત્ત્વ આપના આ દેશના પ્રજાની પ્રવૃત્તિ-ને આજેના જમાનોમાં તેમજ તેઓને ખ્યાલ પણ રહેતે નથી.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

12

13

કે-જ્યારે અદ્ભુત શોધખોળથી ભરેલું વિજ્ઞાન કુદરતી રીતે ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યું છે, આપણે તેની સામે ટકી શક્યા નથી, ટકી શકીએ તેમ નથી, તો પછી તેના લાભથી વંચિત રહેવું એ કેટલી મૂર્ખતા છે ?

એ વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સામે આપણે પ્રથમથી જ કાંઈ પણ કરી શક્યા નથી. અને જાપાન વિગેરે તેની મદદથી અસાધાગળ પ્રગતિ કરી રહેલ છે. તો પછી આપણા જાપાન કુવામાં જુડી મરવાનો જ વિચાર ગમીશું તો શું જુડી મર્યા વિના રહીશું ? માટે જો આપણે આપણી પ્રગતિનો ઉદ્ધાર ચાહતા હોઈએ, તો આપણે પણ હાલના વિજ્ઞાનનો સ્વીકાર કર્યો જ છુટકો છે, તેમજ તેણે પણ આપણા જીવનમાં ઘણી રીતે પાકેપાયે પ્રવેશ કરેલ છે, તે કોઈ રીતે હવે નીકળી શકે તેમ નથી. ગમે તેટલા ધમપછાડ કરવામાં આવે, પણ તમાર કાંઈ પણ હવે વળે તેમ નથી, શાહુમૃગને શીકારી માગવા આવે, ત્યારે બચાવ માટે રેતીના ઢગલામાં માથું ધાસે, તે શી રીતે બચી શકે ? “અમાર સાર છે,” “અમાર જીવુ સુદર હતુ,” “ઘણુ ઉત્તમ છે” “તેમાં ઘણી અદ્ભુતતા છે.” એવા એવાં ગાણાં ગાવાથી હવે શું વળવાનું છે ? તમે પોતે પણ જીવનની ઘણી ખરી જરૂરીયાતો હાલના વિજ્ઞાનની મદદથી પૂરી કરો છો. એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. તો પછી તેની સામે બખાળા કાઢવા અને-“એ ખોટું, એ ખોટું” એમ બોલ્યા કરવું એમાં હાપણનો ક્યાં અશ છે ? તે સમજી શકાતુ નથી. વધારે સ્પષ્ટ ભાષામાં કહીએ, તો એ મૂર્ખાઓનો જ પ્રલાપ છે તે શિવાય બીજી કાંઈ પણ નથી. ”

તમાગ આ શબ્દો તમેએ પોતે ઉપજાવી કાઢેલા નથી, પરંતુ આંતરિક વિજ્ઞાનની આ દેશમાં પ્રતિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરવાને પ્રયત્ન કરનારા વર્ગે કોલેજોમાં, વર્તમાન પત્રોમાં, ગ્રંથોર ભાષણોમાં, પાકેચ પુસ્તકોમાં, આજ સુધી ક્લાસિક ગણેલા દલીલોની ધીરે ધીરે થયેલી એક સામગ્રી અગત્યને પરિણામે તમે આમ બોલી ગયા છો. તમાગ આ દરેક શબ્દો ઉછિના ફેગારેલા છે. અવ્ય વિચાર શક્તિથી જન્મેલા નથી. એ પ્રચાર કરનારા પ્રચાર કરે, તેની મામે અમારે કાંઈ પણ કરવાનું નેય જ નહીં, તેનો જરૂર પડે પણ આપવાનો નેય નહીં. પરંતુ અમાગ ભાઈઓ ઉપર તેની અસર થતી નેય છે, એટલે તેમના જે કોઈ નિષ્પાત્તમ દિવના રોપ, તેની અસર મટે અમારે જરૂર પડે અપરે પડે છે. પરંતુ જેઓ તેમાં કંઈ વિચારના અને મન ચુસ્ત બન્યા પડેલા અભિદ્વાજી નેય છે, તેને માટે કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરવો જરૂર નથી. ”

લીને છાપો એ તો માત્ર પ્રાથમિક શિક્ષાત હતી. પરંતુ એશિયામા લગ-
 ધના ખીજો નાંખીને સામસામી યુરોપવાસીઓએ મદદ કરીને, તે તે કાળી
 પ્રજાઓની સત્તાઓ ખોખરી કરી નાખ્યા પછી હાથમા આવે, તે વ્હે ચી લેવાની
 છુપી યુક્તિરૂપે ઇટલી, જર્મન, પ્રજાસંઘથી છુટા પડેલ છે, છુટા પડતા
 દીધેલ છે, અને પ્રજાસંઘ ખાલી ધુંધવાટ કરીને એસી રહે છે. વખત જતા
 જપાન, ઇટલી વિગેરેના પૃષ્ઠબળથી, અને ચીન, હંગકાડ વિગેરેના પૃષ્ઠબળથી
 થોડું ઘણું જોર કરશે. પરંતુ આખર એ બન્નેય એશીયાના રાષ્ટ્રોને યુરો-
 પનાજ મુત્સદ્દીઓના હાથમા રમવાનું રહ્યું. એ આગ સળગતી સળગતી
 ભારતમાં પણ કોઈ જુદાજ રૂપે કદાચ આવે, તો ભારતની પ્રજામાં જે કાંઈ
 સ્વતંત્રતા, જીવનની સ્વતંત્રતા ટકી છે, તેના ઉપર ફટકો લાગશે.
 આ દેશમા રાજા તરીકે, જાગીરદાર તરીકે, ધર્મગુરુઓ તરીકે કે ધર્મિક
 મહાગુરુઓ તરીકે થોડા ઘણા જે હિંદુ પ્રજાજનો સત્તામાં ટકી રહેવા પામ્યા છે,
 તેના ઉપર ફટકો કદાચ લાગે. એ બધું પાર પડ્યા પછી પ્રજાસંઘ ઇટલી
 વિગેરેને શાંત કરે. અને જાણા યુરોપીય રાષ્ટ્રોને ભેગા મેળવી લે. પરંતુ એવી
 ધમાચકડીમા કાળી પ્રજાના રાષ્ટ્રો ખોખરા થયા હોય, તે મજબૂત ન જ થાય.
 અને એકની યા ખીજની કોઈપણ યુરોપીય રાષ્ટ્રની જ સત્તા આજ કરતા
 કેટલેક વધુ અંશે એ દેશોમા સ્થાપિત થઈ ચૂકી હોય, પછી તે ઇટલીની કે
 જર્મનીની, કે-રશિયાની કે ફ્રાન્સની કે હંગકાડની હોય. માત્ર પ્રજાસંઘના
 ગૌર્વાંગ આગેવાનોને એટલું જ જોવાનું હોય કે-“યુરોપીય રાષ્ટ્રોની એકદર
 સત્તા આગળ વધી કે નહીં ?” ગુરુઓ, રાજાઓ, જાગીરદારો, અને ધર્મ-
 કોની સત્તા તોડવા પરદેશીઓએજ કામ્યુનિસ્ટોને છોટ રહીને ગોડવ્યા છે,
 તે એ મારફત એ ચાર મત્તા તુટ્યા પછી, તે સત્તાઓ કામ્યુનિસ્ટોના
 હાથમા રહેવાની નથી એ સ્પષ્ટ છે એ સત્તા પરદેશીઓનાજ હાથમાં
 આવવાની. પાગુ જ્યાં સુધી એ કામ પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી અયડામણી
 ચાલવા દેવાની અને પરદેશીઓએ તટસ્થ ભાવે બેઠા બેઠા જોવાનું. મત્તાઓ
 તુટ્યા પછી માત્ર મત્તા સ્થાપિત કરવાનુંજ કામ બાકી રહે

ચીનની અંદર તો રાજાની મત્તા અને પ્રજાસત્તાક એ બે ભાગ તે
 આજ સુધીના પરિચયથી પાડી દીધેલા છેજ. છતાં એ દેશની પ્રજા સ્વતંત્ર
 મંદી છે હવે તેને ખોખરી કરવા જપાનને ઉરફેયા વિના કેમ ચાલે ? અને
 દેશનાં ને હરેને સમન્વય ગાળવાની પોલીમી બદાગ પાડનારું રત્નુ, એટલે
 લગાવે મંદી કિનેમના કેમ આવે ? આ ગિચિત્તિમા-ઈટલી વિગેરેને આ કાંઈ
 કરવા દેવા માં તેમને દરકન આવે નહીં. એટલે ચીનને ઇએડ વિગેરેનું સમજ

સંશોધકો પણ આ વાત સમજે છે. પરંતુ હાલમાં વ્યાપારી હરીફાઈ વિગેરે કારણોથી તેમાં આગળને આગળ તેઓ વધે જ જાય છે અને દુનિયાની બીજી પ્રજાઓ ઉપર પોતાની સરસાઈ વધાર્યે જાય છે. જો છેવટ સુધી તેઓ એમને એમ ચાલુ ગએ, તો અંદરને અંદર કાપાકાપી ચાલે. આ વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પરોપકાર બુદ્ધિમાંથી જન્મેલ નથી, પરંતુ પ્રજાકીય સ્વાર્થમાંથી જન્મેલ છે. એ બાબતમાં યુરોપના પણ મી. ગ્રેગ તથા ટૉલ-સ્ટોય અમારા વિચારને સમ્મત છે. એટલે આ વિજ્ઞાન નિર્મૂળ છે, અને શુભ છેડાવાળું જ નથી, માત્ર કામચલાઉ અને ક્ષણિક છે. એટલે અમુક વખત પછી તેને બંધ થયા વિના ચાલે તેમ છેજ નહીં.

અલગત, વચસા કાળમાં દુનિયાની ગોરી પ્રજાઓને વસવાટ માટે-એની માટે-ધણા દેશે અપાવી દેશે. આ ભૂમિમાં પણ જેમ તેઓએ બીજા દાણ-ઓમાં સંસ્થાનો સ્થાપેલા છે, તેમ સંસ્થાન સ્થાપશે આ દેશના ધણા લોકો કદાચ તેઓના હાથ નીચે ચાલ્યા ગયા હશે. છતાં-આ દેશના તત્ત્વ-જ્ઞાનમાંથી જન્મેલો સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યક્ચારિત્રનો માર્ગ ચાલતો જ હશે. આજે એ લોકો-કેળવણી અને ઉદ્યોગ એ બે શબ્દો મારફત પ્રજા-ઓને આકર્ષે છે. પરંતુ તેમાં સ્વાર્થ પડેલો છે-એટલે તે બહાર આવી જતાં તેના ઉપર પ્રજાઓનો વિશ્વાસ રહેશે જ નહીં આ બંધો ઘોઘાટ બંધ પડતા, ત્રણ રત્ન અને તેને અનુસરીને ગોઠવાયેલું તત્ત્વજ્ઞાન અને બીજા વિજ્ઞાનો તે વખતે પણ અત્યંત ગ્રહણ જેવામાં આવશે, અને એ રીતે તે અબાધ છે. એમ વધારે સ્પષ્ટ માનિત થઈ ચૂકરો

હાલનું વિજ્ઞાન પ્રજામાં લોકપ્રિય કરવા માટે અનેક ચીજોરૂપે પ્રજાના ઉપયોગમાં આવતું દેખાય છે, પરંતુ તેનો આખર ઉપયોગ લડાઈઓ અને લગ્નરી તરવોમાં છે. બધા સુધી પ્રજાઓના કેટલાક તરવો હાથમાં ન આવ્યા હોય, ત્યાં સુધી અવનવી સગવડ માટે એ વપરાય છે પછી તરતજ લરકડી સ્વરૂપમાં એની ત્રપાટે પ્રજાઓના ત્રાણાવાટો કાઢી શકે છે દગ્ગિકાઈ વિના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં વિજ્ઞાન ન ચાય અને વિજ્ઞાનિક લડાઈઓ એ દગ્ગિકાઈનું ક્ષેત્ર છે, ગમે તેવું મદદ મળીને કે માનવ, આજે દગ્ગિકાઈ તોડી નાંખે એટલે તે નમ્રનું અગ્નિ થાય એટલે નમ્રણવાનો મામાનું અનુકરણ કરીને તેના ક્રોધ અને અવનવી મોંઝવણ કરે આજે કોંકરો મદારક જાતુઓની મોંઝવણ છે એ સ્વર્ગમંદ મિત્રે તે ત્યાં સુધી શકા અતારી હતી કે-
“દાહન દેવના નામમાં કે જેની નામનીમ વિગેરે રોગોના જાંતુઓ કેમ મરે” કે “જેવુંકે જેવું જાંતુ અગ્નિ દેવના”

શોધ્ય છે, તેના કરતાં ખીણું નથી જ ? ઘણું છે. પરંતુ તદ્દન સ્વતંત્ર વિચાર અને સાધનો ગોઠવવાની જાપાન પાસે એ શક્તિ નથી. યુરોપના રાષ્ટ્રો પોતાના વિજ્ઞાનને ભારત અને ચીન જેવા દેશોમા પ્રતિષ્ઠા આપવાને જાપાનને વખાણે છે, અને વિજ્ઞાનમાં આગળ વધવા દે છે; પરંતુ જ્યારે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકાની હરિક્ષા થવાની તે વખતે જાપાન સ્વતસ્વકેટલું ટકાવી રહેશે કે ટકાવી રહેલ હશે ? તે વખતે ખરી કસોટી છે. આજના વખાણથી અને ભવિષ્યમાં ક્ષયકર આજની દેખીતી ઉત્થિતિથી જાપાનની પ્રજાએ રાજ થવા જેવું લાગતું નથી. એ જ સ્થિતિ, તુર્કની અત્યારની ઇસ્લામનીતિ વિષે પણ સમજવાની છે.

જે પ્રજાઓ આધુનિક વિજ્ઞાનને રસ્તે ચડી નથી, તેમની સાથે ભુદી જાતની લડાઇઓ લડવી પડે, અને વિજ્ઞાનને રસ્તે ચડેલા સાથે વૈજ્ઞાનિક માધનોથી લડાઈ ચાલે છે. એ હરિક્ષામાં આજ કરતાં પણ કાળી પ્રજાઓ અદરખાતેથી વધારે જોખરી થઇ જવાની એ વખત પણ એક વખત આવશે. માટે આધુનિક વિજ્ઞાનને રસ્તે નહીં ચડેલી સ્થાન પ્રજા કાંઈ પુટે કપડે પણ આખર લાખો કાળ જીવત રહેશે. કારણ કે—

લશ્કરી દોગથી મારી મારીને પ્રજાને કેટલીકને મારી શકાય ? તેમજ ભુકમથી સરકાર પણ કેટલાક બદલી શકાય ? ગમે તેમ કરે, તો પણ કાંઈને કાંઈ રહી જ જાય. આમ આખર ચાકતા ચાકતાં જે કાંઈ રહી જશે, એજ ભારતનો વિજય, ભારતના તત્ત્વજ્ઞાનનો વિજય. ભારતની મંસ્ફૂતિનો વિજય આ બધી ધમાસ વચ્ચે અને પછી પણ જે કાંઈ થોડો ઘણો વર્ગ પણ ભારતીય જીવન પ્રમાણે જીવતો રહેશે, એજ તેનો વિજય છે.

માત્ર આમા ધોગજની ઘણી જ આવશ્યકતા રહેશે. ખરી ધોગજ માખી સકરો તેજ વિજયી થશે. બાકી આધુનિક વિજ્ઞાનને જેઓ ટેકા આપી રહ્યા છે. તેઓ આ દેશના લોકોનો પ્રજાદ્રોહ, દેશદ્રોહ, મંસ્ફૂતિદ્રોહ, ધર્મદ્રોહ, કરે છે તેમાં મરણને અવકાશ નથી.

અનિવાર્ય મંજેગોમા ઉપયોગ કરવો એ ભુદી વાત છે, અને હાર્દિક માત્ર માનવ, એ ભુદી વાત છે.

૧. આ 'મંસ્ફૂતિ પ્રમાણે જીવવું' એ આદર્શ હોય, છતાં કાંઈ આ નિર્દેશી વેત નિક વસ્તુનો ઉપયોગ ન છુટકે કે દેખાડેખીથી કરવો પડે, તે નુશા ન તે રોગ છે, પરંતુ એટલું નુશાન તેથી નથી, થતું કે જોટકુ—

૨. "આ 'મંસ્ફૂતિ'મા હવે કાંઈ રહ્યું નથી. અથવા તેને તોડવ પ્રયત્ન કરવો." અને આધુનિક વિજ્ઞાન વિષે મનમાં પગમ આદર ન મળે. વિજ્ઞાનને જે નુશાન થાય છે. આ નુશાન વધી જાય તેમ હોય છે.

પણ તેઓ પ્રતિષ્ઠા પૂર્વક જગતમા હવી રહ્યા છે, તેજ તેમની ખરી નોખ છે. પ્રધાનો અને દેશનાયકોને વશ કરવા જેટલા મુશ્કેલ નથી, તેટલા આર્યસંસ્કૃતિ પ્રમાણે હવનારાઓને હતવા મુશ્કેલ છે પરદેશીઓનું ધ્યાન તેમના ઉપર હોય છે. બાકી પોતે ઉભા કરેલા સોગડાઓને તો કયા બેસાડવા અને કચાપી ઉડાવવા એ હસ્તગત વાત છે. કેમકે તેઓ વાસ્તવિક રીતે ગુલામ જ હોય છે. આબાદી: સ્વતંત્રતા ની ખૂમો પાડ્યા કરે, અને દેશમા ધુમ્મા કરે પરદેશી તંત્ર પ્રજામાં કાયદા કાનુનોથી વધુને વધુ મજબૂત અન્યે જાય, તે પ્રજા આઝાદીની ખોટી ધુનમા રહે જાય, તેના જેવી સત્તા આગળ વધારનારી પરદેશીઓને બીજી મજા કઈ?

આર્ય સંસ્કૃતિમા માનનાર વર્ગને ખસેડીને કોંગ્રેસમેનોને પ્રધાન બનાવવાનો હેતુ આ ઉપરથી બરાબર સમજાશે. અને ત્યારપછી આ દેશમાં વચવાટ કરી રહેલા પરદેશી પ્રજાજનોને તેજ સ્થાનો સુખેથી આપી શકાય, અને તેઓ ધારાસભાઓનો કબજો કરે, એટલે અહીં પાર્લામેન્ટ અને સંપૂર્ણ-પરદેશી-પ્રજાકીય સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય. સારાંશ કે=ભારતીય પ્રજા ભારતીય સંસ્કૃતિ પ્રમાણે હવનારી છે, અને રહેવાની, તેને પલટવાના અનેક પ્રયોગોમા કોંગ્રેસ વિગેરેનું સ્થાન છે. આર્યસંસ્કૃતિની સામે જેમ પરદેશીઓ છે, તેમજ કોંગ્રેસવાદીઓ છે. અન્યે તોડવામા એક સામટા સામેલ છે. કોંગ્રેસમેનો તોડી ગઠે, એટલે તેઓ તો ઘેર બેસે, પરંતુ સત્તા તેનો લાભ લે તોડવા ખાતર બળ કરવા માટે તેઓને પરદેશીઓ બળવાન અને કૃત્રિમ મતાધીશ બનાવે. એ સ્વાભાવિક છે. એ રીતે સત્તાધીશ બનાવાયેલા દેશીઓ, તે આગળા પ્રધાનો

ન્યા સુધી પરદેશી પ્રગતિવાદનું જોર દુનિયા ઉપર રહેશે, ત્યા સુધી આમ ચાલ્યા કરશે. પરંતુ પ્રાચીન ભારતના મદાત્માઓના પ્રતાપથી ત્રણ રત્નને આરાધનાગ એકાદ બે પણ આખર સુધી નીકળ્યા કરશે, એટલે તેનો વિજય જ છે

માટે જોન તત્ત્વજ્ઞાન ત્રણેય કાળ માટે મન આપાધ્ય જ છે. કેમકે તેનો રત્નત્રયમય હવન માર્ગ આપાધ્ય છે તેમા ગંકાને સ્થાન છે-૪ નવી જુના જુના કાળકે જુના જુના મગજના માણસો જુદી જુદી ગોથો અને પોતાના વિદ્વાનો દ્વારા કરે છે, પરંતુ વખત જતા એ અદસ્ય થાય છે, અને જુના તત્ત્વજ્ઞાન જગતમા ચાલુ રહે છે. જોન દર્શનના દનિદામની માથે વચ્ચેના મન વળા પેનાનિશ પોતપોતાની અમરો મૂકતા ગયા છે. તેમ અધુનિ પેન નિશ પણ થોડા વખત પોતાનું મૂકતા જશે. અને એ રત્ન ઘેર, પાનિનિશ ના વચ્ચે જ કાયમ રહેશે

જ્યની આગળ સંસ્થાનિક શબ્દ મૂકી રાખ્યો છે, તેના તેમજ તેના અર્થનો, અને તેના પરિણામનો પણ ખ્યાલ નથી. અસ્તુ.

આ દેશ ને આજ સુધી તા'માનું ગત્ય ગણવામા આવ્યું, તેનું કાંઈ માત્ર આ દેશની પ્રજા ઉપર અંકુશ મૂકવામા અને તેમના જીવનનો પક્ષો આણવામા અહીંની મસ્કૃતિ-જેને શ્રી મુન્શી પ્રણાલિકાવાદ કહે છે, -તેનું મોટું નડતર છે. અને સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર ધર્મો છે. અને ધર્મોમાં જૈન ધર્મ અને તેમા પણ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સઘ બહુજ મજબૂત જડરૂપે છે.

એક વખત એવો હતો કે ધર્મોમા જરા પણ હાથ નાંખવાથી પગદેશી પ્રજા અહીંની પ્રજાનો વિશ્વાસ ગુમાવે તેમ હતું. જેથી તેઓને તાત્કાલીન રાજ્યનીતિને અનુસરીને જાહેર કરવું પડેલ છે કે-“અમે કોઈના ધર્મોમા હાથ ધાલીશું નહીં. સૌને પોતાપોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાની છુટ રહેશે.” અને આજે પણ બહારથી એ નીતિનું પાલન અરામર કરવામા આવે છે.

આમ જાહેર કરવા છતાંયે ધર્મોમા આડકતરો પણ હાથ ધાવ્યા વિના એ પ્રજા રહીજ નથી બહુજ ધીરજથી, ખુશીપૂર્વક, દુરદેશીપણાથી, વિશાળ કાર્યક્રમની યોજનાથી, જેના ભાવિ પરિણામ વિશે તત્કાળ કશી કલ્પના ન કરી શકાય તેવી રીતે હાથ ધાલવામા આવેલ છે, તેમા સંશયને અવકાશ નથી.

કાગળકે-મસ્કૃતિનું કેન્દ્ર તોડ્યા વિના મસ્કૃતિ મરે નહીં, અને મૂળ સંસ્કૃતિ તોડ્યા વિના સીવીલાઇઝની સંસ્કૃતિનું રચાન જમાવી શકાય નહીં, અને તેના વિના યુરોપની પ્રગતિ થઈ શકે નહીં. યુરોપની કે ગૌગમ પ્રગતિની વિગેરે વિગેરે પ્રગતિ કરવી હોય, તો સીવીલાઇઝની મસ્કૃતિને આગળ વધારવી જોઈએ. અને તેને આગળ વધારવા હરીફ મસ્કૃતિને ખનેડવી જોઈએ અને તેને ખસેડવા તેના મૂળ મતલબો પણ તોડ્યા જોઈએ.

તોજ યુરોપ પ્રગતિ કરી શકે, એ સ્વાભાવિક છે. તે રચનાત્મક યોજનાઓ મારફત કયા માટે મોટી પહેલા અતી કેળવણીનું ધોરણ બદલવામા આવ્યું ૧૮૧૩ માં ઓસ્ટ્રી ધર્મના પ્રચારને પાસાંમેન્ટે કાયદો કરીને છુટ આપી આર્યમમાજ વિગેરે, મૂળ સુસ્તનાથી ખમી ગયેલા વર્ગો ઉમા થયા, તેને આડકતરો ગત્યાત્રય મળ્યો. અને તેજે એકે ઝપાટે “વેરો ટિગાર, ભાગીય બુદ્ધિથી ગયેલા નમામ માદિત્યોને જાહેરમા ખોટું” બોલ્યું, અને મહા પાપ કર્યું. આ દેશમા થઈ ગયેલા તાજો માસા બુદ્ધિશીલ પુરુષોનું અપમાન થયું એ જોને પ્રાચીનને મલ્લ પોતાની શાળા કે મંદિરમા નહીં નહીં વિચારના પુનઃકેના પ્રચારને જગ્યા મળી. લુગો સરેશ્વર નામનો.

એ થોઓસોશીસ્ટોના એ ત્રણ સિદ્ધાંતો પણ લગભગ એવાજ જણાયા છે.
૧ બંધુભાવ ફેલાવવો.

૨ વિજ્ઞાનની મદદથી ધર્મોનું સંશોધન કરવું

૩ સદાચારમા પ્રગ્નને જાગૃત કરવી. બહેમો ટાળવા વિગેરે.

તે દરમિયાન ક્રીમેશન વિગેરે ધણી સંસ્થાઓ, ક્લબો, સોમાયટીઓ, વગેરે ખ્રિસ્તી સંસ્થાઓ આ દેશમા સ્થપાયેલી છે. તેઓ ધીમે ધીમે એ કામ શરૂ રાખે છે.

૧૮૫૭ ના બળવા પછી મૂકેલી ગળદારી રકીમને રદ કરી ફેડરેશનનામની નવી રકીમનો અમલ કરવા પ્રગ્નપાસેજ તેની માંગણી કરાવવા અસહકારની હીલચાલને બહારથી દબાવવાના પગલા ભરીને વેગ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે એક શંકરાચાર્યને પણ પકડવામાં આવ્યા હતા. અને તે અરસામાં એક હોમ મેંબર સાહેબ એવું બોલ્યા પણ હતા કે-“દેશના સામાન્ય હિતની વચ્ચે ધર્મ આડે આવશે તો ભગવા કપડાતું માન રહેશે નહીં.” લગભગ આવા તેમના શબ્દો હતા. ત્યારથી ધીમેધીમે કંઈક પ્રત્યક્ષ રીતે વિશ્વધર્મ પરિષદને ટેકા અને અહીંના ધર્મો તરફ આડકતરું દબાણ શરૂ થયેલ જોવામાં આવે છે.

૧૮૭૩મા ચિકાગોમા બીજી વિશ્વધર્મ પરિષદ ચાલુ છે, તે પહેલાં ઇંગ્લાંડથી ઇંગ્લાંડના વડાપ્રધાન મેકડોલન સાહેબ અમેરિકામાં થોડા દિવસ ગયા હતા. તે વખતે માર્ક્સ અતુમાન ચોક્કસ હતું કે “હિંદ માટેની કોઈ વિચિત્ર યોજના માટે ગયા હશે”

પહેલી ગોળમેજીના બાષણમાં પણ “ધર્મના જન્મડા બંધ પડો.” એવું એક તેમનું સૂચક વાક્ય પણ પ્રાયઃ હતું એમ યાદ આવે છે.

અહીં સ્વેતાશ્વર મુનિઓની સત્તા તોડવા માટેની હીલચાલ-દીક્ષા પ્રગ્નણના નામ નીચે શરૂ હતી. નામદાર ગાયકવાડ મગધરને મળવા નૈન આચાર્યો તથા મુનિઓ ગય છે. તેવામાં તેમને અતિ અગત્યના કામ માટે ઇંગ્લાંડ જવું પડે છે. અને તે અગત્યનું કામ તે બીજું કંઈ નહીં-પણ અમેરિકામા ચિકાગોની વિશ્વધર્મ પરિષદ તેમને દાઢે ખુલી મૂકાવવાની હતી.

કોઈ ધર્મગુરુ નહીં, ને એક રાજ્યકર્તા ધર્મપરિષદ ખુલી મૂકે, એ આચાર્ય હતા નથી ? છે, પણ બીજી રીતે નથી. નામદાર ગાયકવાડ મગધરને નાન-પાનથી તેવું ચિંતા આગેલું છે. પરિષદ ખુલી મૂકતાં તેઓથી સામાન્ય રીતે વેદાન્તની અનુભૂતિ થાય છે. જોતોની અદિના પર જોડે જોતોના નામ નિર્દેશ વિના પશુ કદ જ કો છે અને ખ્રિસ્તી ધર્મ તથા તેના પ્રચારકોની પ્રગંભા કરે છે.

છે ? કોની વધુ લાગવગ છે ? કોને કંઈ લાગવગ વધુ આપવાથી તેના કેટલાક અનુયાયિઓ આપણને વિશ્વધર્મ પરિપક્વના કાર્યમાં મદદ કરે ? કાણ પ્રભુ એવા માણસો છે ? સામો પક્ષ કેવો બળવાન છે ? અને તેમાં કોણ કોણ મગ્ન-ખૂત માણસો છે ? ખીજા હાથ ઉપર તેમને પણ કેવી રીતે રાજી રાખવાથી વિઘ્નરૂપ ન થઈ શકે ? વિઘ્નરૂપ થવા જતા તેમના આર્થિક ધાર્મિક વિગેરે હક્કોની ચિંતા તેને કેમ ઉભી થાય ? વિગેરે વ્યવહાર પ્રશ્નોની બાબતોનું તેને વધારે સંગીન જ્ઞાન હોવાનો સભવ છે.

નામદાર ગાયકવાડ સરકાર જેવા સત્તાધીશ રાજાની લાગવગથી પરિપક્વતા જોયેાનો વધારે સારી રીતે પ્રચાર કરી શકાય, વળી જૈન ધર્મનું કેન્દ્ર ગુજરાત, તેમાં સત્તા નામદાર ગાયકવાડ સરકારની. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે જૈનોને દબાવ્યા પછી ઉછરતી પ્રજામાં સર્વધર્મના જ્ઞાનનો ફેલાવો નિશાળો મારફત કરવાને લાગવગવાળું દેશી રાજ્યજન જોઈએ. ખ્રીસ્તી સરકાર એકદમ એવી શરૂઆત કરી શકે નહીં. ધારાસભામાં પસાર કરાવવું પડે. વિશાળ લોકમત કેળવાયા વિના હાલ પુરતમાં એમ બની શકે નહીં. નામદાર ગાયકવાડ સરકાર પોતાની નિશાળોમાં એ શિક્ષણ પ્રચારવાનું લગભગ વચન આપી ચૂક્યા જોઈએ. અને અહીં આગળ પછી પુરતજ જગતના વિદ્યમાન ધર્મો નામના ખ્રિસ્તી પાદરીના પુસ્તકનું ભાષાન્તર પણ બહાર પડાવી દીધું છે !

એ ખ્રિસ્તી પાદરીએ વિચિત્ર મૂળ પુસ્તક લખ્યું છે. ડોળ બાણે દરેક ધર્મનું તત્ત્વ સમજાવવાનો કરેલ છે. અને સર્વધર્મ તરફ સમભાવ બતાવના હોય એવો દેખાવ કરેલો છે. જે ધર્મ સહેલાઈથી તોડી શકાય તેવા છે, તેનો તો તેણે ઉલ્લેખજ કર્યો નથી. પણ જે તોડવા મુશ્કેલીવાળા છે, તેવા અગ્યાર ધર્મોના વખાણ કરી તેના તત્ત્વો સમજાવ્યા છે, અને ગુણદોષની મીમાંસા કરી છે. પરંતુ આખર-મંખ્યા, વિશ્વધર્મને લાયકના ગુણો, વિગેરે તત્ત્વોથી-

૧ ખ્રિસ્તી ધર્મજ વિશ્વધર્મ થવાને લાયક છે.

૨ હિન્દુધર્મજ એજ એક સર્વગુણ મપન્ન દેવ છે.

આ એ તત્ત્વોને ખૂબ સ્થિર કરેલ છે.

પ્રસ્તાવનામાં જગતમાં એક ધર્મ હોય તો મારું. પછી ગમે તે હોય, તેની મને કેમ ગળે વાગે નહોત, તેમ તટસ્થતા બતાવી છે. આ પ્રસ્તાવનાના પ્રારંભમાં મુખ્ય શ્રી સિદ્ધમેન દિવાકરજીની દ્વાનિશિક્ષામાનો સર્વસિન્ધવ-એ શ્લોક દર્શાયે છે એટલે કે—“એક મદાધર્મમાં ખીજા ધર્મોરૂપી મર્ડ નહીં. આવી મર્ડ છે” તે મદાધર્મ કયો ? અરુણેષ્વરને મદાધર્મ—નગરિ-ધર્મનો ધર્મ અભિપ્રેય છે, શ્લોકમાં રજાદાનમય તત્ત્વજ્ઞાન

હવે ભારતમાં પ્રભુ મહાવીરે સ્થાપેલો પરંપરાનો સંઘ, અને યુરોપનો અપ્પમ મહાવીર સંઘ બન્નેની અથડામણી ચાલુ રહેવાનીજ એ મંઘ નવા જોતો દાખલ કર્યો જશે, સંખ્યા વધારશે. અને જોતોની મોટી સંખ્યા લખતે ભવિષ્યમાં વિશ્વધર્મ પરિપક્વમા જશે અને ત્યાં બહુમતીમા હાગીને આવશે. ને ખ્રીસ્તી વિશ્વધર્મ તરીકે દુનિયાના જોતોને પણ બધનકર્તા થાય, તેવી રીતે સ્વીકાર કરતા આવશે. ને પછી અહોના સંઘનો વાક કાઢશે કે—“તમેજો જોતોની સંખ્યા વધારી નહીં, એટલે અમારે હારી જવું પડ્યું. જોતોની જેમ એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થ મી. જેરામદાસ નામ ધરીને હિંદુ થયા છે. મી. ધર્મપાલ (ધંટાલીના ગૃહસ્થ છે) જે બોદ્ધ આચાર્ય થયા છે યુરોપના ગૃહસ્થો તે તે ધર્મમા પેસીને તે તે ધર્મને નવું સ્વરૂપ આપીને તે તે ધર્મનો પ્રચાર કરશે જુનું સ્વરૂપ આપોઆપ તુટેજ, અને નવું સ્વરૂપ જમાનાને એટલે ખ્રીસ્તી બાવનાને, વિજ્ઞાનને, કૃત્રિમ બંધુબાવનાને અને માત્રનીતિમય જીવનનેજ અનુકૂળ ધડતા જશે. તેમ તેમ ખ્રીસ્તી ધર્મનું વિશ્વધર્મ તરીકેનું કાર્ય વધારે સફળ થાય, એ સહજ જ છે.

દરેક ધર્મવાળાના મુખ્ય પુરુષોની આત્મિક ઇચ્છા ન છતા, તે તે ધર્મમા દાખલ થયેલ વિદેશી હિતચિંતકો તે તે ધર્મના થોડા સુધારકોની સહાયથી વધુને વધુ પોતપોતાનો ધર્મ ફેલાવવા પ્રયત્ન કરશે. અને તેથી ખ્રીસ્તી ધર્મવાળાઓને પણ એ હક્ક રહેવાનો જ. તે તે ધર્મમાંથી ખ્રીસ્તીમા કેમ એ ચામ આલે, તેને માટે તે તે ધર્મના અભ્યાસ કરનારા, તેમાંજ તદ્દનુકૂળ રહીને પ્રચાર કરનારા, કયા તત્ત્વ ઉપર વધારે ભાર મૂકવાથી તે ધર્મોવાળા ધીરે ધીરે મૂળ ચૂસતતા ઉપરથી ખસશે ? વિગેરે પ્રકારની ગોઠવણ કરી લીધી છે એટલે દરેક ધર્મવાળા પોતપોતાની સંખ્યા વધારવાની ધર્માચકડીમાં પડે, અને પછી એ કાર્ય બધ કરવામા આવે. કેમકે “જગત્મા વિશ્વધર્મ એકજ નેમજો.” એ બાવનાજ ધર્માચકડી બંધ પાડી દેશે. અને “તે માટે કયો ધર્મ લાયક છે ?” એ પ્રશ્ન પછી આવીજ રીતે નવી હીલચાલનું અગ બની જતા— ધર્માધર્મી બધ પડના—ખ્રીસ્તી ધર્મમા મોટી સંખ્યા ચાલી ગયેલી માલુમ પડે. બીજા ધર્મમાંથી તે તે બીજા ધર્મોમા થોડા થોડા કે ઘણા કામચલાઉ દાખલ થયા હોય, પરંતુ તે તે ધર્મોના ચૂસત લોકો ખ્રીસ્તીમા કે બીજા જેમાં દાખલ થઈ ગયા હોય, તે બધું લીધું થતા દરેક ધર્મોમા ખગ ચૂસત લે મે ચમુગ્જ એવા ગ્રંથ, એ આભાવિક છે. લાગવગ, બેકારી, પેમાની છુંદ, નાના, પ્રચારની યુક્તિ, બેમાળા સાધનો, જાહેરમહાઓ વિગેરેથી ખ્રીસ્તી ધર્મવાળા ખુબ વધે જાય, એ સ્વાભાવિક છે રાજમહારાજઓ, મોટા

“બીજા ધર્મોમાં પણ સત્યના અંશો હોયછે. માટે તેને પણ સાંભળવા જોઈએ” એ જાતની ગીતાર્થો માટે શાસ્ત્રમાં છુટ છે. પણ બાળજીવો માટે તો “બીજા ધર્મવાળા સાથે પરિચય ન કરવો, તેની વાતચીત ન સાંભળવી. તેનો ઉપદેશ ન સાંભળવો.” વિગેરે નિષેધોને સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિ કહેવા છે. એમ કહેવામાં સંકુચિતતા નથી, પણ બાળજીવોનું હિત છે. બાળજીવો સારાસાર જીવો પાડી શકતા નથી. માટે તેમને ચેતવવામાં આવે છે.

“બધા ધર્મોવાળાનું સાંભળવું” એવા ઉપદેશકો હાલમાં બધે ફેરે છે. તે મૂળ તો વિશ્વધર્મ પરિષદનું પ્રચારકાર્ય છે. સર્વનું સાંભળવાની વૃત્તિ સામાન્ય પ્રજામાં ઉત્પન્ન કરવાથી તેની સુસ્તતા રહેતી નથી, અને એ રીતે ભવિષ્ય-કાળમાં ખોરતી વક્તાઓને સાંભળનારો મોટો શ્રોતાગણ ઉત્પન્ન કરી આપવાની જાહેરાત થાય છે એ રીતે ભવિષ્યમાં મોટો શ્રોતાગણ મળી ગયા પછી એ લોકો એકજ વખતના ઉપદેશથી સંખ્યાબંધ લોકોને ખોસ્તી કરી શકશે.

ખીજી, હમણા સો વર્ષ પહેલાં રક્તપીતીઆઓની સેવા કરનાર ખોસ્તી પાદરીના હાડકાં મોટા ઠાઠથી યુરોપની મધ્યમાં થઇને ઈંગ્લંડ લાવવામાં આવ્યા અને તેને મોટું અસાધારણ માન આપવામાં આવ્યું. આ ઉપગ્રથી, તથા ઈંગ્લેંડના હાલના બંને રાજ્યોએ પણ ચોતાની ધર્મ વિશેની પ્રતિજ્ઞા હાલમાં જેવા જોરથી કરી છે, તેવા જોરથી અગાઉ જોવામાં આવેલ નથી આ બધા ઉપગ્રથી ઈંગ્લંડની રાજનીતિ “હવે સીધી રીતે ધર્મ તરફ વળી હોય,” તેમ જોવાય છે.

“તીર્થંકર પ્રભુ વિગેરે મહા ભાવવૈદ્યોના હાડકાંઓ વિગેરેની દેવો પૂજા કરતા હતા” એમ આપણા શાસ્ત્રમાં આવે છે, તેની આ હરીશાષ્ટ છે. એટલે “ગાંધીની મેવા કરનારાઓ અને એવા લોકસેવાના કામ કરનારા બધા મહાત્માઓ છે માટે તેઓ પણ પૂર્વના ભારતીય મહાત્માઓની તુલના છે, અથવા તેથી વધારે છે.” એવો ભાવ ઉત્પન્ન કરીને લોકપ્રિય કરવાની યુક્તિ છે અને મદારથી અમો અમાગ ધર્મના મહાત્માઓને સ્વાભાવિક રીતે માન આપીને બીજો. એવો ભાવ પણ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. આમ જોવડી રીતે માન લેવામાં આવેલું છે.

જો કે-તીર્થંકર મહાત્માઓ વિગેરે ભાવ વૈદ્યો હતાં અને તેઓએ અને-રીતે જગત્ કલ્યાણકર આધ્યાત્મિક જીવન બતાવ્યું છે. ત્યારે “આ મહાત્માને અધ્યાત્મિક જીવન, એ તો નવજાનું જીવન છે. લોકમેવા એમ ‘ધર્મગુરુ’એ નું ખરું કામ છે,” એ જાવના ઉત્પન્ન કરવામાં પણ ભારતનું ત્યાં જીવન આકર્ષકની નિંદા જ છે. અને “પરમવ્રતક પુનર્જન્મને

જો સમ્યક્ત્વ જેવી કોઈપણ વસ્તુ હોય તો તે ગુણની તેવા કામથી મહામહાનતા થાય છે, અને જો સમકિત જેવી વસ્તુ ન હોય તો પછી કંઈ પણ વાંધો નથી. અને જો હોય તો એ પરિપક્વોને ટેકા આપવામાં વીતરાગ ધર્મ, વીતરાગ ધર્મના ધર્મીઓ, અને તેના સંઘનો લોપ કરવા બરાબર છે.

જાતિઓની લોહીની પવિત્રતા જળવાશે નહીં, તોપણ એજ પરિણામ છે. જાતિઓની મૂળ પોલીસી કરતાં જુદીજ રીતે કામો કરવાને માટે પોરવાક સમ્મેલન, ઓસવાળ સમ્મેલન વિગેરે પ્રથમ તો હિતની વાતો કરીને મંડોળો બરાવા લાગ્યા છે. તે પણ સુધારાને અનુસરી ઠરાવો કરશે. તે ઠરાવો જો કે કોઈ માનશે નહીં. પણ એકાદ એવા મુદ્દા માટે કેટલોક લોકમત કેળવાઈ ગયો હશે, કે-સરકાર કોઈ એવો કાયદો કરે, તેમાં એ લોકો ટેકા આપવાના, અને જાતિના મૂળ આગેવાનો આંખો ચોળીને બેશી રહેવાના, અને કાયદો “અમુક જાતિના અમુક માણસોની સહાનુભૂતિથી” ઠોકાઈ જવાનો. જેમ કોન્ફરન્સની જૈન સંઘમાં ખાસ કશી અસર ન પડી હોય, પણ રાજ્યમત્તાએ દીક્ષાનો કાયદો કરવામાં તેની મદદ લઈ લીધી. જો કે એ કામ પુરતો જ તેનો જન્મ હતો. હવે વિશ્વધર્મના વિચારો ફેલાવવામાં તેનો, યુવક સંઘ, કોંગ્રેસના પ્રધાનો વિગેરેનો ઉપયોગ થશે, અને તે પ્રમાણે થઈ રહ્યો છે. માટે જાતિઓની પવિત્રતા ટકાવી રાખવામાં સંઘની પણ રક્ષા છે. આવા સમ્મેલનો જાતિઓને ફટકો મારશે. ધર્મના સૂક્ષ્મ તરવો સમજનારા પરિદેશથી આવશે, પાળનારા આવશે, અબ્યાસીઓ આવશે. પણ તમારું રહસ્ય મમજવા અને તેના ઉપર ક્યાંથી ઘા કરી શકાશે, તેનો અભ્યાસ કરવા. પ્રો. ગ્લાઝેનાપનું પુસ્તક જૈનીઝમ પણ આજ દૃષ્ટિથી લખેલું છે. “ક્યાં ક્યાં જૈનોનું બળવાન પાસું છે ? ક્યાં નબળું પાસું છે ? આપણને મદદ કરનાર કોણ કોણ જૈનો છે ?” વિગેરે પોતાના રાષ્ટ્રીય હિતના મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખીને એ લખવામાં આવેલું છે.

વળી એક બીજો મો પાનાનો નિર્બંધ લખીને તેણે છેવટે માગિત કરવા પ્રગ્ન કર્યો છે કે “જૈન ધર્મ દિંદુ ધર્મનું એક સ્વરૂપ છે, અને મો વર્ગના તે પોતાના મૂળ ધર્મમાં ભળી જશે.”

જગતના વિવિધ માન ધર્મોના પુસ્તકમાં પણ એ ધ્વનિ મૂકેલ છે.

પરમમાદ નાચીગના અમલવાદના ભાષણમાં પણ એ ધ્વનિ છે.

હમણા એ જૈનેશ્વર નિદાનના ભાષણમાં પણ “જૈનોને પૂતળો નગો કે દિંદુ કહેવો ગમતો નથી. પહેલું છે, માટે જૈન ધર્મને મૂળ દિંદુ ધર્મમાં ભળી જવું પડે” એ ધ્વનિ જ રાષ્ટ્રીય સમગ્રતાના જૈન પરવા અગ્રગણના જ હશે.

માટે ખુલ્લો રાખવો. મદદની સંસ્થાઓ ખોલાવી તેઓને પુરૂષાર્થ કરતાં આડે આવવું નહીં જોઈએ.

૧૧. દરેક ધર્મોના ધર્મગુરુઓ સાથે આ બાબતનો સહકાર સાધી તેમને આ તત્ત્વો સમજવી તેમના ધર્મો ટકાવવાના પશુ માર્ગો બતાવવા અને પરસ્પર સહાયક થવું.
૧૨. ગીતાર્થપરંપરાપ્રાપ્ત સામાન્યારી ઉપર રુચિધારક અને તેના પાલક ધર્મગુરુઓના માર્ગમા વિઘ્નભૂત થતા કાયદા કાનુનો ન થાય, તેવા પ્રયત્નો કરવા. એજ અબાધ્ય જૈનશાસન છે, અને તે જ સદા જગતવું અનન્ય શરણુ છે.
૧૩. રીતસર પ્રતિનિધિત્વવાળી ભાગતની જગતશેક્ષની સંસ્થાને ઢાંકો દેવા બીનકાયદેસર પ્રતિનિધિત્વથી પરદેશીઓએ ઉત્પન્ન કરેલી અને આગળ વધવા દીધેલી કોએસ વિગેરે સંસ્થાઓના કાર્યોમાં ટેકા ન આપવો જોઈએ.
૧૪. ધોટીશ સરકારની રાજ્ય વ્યવસ્થાનો વિરોધ ન કરવો. પણ આપણા જીવનમા પ્રવેશ કરનારી યોજનાથી સાવચેત રહેવું.
૧૫. દુનિયામાં સીધી કે આડકતરી રીતે જગત્ કુલ્યાણકર જૈન શાસનને નુકશાન કરનાર કાયા પશુ કાર્મપશુ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થાય, તે જાણવાની સાવચેતી રાખવી, અને તે વધુ પ્રસારે નહીં તેને માટે પ્રયત્નો કરવા.
૧૬. ખેડારીમાં પણ ધર્મ ધર્મ ન હોડવાની સ્વધર્મીયધુઓને ધીરજ આપવી, ને મક્કમ બનાવવા.
૧૭. મમાગ્યાદ, સામ્યવાદ, કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ વિગેરે તત્ત્વો આખર તો ગોરી પ્રજાને આગળ વધારનારા છે. માટે તેઓથી પણ તટસ્થજ રહેવું.
૧૮. કાર્મ પક્ષ સાથે વિરોધ ન કરવો પાલવે, તો ન કરવો, પરંતુ ધર્મ-દાનિકર મદકારમા તો પૂરો સયમ રાખવો.
૧૯. આપણા માર્ગભૂલે ગ કેટલાક યુવકો અને દેશ નાયકો તરીકે ગણાશે તો દેશબંધિવો અને ધર્મબંધિવોને દેશદિન, પ્રજાદિન, ઐનિદામિક, અર્થિક, રાષ્ટ્રીય, શારીરિક, ધાર્મિક, આમાજિક, વિગેરે સસ દષ્ટિ-નિદુઓથી અન્ય સમજાવવા ખાસ પ્રયત્ન કરવો.
૨૦. પશુચળ પ્રવૃત્તિઓ ખાસ પાટીને ઓક ધર્મગ્રા તરફ દરેક દષ્ટિએને હો કેન્દ્ર કરવા નિ અનિ અગત્યની જરૂર છે.
૨૧. મનાવીર જાણતી વિગેરે સંસ્થાઓ અને આંતરિક પ્રયત્નો આ ધર્મ વિરતન પ્રવૃત્તિઓને તો ને આપણે, માટે તેથી દૂર રહેવું જોઈએ.

એ પ્રમાણે અર્થપર્યાયમાં સાત પ્રકારનો વચન માર્ગ હોય છે.

અને વ્યંજન પર્યાયમાં સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ હોય છે.

તથી એ રીતે-

એક વિષયમાં પોતપોતાના અનેક નયોનો ગુચ્ચવાડો જથ્થાપ, ત્યારે સ્વાત્કાર જોડીને જોટલા તેના નયો હોય, તે સર્વ નયોના સર્વ અર્થપ્રકારોના સમૂહાલંબન જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરનારો એક ભાંગો ગણવો ઇચ્છ છે, જેમ-વ્યંજન પર્યાય સ્થળે બે ભાંગો ગણીએ છીએ, તેમ.

અને જો “દરેક ઠેકાણે સમભંગીનો જ નિયમ લગાડવોજ જોઈએ” એજ સમાધાનનો માર્ગ હોય તો,

ચાલણીના ન્યાયેકરીને-

તેટલા સર્વ નયોના નિષેધનો બોધક ખીજો પણ ભાંગો સમજવો. અને એજ આધાર ઉપર તેજ જાતના ખીજા પણ પાંચ ભાગો ગોઠવી લેવા.

કેમકે-એજ રીતે-આકાંક્ષાની શાંતિ થાય, તેવી રીતે સર્વ ભંગો ધરી શકે છે. અને અમને એ યોગ્ય લાગે છે.

૫૦૪ ૪૨.

૫૦૪ ૪ ની ગાયાનો અર્થ જુઓ.

૫૦૪ ૪૩.

ગંગામાં માંછલા અને રખારીનો વાડો છે.

૫૦૪ ૪૪.

એક બોધવાળા શબ્દ પ્રમાણમાં અર્થ સંબંધી એક બોધ હોય છે (!)

૫૦૪ ૪૬.

ઉલુકે (વૈરોગિક દર્શનવાળાએ) બે નયો વડે પોતાનું શાસ્ત્ર ખીલવ્યું છે, તો પણ તે મિથ્યાત્વ છે. કેમકે-

૫૦૪ ૪૭.

તે અન્નેય પોતપોતાના વિષયોમાં સ્વતંત્ર હોવાથી પરસ્પર નિરપેક્ષ છે. પોતાનો અર્થ ગ્રહણ કરે, પણ ખીજને દહાવે નહીં. તે સુનય. એ સુનયનું લક્ષણ છે. પોતાનો અર્થ ગ્રહણ કરે, અને ખીજને દહાવે, તે દુર્નય, એ દુર્નયનું લક્ષણ છે.

૫૦૪ ૪૮.

કર્મનો ઉપાધિ વગરનો શુદ્ધ દ્રવ્યચિન્તક નય છે.

કેવળજ્ઞાન બે પ્રકારે કહેલા છે.

૧ ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન. ૨ સિદ્ધકેવળજ્ઞાન.

પૃષ્ઠ ૯૭

એક સમયમાં એક દ્રવ્યના ઘણા ઉત્પાદો થાય છે, અને ઉત્પાદ જોટલાજ નાશો થાય છે અને ઉત્સર્ગથી સ્થિતિપણ ચોકકસ હોયજ છે.

ઉત્પાદ બે પ્રકારે છે પ્રયોગજ અને વિસ્રસાજ. તેમા પ્રયોગજ સમુદયવાદ અને તે અપારશુદ્ધ છે.

પૃષ્ઠ ૯૮.

સ્વાભાવિક પણ મમુદયકૃત અને ઐકત્વિક એ બે પ્રકારે છે. કેટલાકખીજા દ્રવ્યના મ'યોગે કરી નવા દ્રવ્યનો ઉત્પાદક કહે છે, એવી રીતે વિભાગથી દ્રવ્યનો ઉત્પાદ નથી માનતા. તે ઉત્પાદ અર્થમાં અકુશળ છે.

એક આણુ અને દ્વયણુકવડે કરીને જે ત્રીણું દ્રવ્ય બને, તે ત્ર્યણુક નામનું દ્રવ્ય કહેવાય, એજ પ્રકારે ત્ર્યણુકમાથી કોઈ પણ આણુ જુદો પડે, તો એક " આણુ " નામનું દ્રવ્ય ગણાય અને એક દ્વયણુક નામનું દ્રવ્ય ગણાય, એ સદજ છે.

પૃષ્ઠ ૯૯

(ઐકત્વિક). આકાશાદિક ત્રણને ઉત્પાદાદિ ખીજા દ્રવ્ય નિમિત્તક નિયમે અથવા અનિયમે હોય છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૦.

પરિણામ એટલે સર્વથા એક સ્વરૂપે રહેવાનું નહીં, તેમજ સર્વથા નાશ પામવાનું પણ નહીં. પરંતુ રૂપાન્ત પામવું, એ પ્રકારે પરિણામનો અર્થ તેના વાદીઓને માન્ય છે.

સત્પર્યાયનો નાશ અને અમત્ત પર્યાયની ઉત્પત્તિ આ રીતે પર્યાય નયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યનો પરિણામ કહેતો છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૧

વ્યયને માટે પણ એજ વિધિ છે કે—

મનુષ્યજનનમાં તે બે પ્રકારે છે. મમુદય વિભાગ માત્ર અને અર્થાન્તર જ મમન.

પૃષ્ઠ ૧૦૨.

જે તોડ ત્વરે દાનાદિ દિવાલો મકાન થાય છે, અને જેથી એ દાનાદિ દિવાલો પડે એ વાત આપનારી થાય છે, અને એક થાય છે. મુદ્દર મુદ્દર. મુદ્દર કય જા. પણ મુદ્દર ન દોડી શકે અત્રિ એટલે પ્રવેગ, જે રીતે એ નય, તેમજુપતિથી-કાય.

2

+

3

4

5

પૃષ્ઠ ૧૧૧.

“ભગવન્ ! કેટલા દ્રવ્યો કલા છે ?”

“ગૌતમ ! છ દ્રવ્યો કલા છે ધર્માસ્તિકાયથી માંડીને અદ્વાસમય સુધી

પૃષ્ઠ ૧૧૨.

તે ગાથા આ પ્રમાણે છે—

દ્રવ્યનો વર્તનાદિરૂપ જે પર્યાય, તે કાલ

અથવા જે કાળનો હેમંતત્વાદિ ધર્મ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે કાળ સંબધી ધર્મ, તે કાળધર્મ.

આકાશ અવગહના માટે છે, અને તેથી જુદી નહીં એવી વિશાની દ્રવ્ય તરીકે ગણના નકામી છે. એ પ્રકારે અનુચ્છેદથી તે બે પણ છે. તે બે શિવાયનું બીજું કહેવામા આવેલ છે (?)

તેથી કાલચેત્યેક એ સૂત્ર દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાને ગૌણ રાખીને મૂકવામાં આવેલું છે. એમ સદ્ધમણુદ્ધિથી વિચારવું.

પૃષ્ઠ ૧૧૩

દ્રવ્ય સંગ્રહમાં

ગતોના ઢગલાની માફક અસંખ્ય કાળાણુ દ્રવ્યો છે.

તે પાક આ પ્રમાણે છે—

લોકાકાશના પ્રદેશોમા પદાર્થોના પરિવર્તન માટે મુખ્ય જુદા જુદા જે કાળાણુઓ છે, તે કાળ કહેવાય છે.

પૃષ્ઠ ૧૧૫

છ જ દ્રવ્યો છે.

પૃષ્ઠ ૧૧૬

“કાળ મુખ્ય છે” એટલે કે—એનો—અનાદિકાળથી અપ્રદેશત્વ વ્યવહારનો નિગમક ઉપચારનો વિષય છે.

આથીજ—એનો “મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ કાળ દ્રવ્ય છે.” એમ કહે છે, તેઓને પણ—મનુષ્ય ક્ષેત્ર યુક્ત આકાશાદિમા કાળ દ્રવ્યોનો જ ઉપચાર કરીને જ કામ લેવું પડશે બીજા આધાર નથી, ”

આ અર્થો પણ વિશાભાવ જ અર્થી કરી છે.

અમ-અપ-અધ ગતિનું અવ્યક્ત એના ગુણવાલો; શબ્દગતિનું અનુ-માન્થી જરૂરી ગતિય તેનો; અને અગોચ્રમ આકાશવાતો જીવને મમજનો.

પૃષ્ઠ ૧૧૮

મયે કિલ્પન એના ધર્મો તે ગુણ.

અને અનુદેશિત એના ધર્મો તે પર્યાયો

“દ્રવ્યપદ જે નુ યા, તે રૂપાદિની માફક તેમજ વધારે વસ્તુઓ યોગે જોઈએ.” એ પ્રકારે નકામો છે. ધર્મગત મને પણ—અકલ્પાદિ મ-

છ લક્ષણવાળા પદાર્થોના લક્ષણો પણ છ જ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, એ વાત કોણ ન કબુલ કરે ?

જ્ઞાનઃ દર્શનઃ ચારિત્રઃ તપઃ વીર્યઃ અને ઉપયોગઃ એ જીવનુ લક્ષણ છે.

શબ્દઃ અંધકારઃ ઉદ્યોત. પ્રભા છાયાઃ આતપઃ

તથા વર્ણુઃ ગંધ ગ્મઃ સ્પર્શઃ એ પુદ્ગલોનું લક્ષણ છે. ૨

એ જે લક્ષણો ખતાવેલા છે, તે તો સ્વભાવ લક્ષણ અને વિભાવ લક્ષણનું પરસ્પર આતરીયકત્વ સમન્વયવા માટે ખતાવેલા છે.

એ વિદ્વાનોએ ખાસ વિચારવું.

પૃષ્ઠ ૧૨૪.

વ્યંજકની અપેક્ષા રાખનારા પગપેક્ષી ગુણો છે, પણ તે નથી એમ નથી. શરાવ અને કપૂરના ગંધમાં આ જાતની વિચિત્રતા દેખાય છે જ.

પૃષ્ઠ ૧૨૫

તદ્ભાવાવ્યયં નિત્યમ્ એ સૂત્ર છે.

પ્રધ્વંસાભાવનુ પ્રતિયોગીપણું, તે નિત્યપણું : એ નિત્યત્વનું લક્ષણ પણ આમાંજ સમાય છે. તેના લક્ષણની વ્યવસ્થા પણ કોઇ એક સ્વરૂપ-થીજ માત્ર કરવામા આવેલી છે, માટે.

ધડા રૂપે માટી નાશ પામી એવી પ્રતીતિ થાય છે, માટે.

પૃષ્ઠ ૧૨૮

આ દ્રવ્ય, આ ગુણ, આ પયોય.

અહીં પ્રવચન-સારની ગાથા—

પ્રવિભક્ત પ્રદેશત્વ તે પૃથક્ત્વઃ એવુ શ્રી વીર પગમાત્માનું ફરમાન છે. અને—

અન્યત્વ એટલે મજાઃ સંખ્યા લક્ષણઃ પ્રયોજન વિગેરે બેદરૂપ અ-તદ્ભાવ, તદ્ભાવ પછે ન થનુ એક કેમ હોઈ શકે ? ૨-૧૪.

[અર્થાત્ દ્રવ્યોના પ્રવિભક્ત પ્રદેશત્વ હોવાથી પૃથક્ત્વ છે. પરંતુ એક દ્રવ્યગત ધર્મોમા ગુણ પયોય લક્ષણઃ મજા વિગેરેમા પરસ્પર બેદ છે. માટે એક દ્રવ્યની અપેક્ષા એ બેદ છતાં દરેક ધર્મો પરસ્પર ભિન્ન ભિન્ન છે. તેને અન્યત્વ મજા શબ્દમા અર્પેલી છે. તે પરસ્પર એક રૂપ થઈ જતા નથી.]

પૃષ્ઠ ૧૨૬.

અન્યેભ્ય પ્રેમ ને જે જે હોય તેની અવકાશ આપે છે. હંમેશાં માથે પ્રેમ ને દે છે, નહીં. (કેવળ) જે ન પેતાને અભાવ કોણતાં જ નથી.

પૃષ્ઠ ૧૩૦.

આ રૂપે દર્શન—

જુદા પાડીને વિચારીએ, સારે અભેદસ્વભાવ છે. જેમ “લીસો ઘડો” સારોપ અને સાધ્યવસાનના નિરુદ્ધાર્થપણા માટે આ પ્રકાર ભદ્ર સમજવો.

સારોપ, અને સાધ્યવસાન, એ બેનું પ્રયોજન તો ગમે તે નિમિત્તને લીધે સિદ્ધ થાય છે, છતાં તે બન્નેય સ્વભાવ ભેદના સાધક નથી.

આ પરમાર્થ સમજવો.

પૃષ્ઠ ૧૪૧.

“ આ શરીર આવશ્યક બહુ છે. ” એવો જેથી વ્યવહાર થાય છે, “ ઘી બળે છે, ” ની માફક. માટે જ—

“ આ જડ છે, ” “ આ અચેતન છે. ”

જેમ કહેવાથી હું મને જાણતો નથી. એવી પ્રતીતિ થતી હોવાથી વિવક્ષણ અજ્ઞાનમિદ્ધિ વેદાન્તીઓ માને છે, તે ખોટી ઠરે ઢે, કેમકે તે-સંબૂત વ્યવહાર નયથી ગ્રહણ કરી શકાય એવા અચેતન સ્વભાવે કરીને જ સિદ્ધ થાય છે.

પૃષ્ઠ ૧૪૨

માટે જ—

આ આત્મા દેખાય છે, આ આત્માને હું જોઉં છું

શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામી અને વાસુપ્રભ સ્વામી: એ બન્નેય તીર્થંકર પર-માત્માઓ લાલ રંગના છે.

પૃષ્ઠ ૧૪૩

‘ આરોપ કયવામા નિમિત્તનો આધાર લેવો પડે છે, નિમિત્તને ધ્યાનમાં લીધા વિના આરોપ કરી શકાતો નથી ’ એ ન્યાયનો આશ્રય લેવામાં આવેલ છે, એવો ભાવાર્થ સમજવો.

“ ઔદારિકાન્નિર્ગળાથી બનેલા શરીરથી જ્ઞાનપન અને અસંખ્ય પ્રેરણા આત્મા જુદો જ છે ”

અર્થ—

અન્યોન્ય મંત્રી ગયેલા પદાર્થોમાંથી “ આ ” અને “ તે ” જેમ જુદા પાડવાનું ગેરબ નથી. જેમ-દુધ: અને પાણી: વિશેષ પર્વાય વિના જુદા સમજી શકાતા નથી.

પૃષ્ઠ ૧૪૪

“ અન્યોન્ય મંત્રી ગયેલા જગતના કુરક ન હોવા છતાં કોઈકે દેકારો, કાંઈકે કાંઈકે વહે, ન્યમિત્ત અનુભવ કરી શકાય છે. ”

એ અમમ સ્વરૂપ પ્રમ - પ્રકાશી લેવ

“ કોઈકે કાંઈકે પુરુષ અને જુદો માનેલા છે. ”

પૃષ્ઠ ૧૫૬.

ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલો કર્મોનો ક્ષય મંડૂકના સુર્ણ જેવો છે. અને [આજ્ઞાયુક્ત] જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો કર્મોનો ક્ષય બળી ગયેલા મંડૂક સુર્ણ જેવો હોય છે.

કોઈપણ વખતે બંધ વડે આક્રમણ કરાતો નથી

ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે--

દોરા સાથેની સોય કચરામાં પડી ગઈ હોય, તો પણ તે ખોવાતી નથી, એમ જીવ પણ શાસ્ત્રયુક્ત હોય, તો સંસારમાં ગમડવા છતાં આખરે નિસ્તાર પામે છે--

પૃષ્ઠ ૧૬૦.

શ્રી ખુલ્લુકલ્પની ગાથા આ પ્રમાણે છે.

શુ ગીતાર્થ ચાર પ્રકારના ક્રેવળી છે ?

ગ્લથુનાર ? ઉપદેશનાર ? અને અનતકાયનુ વર્જન કરવાથી રાગ અને દ્વેષમાં પણ સરખા હોય છે ? (?)

પૃષ્ઠ ૧૬૩

અરે લક્ષમણ ! પંપા મરોવરમાં પેલો ધર્મિષ્ઠ બગલો જીવો ઉપગની દ્વાયાથી ધીમે ધીમે કેવા પગલાં ભરે છે, તે તું જ્ઞેતો ખરો.

હે રાગન ! તારણે કે મદવાસીઓમા સદજ ને સદવાસી જેવો જે છે. તને શુભ વાત પૂછુ છું કે મને જેણે માળા વિનાનો કરી નાખ્યો, તે તે છે ?

માટે તે પુરુષને સમજ વગરનો સમજવો જોઈએ. એ ભાવાર્થ છે.

પૃષ્ઠ ૧૬૪.

આત્માર્થનું માધન કરવામાં મંદ મમજવા. એ પરમાર્થ છે.

પૃષ્ઠ ૧૬૫

ગમ્ધાચારનું વચન આ પ્રમાણે છે.

અગીનાર્થ અને કુશીળનો મગ મન વચન કાયાથી તણુ છું. જેમ માર્ગમાં એ ૨ વિધનરૂપે થાય છે (તેમ ધર્મમાર્ગમાં તે વિધનરૂપ છે.)

પૃષ્ઠ ૧૬૬

ગીતાર્થના વચને કરીને તળાદળ જેવ પીતુ મારું, પરંતુ અગીનાર્થના વચને કરીને અમૃતપાનુ ન પીતુ નેહરુએ

પૃષ્ઠ ૧૬૭.

શાસ્ત્રના આ પ્રમાણે વર્તવાની દૃષ્ટિ હોવા છતાં જે પ્રમાણે એવા જ્ઞાનને કાળ દિન વિનાશને ગમે તેમ આતે છે, તેના દૃષ્ટાંતોમ કહેવાય છે એ પ્રમાણે, સતિતિવિસ્તારમાં દૃષ્ટાંતોમનું લક્ષણ છે.

ભાસઈ છઈ, અપાયઈ-વિશેષ રૂપ ભાસઈ છઈ, પૂર્ણોપયોગઈ-સંપૂર્ણ વસ્તુઅહ થાઈ છઈ ૨.

દ્રવ્યભાવઃ જ-ગુણપર્યાયાધારતાભિવ્યક્તિજાતિવિશેષ, તે-દ્રવ્યત્વ “એ જાતિરૂપઃ માટિઈ-ગુણ ન હોઈ.” એહવી-નૈયા-યિકાદિવાસનાઈ આશકા ન કરવી, જે માટિઈ-“સહસ્રુવો ગુણાઃ, ક્રમભુવઃ પર્યાયાઃ” એહવી જ જૈનશાસ્ત્ર વ્યવસ્થા છઈ.

“દ્રવ્યત્વ ચેદ્ ગુણઃ સ્યાત્, રૂપાદિવદુત્કર્ષાપર્કર્ષમાગિ સ્યાત્” ઇતિ તુ કુચોચમ્, ઇત્યાદિસંખ્યાયાં પરમતેડપિ વ્યભિચારેણ, તથા-વ્યાપ્ત્યભાવાદેવ નિરસનોયમ્ । ૩.

પ્રમાણઈ પરિચ્છેદ્ય જરૂપ-પ્રમાવિષયત્વ તે-પ્રમેયત્વ કદિઈ. તે પણિ-કથંચિત્ અનુગત સર્વ સાધારણ ગુણ છઈ, પર-પરા સંબંધઈ-પ્રમાત્વાજ્ઞાનેઈ પણિ પ્રમેયવ્યવહાર થાઈ છઈ. તે માટિ-પ્રમેયત્વ ગુણ સ્વરૂપથી અનુગત છઈ ૪.

અગુરુસંયુત્વ ગુણઃ સૂક્ષ્મ-આજ્ઞાગ્રાહ્ય છઈ.

“સૂક્ષ્મં જિનોદિતં તત્ત્વં હેતુર્ભિર્નૈવ હન્યતે ।

જાતામિદં તુ તદ્ ગ્રાહ્યં, નાન્યથાવાદિનો જિનાઃ ॥ ૧ ॥”

“અગુરુસંયુત્વગુણાઃ સૂક્ષ્મા અગ્રાગોચરાઃ ।” પ. ૧૮૨

૨

પ્રદેશત્વઃ અવિભાગી પ્રકગલ-

પેત્રભાવ જે વ્યાપિઉ જી.

ચેતનનાઃ અનુભૂતિ, અચેતનભાવઃ

અનનુભવ થાપિઓ જી.

मूरतताः इपादिकसंगति,

अमूर्तताः तदभावे ७.

दस सामान्य गुणा, प्रत्येकं

आठः आठः ओ भावे ७. १८३.

अविभागी पुद्गल यावत् क्षेत्रं रह्य, तावत्क्षेत्रव्यापी-
पणुं, ते-प्रदेशत्वगुण. ६.

चेतनत्वः ते आत्मानो अनुभव इय गुण द्द्विध. जह्म-
“ अहं सुखदुःखादि चेतयेः ” ओ व्यवहारार्थं छि. जह्म-अतिः
वृद्धिः अक्ष-क्षत-संज्ञाहृणादिः अवन-धर्मं होय छि ७.

जह्म विपरीत अचेतनत्व-अभवमानो गुण छि ८.

मूर्ततागुण-इपादिसंनिवेशाभिव्यक्त्य पुद्गलद्रव्यभात्र-वृत्ति
छि ६.

अमूर्ततागुणः मूर्तत्वाभावसमनियत छि १०.

“ अचेतनत्वामूर्तत्वयोश्चेतनत्वमूर्तत्वाभावरूपत्वान्न गुणत्वम् ”
इति नाशङ्कनीयम्, अचेतनामूर्तद्रव्यवृत्तिकार्यजनकतावच्छेदकत्वेन,
व्यवहारविशेषनियामकत्वेन च. तयोरेपि पृथग्गुणत्वात् । नञः पर्युदा-
सार्थकत्वात्, नञ्पदवाच्यतायाश्च ‘ अनुष्णाशीतस्पर्शः ’ इत्यादौ
व्यभिचारेण, परेषामप्यभावत्वानियामकत्वाद्, “ भावान्तरमभावो
दि, कयाचित्त्वं व्यपेक्षया । ” इति नयाश्रयणेन दोषाभावाच्च. इति

ओ १० सामान्य गुण छि, मूर्तत्व अनूर्तत्वः चेतनत्वः
अचेतनत्वः परस्पर परिहान्ति नहः ते आठ-प्रत्येक-एक एक
द्रव्यनछि विषय ८. ८. पाणि छि धर्म-भावे-विचारी द्यो. १८३.

જ્ઞાનઃ દષ્ટિઃ સુખઃ વીર્યઃ ફરસઃ રસઃ

ગંધઃ વર્ણુઃ એ જાણુ ૭.

ગતિઃ-થિતિઃ-અવગાહનઃ-વર્તનાઃ-

હેતુભાવઃ મનિ આણુ ૭.

ચેતનતાદિકઃ ચ્યાર્થ ભેદાવિ,

વિશેષગુણુઃ એ સોલ્લઈ ૭.

૫૮ પુદ્ગલ-આતમનઈ, તીનહ

અન્ય દ્રવ્યનઈ ટોલઈ ૭. ૧૮૪.

જ્ઞાનઃ દર્શનઃ સુખઃ વીર્યઃ એ ૪ આત્માના, સ્પર્શઃ રસઃ
ગંધઃ વર્ણુઃ એ ૪ પુદ્ગલના વિશેષગુણુ. શુદ્ધ દ્રવ્યઈ-અવિકૃત
રૂપઃ એ-અવશિષ્ટ રહઈ, તેમાટિ-એ ગુણ કહિયા. વિકૃતસ્વરૂપ
તે-પર્યાયમાં ભલઈ. એ-વિશેષ જાણુવો. ૮. ગતિહેતુતા ૧ઃ સ્થિ-
તિહેતુતા ૨ઃ અવગાહનાહેતુતા ૩ઃ વર્તનાહેતુતા ૪. એ ૪ઃ-
ધર્માન્નિકાયઃ અધર્માન્નિકાયઃ આકાશાન્નિકાયઃ કાલ દ્રવ્યના
પ્રત્યેકિં વિશેષગુણુ ૧૨ ગુણમાં ચેતનત્વઃ અચેતનત્વઃ મૂર્તત્વ
અમૂર્તત્વઃ એ ૪ઃ ગુણુ ભેદિઈ, નિવાઈ-૧૬ વિશેષગુણુ થાઈ. તે
મનિ-પુદ્ગલ દ્રવ્યનઈ-વાર્ણુ. ગંધઃ રસ સ્પર્શઃ મૂર્તત્વઃ અચે-
તનત્વઃ એ ૮ ટોલઈ. અન્ય દ્રવ્યનઈ-જ્ઞાનઃ દર્શનઃ સુખઃ વીર્યઃ
અમૂર્તત્વઃ અચેતનત્વઃ એ ૭ ટોલઈ. બીજા દ્રવ્યનઈ ટોલઈ-
અમૂર્તત્વ ઈ-૩. ગુણુ ટોલઈ, એક-નિજગુણુઃ ૨.-અચેતનત્વ
અમૂર્તત્વઃ ૨૨-કલ તીન- ૫૨૫. ૧૮૪.

ચેતનત્વાદિ ૪: સામાન્યગુણમાહિં પણિ કહિયા, અનઇ-વિ-
શેષ-ગુણમાહિં પણિ કહિયા: તિહાં-ચૂં કારણ ? તે-કહઈં છઈં-

૪

ચેતનતાદિક અચાર: સ્વભતિ

ગુણ સામાન્ય: કહાઈં છ.

વિશેષ ગુણ: પરભતિ અપેક્ષા

ગ્રહતાં ચિત્તિ સુહાઈં છ.

વિશેષ ગુણ છઈં મૂત્રઈં ભાષિઆ,

બહુસ્વભાવ આધારો છ.

અર્થ તેહ કિમ ગણિઆ જઈં,

એહ થૂલ વ્યવહારો છ. ૧૮૫.

ચેતનત્વાદિ ૪.- સ્વભત્યપેક્ષાઈં - અનુગત વ્યવહાર કરઈં
છઈં. તે માટઈં-સામાન્યગુણ કહિઈં. પરભતિની અપેક્ષાઈં:-
ચેતનત્વાદિક અચેતનત્વાદિક દ્રવ્યથી સ્વાધ્યયવ્યાવૃત્તિ કરઈં છઈં,
તે માટિં-વિશેષ ગુણ કહિઈં. “ પરાપરનામાન્યવત્ સામાન્યવિ-
શેષગુણતરમેષામ્ ” इति भावः ।

“ જ્ઞાન દર્શન મુખ વીર્ય એ-૪. આત્મવિશેષગુણ, સ્પર્શ
રસ ગંધ વાણ એ-૪. પુદ્ગલ વિશેષગુણ.” એ જ-કહિઈં, તે-
સ્પર્શ-વ્યવહારઈં બહુવ. જે માટિં “ અર્થો નિદ્રગુણાઃ, એકત્રિમત્
નિદ્રાંદિગુણાઃ, અવગુણકાલકાદયઃ, પુદ્ગલા અનન્નાઃ ” इत्यादि सूत्रार्थ-
विचारणार्थं વિશેષગુણ ચેતનતા ધર્મ. તે માટિં કિમ ગણી સહઈં?

તસ્માદ્-“ધર્મસ્તિકાયાદીનાં ગતિસ્થિત્યવગાહનાવર્તનાહેતુત્વો-
પયોગગ્રહણાર્થાઃ પઢેવ, અસ્તિત્વાદયઃ સામાન્યગુણાસ્તુ વિવક્ષ્યાઃ-
પરિમિતાઃ ” इत्येव न्याय्यम्, “ पण्णां लक्षणवतां लक्षणानि
पઢેવ ” इति हि को न श्रद्दधीत ? ।

નાળં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।

ચોરિયં ઉવઓગો ય, એયં જીવસ્સ લક્ખણં ॥ ૧ ॥

સંઘંકારેઽજ્જોઆ, પમા છાયા તહેવ ય ।

વણ્ણરસગંધફાસા, પુગ્ગલાણં તુ લક્ખણં ॥ ૨ ॥

इत्यादि तु-स्वभावविभावलक्षणयोरन्योन्यनान्तरीयकत्वप्रति-
पादनाय”इत्यादि पण्डितैर्विचारणीयम् ॥ १८५.

૫

ધર્મ અપેક્ષાઈં ઈહાં અલગા

સ્વભાવ ગુણથી ભાખ્યાં છ.

નિજ નિજ રૂપમુખ્યતા લેઈ,

ગુણ સ્વભાવ કરી દાખ્યા છ.

અસ્તિ સ્વભાવઃ તિહાં નિજ રૂપઈં,

ભાવરૂપતા દેખો છ.

પર અભાવ પરિ નિજ ભાવઈં,

પણિ અરથ અનુભવી લેખો છ. ૧૮૬.

અનુભવિ-અનુભવિ નામધર્મ ધર્મભાવની વિવક્ષા કરીતકે
પણિ-સ્વભાવઃ ગુણથી અલગા પરિને ભાખ્યા, નિજ નિજ રૂપ

પણિ-સ્વભાવઃ ગુણથી અલગા પરિને ભાખ્યા

આપ-આપણા રૂપની મુખ્યતા લેઈ. અનુવૃત્તિ સંબંધ માત્ર
અનુસરીનઈ સ્વભાવ છઈ, તે જ-ગુણ કરી દાખ્યા-દેખાડ્યા.

તે માટિ-ગુણવિભાગ કહીનઈ, સ્વભાવવિભાગ કહિછ ઇઈ:-

તિહાં-પ્રથમ-અસ્તિસ્વભાવ: તે-નિજરૂપઈ-સ્વ-દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર:
કાલ:ભાવ: સ્વરૂપઈ, ભાવરૂપના દેખો. નિમ-પર અભાવઈ
નાસ્તિત્વસ્વભાવ અનુભવિઈ છઈ, તિમ-નિજભાવઈ અસ્તિત્વસ્વ-
ભાવ પણ અનુભવિઈ છઈ: તે માટિ-અસ્તિસ્વભાવ લેખઈ
છઈ. ૧૮૬.

૬

નહિં તો-સકલશૂન્યતા હોવઈ.

નાસ્તિભાવ પરભાવઈ જ.

પરભાવઈ પણ સત્તા કહતાં,

એક રૂપ સર્વિ પાવઈ જ.

સત્તા જેમ અસત્તા ન કુરઈ,

વ્યંજક અમિલન વશથી જ.

છતો શરાવગંધ નવિ ભાસઈ,

નિમ વિણ નીર ફરસથી જ. ૧૮૭.

જે-અસ્તિસ્વભાવ ન માંનિઈ. તો-પરબાળપેલાઈ: નિમ-
નાસ્તિતા. નિમ સ્વભાવપેલાઈ પણ નાસ્તિતા ધનાં. સકલશૂન્યતા
ધાઈ તે માટિ-સ્વદ્રવ્યપેલાઈ અસ્તિસ્વભાવ સર્વથા માનવા. ૧.

પરભાવઈ-પરદ્રવ્યાધપેક્ષાઈ: નાસ્તિસ્વભાવ કહિઈ. પર-ભાવઈ: પણિ-સત્તા-અસ્તિ સ્વભાવ કહતાં-સર્વ સર્વસ્વરૂપઈ અસ્તિ થયુ; તિવારિં-જગ એકરૂપ થાઈ. તે તો-સક્લશાસ્ત્રવ્ય-વહારવિરૂદ્ધ છઈ, તે માટિ-પરાપેક્ષાઈ નાસ્તિસ્વભાવ છઈ. ૨

“સત્તા: તે-સ્વભાવઈ વસ્તુમાંહિં જણાઈ છઈ, તેમાટિં-સત્ય છઈ. અસત્તા: તે-સ્વજ્ઞાનઈ પરમુખનિરીક્ષણ કરઈ છઈ, તેમાટિં-કલ્પનાજ્ઞાનવિષયપણુઈ અસત્ય છઈ. ” એહવું-ઐશ્વર્ય મત છઈ, તે ખંડવાનઈ કહઈ છઈ—

સત્તાની પરિં તત્કાલ અસત્તા જ નથી સ્પુરતી, તે-વ્યંજક અણુમિદ્યાના વશથી. પણિ-તુચ્છપણા થકી નહી; જિમ-છતોઈ શરાવનો ગંધ નીરસ્પર્શ વિના જણાઈ નહીં, પતાવતા-અસત્ય નહી. કેટલાઈક-વસ્તુના ગુણ સ્વભાવઈ જ જણાઈ છઈ: કેટલાઈક-પ્રતિનિયતવ્યંજકવ્યંજકય છઈ: એ વસ્તુ-વૈચિત્ર્ય છઈ. પણિ-એકઈની તુચ્છતા કહિંઈ, તો-ધણે વ્યવહાર વિજોપાઈ. ઉક્તં ચાસ્માભિર્માપારહસ્યપ્રકરણે—

તે હંતિ પરાવેક્ષા, વંજયમુદ્દંસિણો તિ^૧ જ ય તુચ્છા ।

દિટ્ઠમિણં વેચિત્તં, સરાવરુપ્પૂરંગંધાણં ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥ ૧૮૭.

૭

નિજ નાના પર્યાયઈ “તેહ જ

દ્રવ્ય એહ ” ઈમ કહિઈ છ.

નિત્ય સ્વભાવ અનિત્ય સ્વભાવઈ,

પજજયપરિણતિ લાહીઈ છ.

છતી વસ્તુનઈ રૂપાંતરથી નાશઈ,

દિવિધા ભાસઈ છ,

ગુણ-ગુણિનઈ સંજ્ઞા:સંખ્યાદિક્ભેદઈ

ભેદસ્વભાવો: જ,

અભેદવૃત્તિ સુલક્ષણ ધારી હોઈ

અભેદ સ્વભાવો: જ.

ભેદ વિના એકત્વ સર્વાનિં તેણે,

વ્યવહાર વિરોધો જ.

વિણ અભેદ કિમ નિરાધારનો,

ગુણુપજ્જવનો યોધો જ. ૧૯૧.

ગુણ-ગુણિનઈ: પર્યાય-પર્યાયિનઈ: કારક-કારકિનઈ:, સંજ્ઞા સંખ્યા:લક્ષણાદિક:ભેદઈ કરી, ભેદ સ્વભાવ: જાણવો. અભેદની જ-વૃત્તિ, તે-લક્ષણવંત અભેદ સ્વભાવ જાણવો.

ભેદસ્વભાવ ન માનિઈ, તો-સર્વ દ્રવ્ય: ગુણુ પર્યાય: નેઈ અદ્ધ પાણુ દોઈ. તેણુઈ કરી-“ ઇદ્દ દ્રવ્યમ્, અયં ગુણ , અયં પર્યાય ” એ વ્યવહારનો વિરોધ દોઈ. અનઈ-અભેદ સ્વભાવ ન હનિઈ, તો-નિગવાગ ગુણુ-પર્યાયનો યોધ ન થયો જોઈઈ. આધા-રોધનો અભેદ વિના બીજો સંબંધ જ ન થઈઈ.

મત-મત્તચનમાગ્ગાથા—

ઈવત્તવદેવતં દુરત્તમિદિ મામગં દિ વીરમ્મ ।

મત્તમત્તમારો જ તવતં મરદિ કમમેતં ॥ ૨. ૧૪. ॥

॥ ડિ ॥ ૭. ૮. ૧૬૧.

ભવન્તિ ભવ્ય-સ્વભાવોઃ છ.

अस्य च अस्य-स्यभावोः ७.

કંટ કાર્યનં યોગનં જ.

થાઈ દ્રવ્ય સંયોગઈ જી. ૧૬૨.

અનંક કાર્યકગ્ણશક્તિઃ જ-અવસ્થિત દ્રવ્ય છઈ, તેહનઈ-
ક્રમિક વિશેષાન્તરાવિભાવઈ અભિવ્યગ્ય-ભવ્ય સ્વભાવઃ કહિઈ.
ત્રિહું ક્ષાતિ-પર દ્રવ્યમાંદિ ભિન્નતાં પશ્ચિ-પરસ્વભાવઈ ન પરિ-
ણમવ, તે-અભવ્યસ્વભાવ કહિઈ.

अन्नोन्नं पविमंता देता ओगाग्नमणमणस्य ।

भेल्यंता विन्य णिन्य सगमगभावं ण विजहंति ॥ १ ॥

ભવ્ય સ્વભાવ વિના, ખોટા કાર્યનર્થી યોગદૃશ્યપણું થાઈ.
પરભાવઈ ન હોઈ, અનર્થ-સ્વભાવઈ-ન હોઈ, તિયોરે-ન હોઈ જ.
અનર્થ-અભવ્ય સ્વભાવ ન મનિઈ, તો-દ્રવ્યનર્થ સંયોગદૃશ્યો-
તરપણું થયું નોઈ, જે માટિ-ધર્મધર્માદિનર્થી જીવ-પુદ્ગલા-
દિનર્થી એકાવગાદનાવગાદકાણું, કાર્ય સંકર, અભવ્યસ્વભાવઈ જ
ન થાઈ. નનદ્રવ્યનેઈ નન-કાર્યે તેનુના કલ્પન થાઈ, અભવ્ય-સ્વ-
સ્વભાવગર્ભ જ રાઈ.

“ આત્માદેઃ સ્વવૃત્ત્યનન્તકાર્યજનનશક્તિર્ભવ્યેતા, તત્તત્સદ્ધકારિસમવધાનેન તત્તત્કાર્યોપધાયકતાશક્તિશ્ચ તથાભવ્યતા, તથાભવ્યતયૈવાનતિપ્રસન્ન ” इति तु हरिभद्राचार्याः । ૯. ૧૦ ૧૯૨.

૧૨

પરમભાવ પારિણામિકભાવ:

પ્રધાનતાઈ લીજઈ જી.

એ વિણુ મુખ્યરૂપ કિમ દ્રવ્યઈ

પ્રસિદ્ધ રીતિં દીજઈ જી ?

એ સામાન્ય સ્વભાવ ઇગ્યારહ,

સકલ દ્રવ્યનઈ ધારો જી.

આગમ અર્થ વિચારીનઈ જગિ,

મુજસ-વાદ વિસ્તારો જી. ૧૯૩.

સ્વલક્ષણીભૂત પારિણામિકભાવઃ, પ્રધાનતાઈ પરમભાવ-સ્વભાવ કહિઈ. કિમ-જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા.

એ પરમભાવ સ્વભાવ ન કહિઈ, તો-દ્રવ્યનઈ વિષઈ. પ્રસિદ્ધ રૂપ કિમ દીજઈ? અનંતવર્માત્મક વસ્તુનઈ એક ધર્મપુર-માર્ગે જ્ઞાન વિઈ તેમજ-પરમભાવનું લક્ષણ. ૧૧.

એ-૧૧ નામાન્ય સ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યનઈ ધારવા.

એ-૧૧ આગમ અર્થ વિચારીનઈ જગમાંદિ મુજસ વિસ્તારો. ૧૨૩

નિર્વિ-અગર્હ ૮૬૬ કૈતનદ્રવ્યન-વસ્તુનાં પદો જી, તે અગ્રીજી -
પદો ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯

હાલ ૧૨ મી.

[૭ હો સંભવ નામ મુદામણ—એ દેશી]

૧

૭ હો ચેતનભાવઃ તે ચેતના,

લાલા ઉલટ અચેતન ભાવઃ

૭ હો ચેતનતા વિણુ જીવનઈ,

લાલા થાઈ કર્મ અભાવ. ૧૯૪

ચતુરનર ધારો અર્થ વિચાર.

જેદેશી ચેતનપણનો વ્યવહાર થાઈ, તે ચેતન સ્વભાવઃ,
તેદેશી-ઉલટો, તે-અચેતન સ્વભાવઃ જો-જીવનઈ ચેતનસ્વ-
ભાવ ન હલિઈ, તે-ગંગદેષેચેતનારૂપકાણુ વિના જ્ઞાનાવરણાદિ
કર્મનો અભાવ થાઈ.

યત્ ઉક્તમ્—

સ્નેહાભ્યક્તશરીરસ્ય રંજુના શ્રિયત્તે યથા ગાત્રમ્ ।

રાગદ્રેષતિગ્નિસય કર્મવન્ધો ભવત્યેવમ્ ॥ ૧ ॥ इति । ૧૯૪.

૨

૭ હો જો ચેતનતા સર્વથા.

લાલા વિના અચેતનભાવ

૭ હો ધ્યાન-ધ્યેયઃ ગુરુ-શિષ્યઃની.

લાલા સો જપ શુદ્ધ સ્વભાવ? ૧૯૫. ચતુઃ.

જો-જીવનઈં સર્વથા ચેતનસ્વભાવ કહિઈં, અચેતન સ્વભાવ ન કહિઈં, તો-અચેતન કર્મનો-કર્મ દ્રવ્યોપશ્લેષજનિતચેતનાવિકાર વિના શુદ્ધ સિદ્ધ સદૃશપણું થાઈં, તિવારઈં-ધ્યાન-ધ્યેય: ગુરુ-શિષ્ય:ની સી ખપ યાઈં? સર્વ શાસ્ત્રવ્યવહાર ઈમ ફોક થઈ જાઈં. શુદ્ધનઈં અવિધાનિવૃત્તઈં પણિં રચો ઉપકાર થાઈં? તે માટઈં- “અલવણા યવાગૂ ” ઇતિ વત્ “ અચેતન આત્મા ” ઇમ પણિ કથંચિત્ કહિઈં. ૧૯૫.

૩

જ હો મૂર્તભાવ: મૂરતિ ધરઈં,
લાલા ઉક્લટ અમૂર્તસ્વભાવ:

જ હો મૂર્તતા ન જીવનઈં,
લાલા તો સંસાર અભાવ. ૧૯૬. ચતુરં,

મૂર્તિ કં રૂપ: રસ ગંધ સ્પર્શાદિ: સન્નિવેશ: તે-જલથી ધરિઈં, તે-મૂર્ત સ્વભાવ: તેલથી વિપરીત તે-અમૂર્તસ્વભાવ: જો-જીવનઈં કથંચિત્ મૂર્તતાસ્વભાવ નહીં, તો-શરીરાદિ સંખંધ વિના: ગત્યન્તરસંક્રમ વિના સંસારનો અભાવ થાઈં. ૧૯૬.

૪

જ હો અમૂર્તતા વિાશુ સર્વથા
લાલા મોઝ વટઈં નહીં તાસ.

જ હો એક પ્રદેશ સ્વભાવતા:

લાલા અખંડ ઇંધ નિવાસ. ૧૯૭ ચતુરં

અનર્થે જો-લોકદૃષ્ટવ્યવહારર્થે મૂર્તસ્વભાવ જ આત્માનર્થે માનિર્થ, તો-મૂર્ત: તે-હેતુસહજર્થે પણિ અમૂર્ત ન હોઈ, તિવાર્થ-મોક્ષ ન ઘટઈ. તે માટઈ-મૂર્તત્વસંવક્ષિતજીવનર્થે પણિ અંતરગ અમૂર્તસ્વભાવ માનવો.

એક પ્રદેશ સ્વભાવ: તે-ને કહિઈ, જે-એકત્વપરિણતિ અ-ખંડાકાર બંધ કં સન્નિવેશ, તેહનો-નિવાસ-ભાગનપણું. ૧૯૭.

૫

છ હો અનેકપ્રદેશ સ્વભાવતા:

લાલા ભિન્ન પ્રદેશ સ્વભાવ.

છ હો જો નહીં એક પ્રદેશતા,

લાલા ભેદ હુઈ બહુભાવ. ૧૯૮ ચતુરં

અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ: તે કહિઈ, જે-ભિન્ન પ્રદેશયોગઈ તથા-ભિન્નપ્રદેશદૃષ્ટપનાઈ અનેક પ્રદેશ-વ્યવહાર-યોગ્યપણું.

જો-એક પ્રદેશ સ્વભાવ ન હોઈ, તો-અસંખ્યાત પ્રદેશાદિ-યોગર્થે બહુ વચન પ્રવૃત્તિ-“ એક ધર્માસ્તિકાય ” એ વ્યવહાર ન હોઈ. “ ધણા ધર્માસ્તિકાય ” ઇત્યાદિક ધયું જોઈઈ ૧૯૮.

૬

છ હો કિમ સકંપ નિઃકંપતા ?

લાલા જો ન અનેક પ્રદેશ.

છ હો અણુ સંગતિ પણિ કિમ ઘટઈ

લાલા દેશ-સકલ આદેશ ? ૧૯૯ ચતુરં